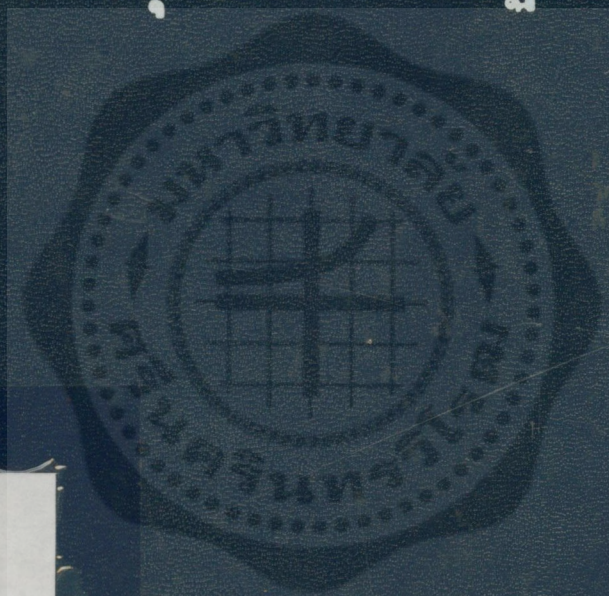

จดหมายเหตุเรื่อง ปราบกบฏเวียงจันทน์

ห้องขจร
อ
959.35
จ132

๙๕๙.๓๕

๑๑๒

THE LIBRARY
THE COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

จดหมายเหตุ
เรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระยาอมเรนทรมนตรี (เจิม บุรานนท์)

ณ วัดประยูรวงศาวาส

เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

h148633

คำนำ

คุณหญิงพุ่ม อมเรนทรมนตรี พร้อมด้วยบุตรธิดามีความปรารถนาจะให้หนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอมเรนทรมนตรี (เจิม ขุรานนท์) สักเรื่องหนึ่ง และใครจะให้เรื่องอันเกี่ยวเนื่องในมณฑลภาคอีสาน ก็ด้วยพระยาอมเรนทรมนตรี เคยรับราชการมาในภาคนั้นเป็นเวลานาน ได้พอใจเลือกเอาเรื่อง “จดหมายเหตุปราบกบฏเวียงจันทน์” นี้เป็นหนังสือแจก กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้ตามปรารถนา

เรื่องจดหมายเหตุปราบกบฏเวียงจันทน์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาทิพวงวานภักดี ได้เคยทรงเรียบเรียงคำอธิบายไว้ว่า

“ในเหล่าหนังสือเก่า ซึ่งหอพระสมุดสำหรับพระนครได้มาใน พ.ศ. ๒๔๖๘ นี้ มีหนังสือแปลกอยู่เรื่อง ๑ เป็นใบบอกเรื่องกองทัพไทยขึ้นไปปราบเมืองเวียงจันทน์เมื่อเป็นกบฏในรัชกาลที่ ๓ เมื่อຍຸດ ພ.ศ. ๒๓๙๐ มีรายการเรื่องรบพุ่งคราวนั้นพิสดาร ยังไม่เคยพบในหนังสืออื่นที่มีเหมือนมาแต่ก่อน จึงเห็นว่าควรจะพิมพ์ให้อ่านเป็นเครื่องประจักษ์ศัทธิปัญญาแลเป็นความรู้ได้ เสียขายอยู่ที่หนังสือบางฉบับในเรื่องนี้ลบเลือนไปบ้าง แต่ก็ไม่ถึงที่จะทำให้เรื่องเสีย จึงพิมพ์ไว้ด้วย และได้เอาเรื่องเหตุการณ์ซึ่งเกิดกบฏเวียงจันทน์อันได้รวบรวมเรื่องขึ้นไว้ ในหอพระสมุด ฯ แต่ก่อนพิมพ์ไว้ข้างต้นใบบอกที่ได้มาใหม่

เพื่อให้ผู้อ่านซึ่งยังมีได้ทราบมูลเหตุแห่งการศึกครั้งนั้นทราบเรื่องให้
ตลอดด้วย

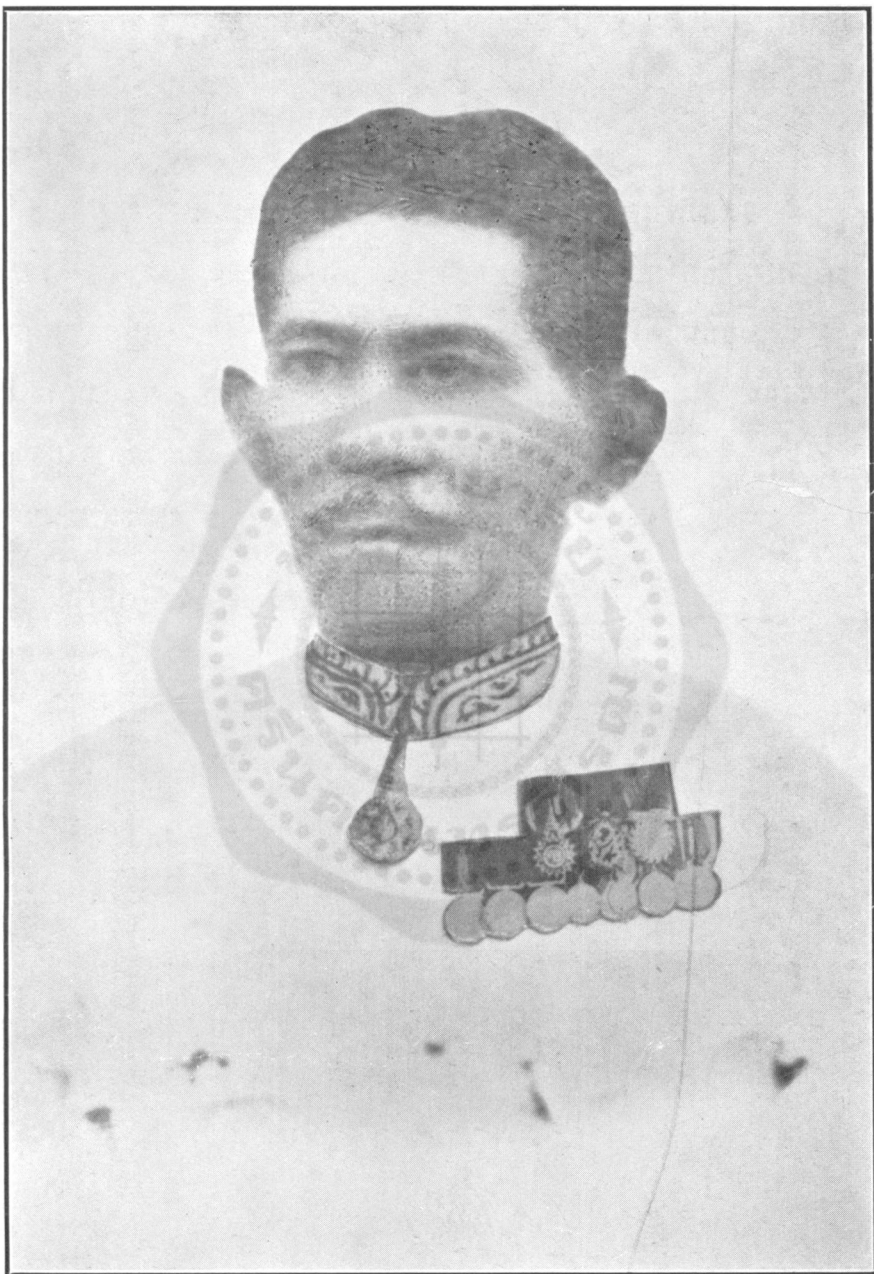
ว่าอะเพาะความในใบขอกที่ได้มาใหม่ เห็นเป็นประโยชน์จะให้
ความรู้ราชการและวิธีรบพุ่งของไทยในสมัยนั้นอย่าง ๑ จะได้ความรู้
ราชการอันมีได้ปรากฏในหนังสืออื่น ว่าการที่เมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ
ครั้งนั้น พวกเวียงจันทน์พยายามทำการใหญ่โตเพียงใด หวังใจว่า
ผู้อ่านจะได้ประโยชน์ในทางความรู้ โบราณคดีไม่เสียเวลาที่อ่านเปล่า”

อนึ่ง เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติของพระยาอมเรนทร มนต์วิ
สัสมารักษ์กับรูป ขอให้พิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่องนี้ด้วย กรมศิลปากร
จึงได้ให้พิมพ์ไว้ต่อคำนำนี้

ขออนุโมทนาในกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งคุณหญิงพุ่ม
พร้อมด้วยบุตรและธิดาได้บำเพ็ญเป็นบารมีไปการกิจ อุทิศสนองคุณ
พระยาอมเรนทรมนตรวิ ขอกุศลนี้จงอำนวยสุขสมบัติวิมลกผลแก่ท่านผู้
ถวายชนม์ไปยังสัมปรายภพแล้วนั้น สมดังมโนปณิธานทุกประการ
เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๙ มกราคม ๒๔๗๙

พระยาอมเรนทรมন্ত্রী (เจิม บุรานนท์)

พ. ศ. ๒๔๑๔ — ๒๔๗๕

ประวัติพระยาอมเรนทรมนตรี

พระยาอมเรนทรมนตรี (เจิม บุรานนท์) เป็นบุตรพระยาวิเศษ
โกชนา (จิม บุรานนท์) จีว บุรานนท์ เป็นมารดา พระยาวิเศษ
โกชนา เป็นบุตรพระยาศรีอรรคราชนารณภักดิ์ (เมือง บุณนาค)
พระยาอรรคราชเป็นบุตรเจ้าพระยามหาเสนา (บุณนาค) หม่อมจันทร์
เป็นมารดา เจ้าพระยามหาเสนาเป็นข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และได้เป็นที่สมุหพระกลาโหมในรัชกาลนั้น
บรรดาบุตรธิดาเจ้าพระยามหาเสนา (บุณนาค) ซึ่งเกิดแต่ภรรยาอื่น
ทั้งหมดตลอดลงมาจนถึงนัคทายนัคตาของท่าน นับว่าได้เกิดใน
สกุลบุณนาคฝ่ายหนึ่ง อันเป็นเหล่าข้าหลวงเดิมในพระบรมราชวงศ์
จักรีสืบมาแต่ปฐมรัชกาลไม่เกี่ยวเป็นราชินิกุล เจ้าพระยามหาเสนา
(บุณนาค) เป็นปู่ทวดพระยาอมเรนทรมนตรีโดยตรงลงมา พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามสกุลแก่บรรดาผู้
สืบสกุลตรงลงมาจากพระยาศรีอรรคราชนารณภักดิ์ ผู้เป็นบุตรเจ้า
พระยามหาเสนา (บุณนาค) ว่า “บุรานนท์”

พระยาอมเรนทรมนตรีเกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อวันอังคาร เดือน ๑๐
ขแมระแมทวิศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ ได้ศึกษาหนังสือไทย
ณสำนักวัดชีปะขาวเสวีจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งในขณะนั้นท่านเจ้าคุณ
ผู้เป็นบิดาได้รับราชการเป็นปลัดจังหวัดเพชรบุรี เมื่ออายุได้ ๑๕ ปี
ได้เข้าเป็นนักเรียนในโรงเรียนหลวงพระตำหนักสวนกุหลาบ ศึกษา

(๒)

อยู่ ๓ ปี แล้วได้เข้าสอบไล่วิชาในที่ประชุมข้าหลวงและพนักงานผู้
สอบไล่ ได้รับประกาศนียบัตรเป็นนักเรียนชั้นประโยค ๑ แล้วออก
ไปรับราชการที่จังหวัดจันทบุรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ได้เป็นเสมียนกรมนาจังหวัดจันทบุรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นพนักงานด้านภาษีจังหวัดระยอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นพนักงานคลังจังหวัดระยอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง
ภักดีบริรักษ์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ เป็นพนักงานสรรพากรจังหวัดระยอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ย้ายไปเป็นสรรพากรจังหวัดนครราชสีมา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้เป็นสรรพากรมณฑลนครราชสีมา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ย้ายไปเป็นสรรพากรมณฑลจันทบุรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ ย้ายไปเป็นสรรพากรมณฑลนครราชสีมา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระภักดี

นุชิต

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรี และ

ย้ายไปเป็นสรรพากรมณฑลพายัพ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นนายหมู่เอกในกองเสือป่า

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นนายหมู่ใหญ่ในกองเสือป่า

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ย้ายไปเป็นสรรพากรมณฑลนครราชสีมา

(๓)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์โท และเป็นนายหมวดตรีในกองเสือป่า ย้ายไปเป็นสรรพากรมณฑลราชบุรี

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์เอก และบรรดาศักดิ์เป็นพระยาอมเรนทรมนตรี เป็นนายหมวดโทในกองเสือป่า

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ย้ายมาเป็นสรรพากรนครบาลที่กรุงเทพฯ

หนึ่งในระหว่างที่รับราชการ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ คือ เหรียญประพาศยุโรป เหรียญทวีธาภิเศก เหรียญรัชมงคล เหรียญรัชสมังคลาภิเศก มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ วิจิตรภรณ์ เหรียญบรมราชาภิเศก ข้างเฝือกชั้นที่ ๕ ทิพยภรณ์ มงกุฎสยามชั้น ๔ ภัทรภรณ์ข้างเฝือกชั้นที่ ๔ จัตุรภรณ์ เหรียญรัตนภรณ์ชั้นที่ ๔ เหรียญจักรพรรดิมาลา มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ ทวีตภรณ์

ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๘ กราบถวายบังคมลาออกเพื่อรับพระราชทานบำนาญ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำนาญเลี้ยงชีพฐานรับราชการนาน

พระยาอมเรนทรมนตรีมีบุตรและธิดาอันเกิดด้วยคุณหญิง พุ่มอมเรนทรมนตรี ๗ คน คือ-

ร.อ.ท. จ่าง บวรนนท์

เจ๊ง บวรนนท์

ดาบแจ้ บวรนนท์

นางสัจจิตรบรรจงบุทธิ (จาก บวรนนท์)

เจ๊กย บวรนนท์

(๔)

น้อย บุรานนท์

จก บุรานนท์

พระยาอมเรนทรมนตรีช่วยเป็นโรคซึมพาดแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐
อาการมีแต่ทรงกับทรุดเรื่อยมา ครั้นเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔
อาการได้กลายเป็นทางอหิวาต ถึงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔
เวลา ๑๖.๐๐ น. โรคได้กำเริบขึ้น ถึงแก่อนิจกรรม ณบ้านเลขที่ ๔๖
เชิงสะพานเจริญพาศน์ จังหวัดธนบุรี คำนวณอายุได้ ๖๖ ปี

คุณหญิง พุ่ม อมเรนทรมนตรี พร้อมด้วยบุตรและธิดาของ
พระยาอมเรนทรมนตรี เป็นผู้จัดการปลงศพ เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์
พ.ศ. ๒๔๗๔ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า
จังหวัดธนบุรี.

ประชุมจดหมายเหตุทัพเวียงจันทน์

เรื่องพงศาวดารเมืองเวียงจันทน์เมื่อก่อนเป็นกบฏ

เดิมแต่โบราณมาเมืองเวียงจันทน์เป็นเอกราช เรียกนามอาณา
เขตตัวกรุงศรีสัตนาคนหุต ครั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเคยเป็น
ข้าศึกกับกรุงศรีอยุธยาย่าง เคยยอมเป็นประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยา
บ้าง เคยเป็นสัมพันธไมตรีหรือเป็นแต่มีทางไมตรีกันบ้าง ตามเหตุการณ์
ที่มีมาในพงศาวดาร จนถึงเมื่อกรุงธนบุรีเป็นราชธานีของสยามประเทศนั้น
ครั้นนั้นพระเจ้าสิริบุญสารครองกรุงศรีสัตนาคนหุตอยู่เป็นเอกราช ได้
ทำทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงธนบุรี (เรื่องราวมีแจ้งอยู่ในหนังสือ
พระราชวิจารณ์ไทยพิสดาร) แต่ต่อมาพระเจ้าสิริบุญสารไม่รักษาทง
พระราชไมตรียังอาชงต่างกองทัพกรกลงมาถึงตำบลดอนมดแดง (คือ
เมืองอุบลรัตน์) ให้มาจับพระวอซึ่งได้สามีภักดีต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีมา
เสีย พระเจ้ากรุงธนบุรีขัดเคืองจึงให้กองทัพยกขึ้นไปตีกรุงศรีสัตนา
คนหุต เมื่อขง พ.ศ. ๒๓๒๑ ครั้นนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกเสด็จเป็นจอมทัพไปกับสมเด็จพระอนชาธิราช กรมพระราชวัง
บวรมหาสุรสิงหนาท ได้ตีเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นราชธานีและเมืองชน
ของกรุงศรีสัตนาคนหุต พระเจ้าสิริบุญสารหนีไปอาศัยในแดนญวน

ไต่ตัวแต่บุตรของพระเจ้าสิริบุญสารหลายคน เมื่อเสร็จการปรายปราม
แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าสิริบุญสารหลายพระองค์ ทรงเชิญพระพุท
ธิมาการแก้วมรกตกับพระบาง และพาตัวพวกบุตรพระเจ้าสิริบุญสารลง
มากรุงธนบุรี ตั้งแต่นั้นกรุงศรีสัตนาคนหุตก็ตกเป็นเมืองขึ้นต่อสยาม
เขตของกรุงสยาม แต่เมื่อในชั้นกรุงธนบุรีเป็นแต่ให้ขุนนางอยู่รักษา
เมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองอื่น ๆ เป็นอิสระแก่กันเหมือนอย่างหัวเมืองขึ้น
ชั้นนอก มาถึงรัชกาลที่ ๓ พระเจ้าสิริบุญสารรู้ว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ชลียงบรรดา
บุตรซึ่งอยู่ในกรุงเทพ ฯ เป็นผาสก คิดเห็นว่าตัวเองก็แก่ชราแล้ว จึง
กลับไปเข้ามายังเมืองเวียงจันทน์หมายจะมาขอสามีกัก แต่พระบาท
สมเด็จพระเจ้าสิริบุญสารไม่ทรงวางพระราชหฤทัย จึงทรง
ตั้งเจ้านันทเสนบุตรคนใหญ่ของพระเจ้าสิริบุญสารขึ้นไปครองเมืองเวียง
จันทน์เป็นประเทศราช พระราชทานพระบางอันเป็นพระพุทธรูปสำหรับ
เมืองคืนให้เป็นเกียรติยศ ส่วนพระเจ้าสิริบุญสารนั้นก็พระราชทานให้
อยู่ในเมืองเวียงจันทน์กับบุตรต่อมาจนถึงพิราลัย แต่เจ้านันทเสนครอง
บ้านเมืองมาไม่เรียบร้อย โปรดฯ ให้กลับไปลงมาอยู่กรุงเทพ ฯ ทรง
ตั้งเจ้าอินทวงศ์บุตรของพระเจ้าสิริบุญสาร รองจากเจ้านันทเสนลงมา
(ซึ่งเป็นเจ้าตาของเจ้าฟ้ากษัตริย์วดี) ขึ้นไปครองเมืองเวียงจันทน์
โปรดฯ ให้เจ้าอนวงศ์ (ที่เรียกกันเป็นสามัญว่า “เจ้าอนุ”) บุตร
ของพระเจ้าสิริบุญสารอีกคน ๑ เป็นตำแหน่งอุปราช เจ้าอนวงศ์เป็นคน
มีความสามารถ เคยได้คุมกองทัพเมืองเวียงจันทน์ไปช่วยรบพระม้าวาง

เมืองเชียงใหม่บ้ำเห็นถึงความชอบถึง ๒ คราว ครั้นเจ้าเวียงจันทน์ท
วงศ์ถึงพิราลัย จึงทรงตั้งเจ้าอุปราชอนุวงศ์ให้ครองเมืองเวียงจันทน์ต่อมา

ถึงรัชกาลที่ ๒ เจ้าอนุวงศ์แสดงความสามัคคีฝักฝ่ายต่อกรุงเทพฯ
จนเป็นผู้ซึ่งสนิทชิดชอบพระราชอัธยาศัยทั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
มาทำความชอบครั้งพวกข้ากบฏต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ได้เมื่อปี พ.ศ.
๒๓๖๒ เจ้าอนุวงศ์รับอาสาให้กองทัพเมืองเวียงจันทน์ลงไปช่วยปราบปราม
พวกข้ากบฏได้รายคาบ ครั้นนั้นเกิดปัญหาเรื่องการรักษาดินแดน
เมืองนครจำปาศักดิ์ต่อไปอย่างไรดี ด้วยพวกเจ้านายเมืองนครจำปาศักดิ์
อ่อนแอไม่มีตัวผู้ที่จะสามารถรักษาดินแดน เจ้าอนุวงศ์อยากจะมีใครให้
บุตรของตนเป็นเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว เสนอให้ดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎา
ยวสินทร ทรงช่วยอุกหนุนเจ้าราชบุตรโอรสของเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งได้
เป็นลูกคนกองทัพลงไปปราบปรามพวกข้ากบฏครั้งนั้น ได้เป็นเจ้านคร
จำปาศักดิ์สำเร็จตั้งปรารภของเจ้าอนุวงศ์ การที่เจ้าราชบุตรโอรสได้
เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ครั้งนั้น เป็นเหตุให้เจ้าอนุวงศ์มีกำลังและอำนาจ
ขึ้นอีกเป็นอันมาก เพราะสามารถจะบังคับบัญชาว่ากล่าวบ้านเมืองทาง
ชายพระราชอาณาเขตได้ตั้งแต่บ้านเหนือลงมาตลอดบ้านตะวันออกจน
ต่อแดนกรุงกัมพูชา เจ้าอนุวงศ์ก็มีใจกำเริบขึ้น

ถึงขอออก พ.ศ. ๒๓๖๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต เจ้าอนุวงศ์ลงมาถวายพระเพลิงพระบรมศพเมื่อ
 ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ ประจวบเวลาถึงฤดูให้เขื่อนวิเชียรขึ้นเป็นทศเข้ามาขอ
 ทำหนังสือสัญญา ฝ่ายไทยในชั้นแรกไม่ยอมทำ ต้องปรึกษาโต้ตอบ
 กันอยู่ช้านานในเวลาเมื่อเจ้าอนุวงศ์อยู่ในกรุงเทพฯ เจ้าอนุวงศ์มาครั้ง
 นั้นเชื่อว่าไทยจะยอมมากับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จะเพ็ดทูลขออย่างใดคงทรงยินยอม จึงทูลขอแบ่งพวกครัวชาว
 เวียงจันทน์ที่ได้อพยพหนีลงมาเมื่อครั้งไทยชนะไปตั้งกรุงศรีสัตนาคนหุต
 ครึ่งกรุงธนบุรี จะเอากลับไปบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงเห็นว่าพวกครัวชาวเวียงจันทน์ที่หนีลงมาอยู่กันเป็น
 ฝูงใหญ่อยู่กันเป็นเมืองขึ้นในแล้ว ถ้าพระราชทานไปแม้แต่พวกใดพวก
 หนึ่งพวกอื่นก็จะพากันกำเริบ จึงไม่พระราชทานตามประสงค์ เจ้า
 อนุวงศ์รู้สึกอับอาย กลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ตั้งต้นคิดการกบฏ ด้วย
 เห็นว่าญวนขยายอำนาจเข้ามาทางกรุงกัมพูชาตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ไทยก็
 ต้องเอาใจที่ต่อญวน เพราะไทยเกรงจะเกิดทั้งศึกพม่าและศึกญวนขึ้น
 เป็น ๒ ทาง ญวนโตเมืองเขมรแล้วกำลังคิดจะขยายอำนาจต่อไปทาง
 เมืองลาว ถึงจะตั้งตัวเป็นอิสระไหนไทยจะกล้าขึ้นไปปราบปรามอย่างแต่
 ก่อน เจ้าอนุวงศ์จึงไปฝากฝ่ายกบฏจะหมายจะเอาเป็นกำลังช่วยต่อสู้
 ไทย พอถึงบอ พ.ศ. ๒๓๖๘ มีข่าวเล่าลือขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์ว่า

ไทยเกิดวิวาทกับอังกฤษ ๆ จะยกทัพเรือมาตีกรุงเทพ ฯ เจ้าอนุวงศ์
เห็นเป็นโอกาสก็ออกหน้าก่อการกบฏ สั่งให้เจ้านครจำปาศักดิ์โยก
กองทัพเมืองนครจำปาศักดิ์เข้ามายึดหัวเมือง (มณฑลอุบล) ทาง
ตะวันออกทาง ๑ ให้เจ้าอุปราชตีสละผู้เป็นน้องคุมกองทัพลงมายึด
หัวเมือง (มณฑลร้อยเอ็ด) ทางตะวันออกเฉียงเหนือทาง ๑ ส่วน
เจ้าอนุวงศ์เองเกณฑ์กองทัพเมืองเวียงจันทน์ให้เจ้าราชวงศ์เงี้ยวผู้เป็นบุตร
คน ๑ เป็นกองหน้า ตัวเจ้าอนุวงศ์ก็เข้าใช้บุตรคนใหญ่ซึ่งเป็นตำแหน่ง
เจ้าสิทธิสาร เป็นทัพหลวงยกลงมาเมืองนครราชสีมา การที่เจ้าอนุ
วงศ์ยกกองทัพลงมามีดังนี้ ลวงเจ้าเมืองกรมการรายทางว่ามีศัตรูอักษ
รขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ ว่าอังกฤษจะยกกองทัพเรือเข้ามาตีกรุงเทพ ฯ
โปรต ฯ ให้เจ้าอนุวงศ์เกณฑ์กองทัพเมืองเวียงจันทน์ยกลงมาช่วยต่อสู้ข้าศึก
เจ้าเมืองกรมการรายทางไม่รู้เท่า เห็นเจ้าอนุวงศ์เป็นคนโปรตปรานมา
แต่ก่อน ก็ยอมให้กองทัพเวียงจันทน์ยกผ่านเมืองมา และจ่ายเสบียง
อาหารให้จนถึงเมืองนครราชสีมา ระยะเวลาที่พระยานนครราชสีมา
กับพระยาปลัดออกไปจัดการการอยู่ทางเมืองชุนธุ์ มีแต่กรมการรักษ
เมือง เจ้าอนุวงศ์ก็เข้ายึดเมืองนครราชสีมา แล้วให้เจ้าราชวงศ์ยก
กองทัพหน้าลงมากวาดต้อนผู้คนในเมืองสระบุรี

ฝ่ายกรุงเทพ ฯ รู้ว่าเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏต่อเมื่อเจ้าอนุวงศ์ได้เมือง
นครราชสีมาแล้ว ก็รีบเร่งเกณฑ์กองทัพในทันที และในขณะที่
กำลังเกณฑ์กองทัพนั้นได้ข่าวว่าข้าศึกเข้ามาถึงเมืองสระบุรี ทาง
อีก ๓ วันจะถึงกรุงเทพ ฯ ไม่ทราบแน่ชัดว่าข้าศึกจะมีกำลังลงมามากน้อย

เท่าใด ก็ต้องตระเตรียมป้องกันพระนคร ให้ตั้งค่ายวางรั้วพลตั้งแต่
 ทั้งสามเสนรายตลอดมาจนทุ่งหัวลำโพง พอเกณฑ์กองทัพพร้อมทัพ ๑
 ก็ไปรบ ๆ ให้กรมพระราชวังขจรมหาศกคิพลเสด็จยกขึ้นไปเมืองสระบุรี
 เมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๖ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๘ แต่เจ้าราชวงศ์หา
 รอดอยู่ต่อสู้ไม่ พอรู้ว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ ยกขึ้นไปถึงท่าเรือพระพุทธรบาท
 ก็รีบถอยหนีกลับไปเมืองนครราชสีมา กรมพระราชวังขจร ฯ จึงเสด็จ
 ไปตั้งรักษาเมืองสระบุรี รอกำลังที่จะยกเป็นกองทัพใหญ่ขึ้นไปตีเมือง
 เวียงจันทน์อยู่ ณ (๑) ฝ่ายเจ้าอนุวงศ์เมื่อตั้งอยู่ ณ เมืองนครราชสีมา
 ให้กวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองนครราชสีมาส่งขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ครั้น
 นั้นพระอนุชาคุณหญิงโม ภรรยาพระยาปลัดเมืองนครราชสีมาถูกกวาดต้อน
 ไปด้วย คุณหญิงโมมีสติปัญญาสามารถคิดกลอุบายวิงวอนผ่อนผันให้
 ควบคุมไปช้า ๆ รอพวกครัวที่ถูกกวาดต้อนไปทันกันที่ทุ่งสัมฤทธิ์ พอเห็น
 ว่ามีกำลังมากกว่าพวกที่ควบคุม ก็ช่วยกันทั้งชายหญิงเข้าแย่งศัสตราวุธ
 ของข้าศึกต่อสู้ฆ่าฟันพวกชาวเวียงจันทน์ที่ควบคุมล้มตายแตกพ่ายไป แล้ว
 พวกครัวก็ช่วยกันตั้งค่ายมั่นอยู่ที่ทุ่งสัมฤทธิ์ ราษฎรชาวเมืองที่เกี่ยวข้ม
 ช้อนพลกัพรายอยู่นั้น ครั้นรู้ว่าพวกชาวเมืองนครราชสีมารวบรวมกันได้
 ก็รีบพากันมาเข้ากับพวกครัวที่ทุ่งสัมฤทธิ์อีกเป็นอันมาก พระยาปลัดสาม
 คุณหญิงโมก็ตามไปทัน ณ ที่นั้น ครั้นเจ้าอนุวงศ์ให้กองทัพยกออกไปปราบ

(๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่ากรมพระราชวัง
 ขจร ฯ ตั้งประชุมพลที่ท่าเรือพระพุทธรบาท แต่ได้ความในโคลงนิราศอีกเรื่องหนึ่งว่าตั้ง
 ที่เมืองสระบุรี

พระยาปลัดคุณหญิงไม่ทำให้พวกครัวช่วยกันตีแตกกลับมาอีก เจ้าอนุวงศ์ปราบปรามพวกครัวชาวเมืองนครราชสีมาไม่ได้สั้มคิด พอได้ข่าวว่ากองทัพกรุงเทพ ฯ ยกขึ้นไปกรีบเลิกทัพกลับไปเมืองเวียงจันทน์ ให้เจ้าราชวงศ์ไปยึดเมืองหล่ม^(๑) และให้เจ้าสุทธีสารไปยึดเมืองภูเขียวตั้งรักษากำแพงทางทุ่งยวง เตรียมต่อสู้กองทัพกรุงเทพ ฯ ที่จะยกขึ้นไป การที่พวกครัวชาวเมืองนครราชสีมาต่อสู้ชนะข้าศึกครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานบำเหน็จทั้งคุณหญิงไม่เป็นท้าวสนาวรี แต่พระยาปลัดนั้นถึงรัชกาลที่ ๔ จึงทรงตั้งเป็นเจ้าพระยามหิศราธิบดีที่ปรึกษาราชการเมืองนครราชสีมา

กองทัพที่ไปปราบกบฏเวียงจันทน์

การปราบกบฏเวียงจันทน์ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้จัดกองทัพที่จะยกขึ้นไปเป็นกองทัพใหญ่ ๒ ทပ် กองทัพน้อยทัพ ๑ กองทัพใหญ่ที่ ๑ จะให้ตรงไปตีเมืองเวียงจันทน์อันเป็นเมืองหลวงของข้าศึก โปรด ฯ ให้กรมพระราชวังบวร ฯ เป็นจอมทัพ ไปตั้งประชุมพลที่เมืองสระบุรี จัดกระบวนทัพให้พระยาจำแสนยกมา พระยากลาโหมราชเสนา พระยาพิไชยบุรินทร์ พระยาณรงค์ไชยคุมพลเป็นกองหน้าที่ ๑ ให้กรมหมื่นนเรศวรโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์

(๑) คือเมืองหล่มเก่า อยู่เหนือเมืองหล่มสักซึ่งตั้งขึ้นใหม่เมื่อเสร็จการปราบกบฏเวียงจันทน์

คุมพลเป็นกองหน้าที ๒ กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จเป็นกองหลวง
พร้อมด้วยกรมหมื่นรามอิศเรศร์เป็นยกระบัตร กรมหมื่นเทพพลภักดิ์
เป็นเกียกกาย กรมหมื่นนิเชศวรพรเป็นจเรทัพ กรมหมื่นนราชนิตเป็น
ขกซ้าย กรมหมื่นสวัสดิวิชัยเป็นขกขวา ให้พระนเรนทราชาบุตร
พระเจ้ากรุงธนบุรีคุมพลเป็นกองหลัง ให้เจ้าพระยามหาโยธา (ทองเียว)
คุมพลมอญเป็นกองอิศรสมทบในกองทัพที่ ๑ ด้วย เมื่อจัดกระบวน
พร้อมแล้วยกจากเมืองสระบุรีขึ้นทางดงพระยาไฟ แต่กองมอญนั้น
ให้เดินทางดงพระยากลางไปสมทบทัพกันที่เมืองนครราชสีมา

กองทัพใหญ่ที่ ๒ นั้นจะให้ไปปราบพวกกบฏทางหัวเมือง (มณฑล
อุบลและร้อยเอ็ด) ฝ่ายตะวันออก ขึ้นไปบรรจบกับกองทัพใหญ่ที่ ๑ ที่
เมืองเวียงจันทน์ โปรก ฯ ให้กรมหมื่นสุรินทรรักษ์เป็นจอมทัพ ทั้ง
ประชุมพลที่เมืองปราจีนบุรี จัดกระบวนทัพ ให้พระยาราชนิกูล
(ซึ่งภายหลังเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา) คุมพลเป็นกองหน้าที ๑
ให้เจ้าพระยาพระคลัง (ซึ่งเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ใน
รัชกาลที่ ๔) คุมพลเป็นกองหน้าที ๒ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์เสด็จ
เป็นกองหลวง (ผู้ใดเป็นยกระบัตร เกียกกาย จเรทัพ และกองหลัง
หาปรากฏไม่) กรมหมื่นพิพิธภูเบนทรเป็นขกซ้าย กรมหมื่นพิทักษ์
เทเวศร์เป็นขกขวา มีกองเขมรเป็นกองอิศร ให้พระยาราชนิกูล
พระยารามกำแหง พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง พระยาจันทบุรี
คุมไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์อีกกอง ๑

กองทัพน้อยนั้นจะให้ไปตีเมืองหล่มและหัวเมืองขึ้นของเวียงจันทน์
 ทางตะวันตก ไปบรรจบกับกองทัพใหญ่ที่ ๑ ที่เมืองเวียงจันทน์ ไปรบ ฯ
 ให้เจ้าพระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายกเป็นแม่ทัพ ตั้งประชุมพลที่ทำ
 เรือพระพทธบาทแห่ง ๑ พระยาเพชรพิชัย พระยาไกรโกษา ไป
 ตั้งประชุมพลที่เมืองพิษณุโลกอีกแห่ง ๑ ยกไปบรรจบกันที่เมืองหล่ม
 กระบวนทัพที่จัดตั้งกล่าวมานี้ กองทัพใหญ่ที่ ๒ ต้องเปลี่ยนแปลง
 มิได้ยกไปตามที่กะไว้เช่นเดิม เหตุด้วยเจ้าพระยานครศรีธรรมราชขอก
 เข้ามายังกรุงเทพ ฯ ว่า อังกฤษจะให้เฮนรีเบอร์นเข้ามาเปลี่ยนหนังสือ
 สัญญาที่ได้ทำไว้ และอังกฤษเตรียมกองทัพเรือที่เกาะหมากจะยกไป
 ช้างไห่นหาปรากฏไม่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่
 ทรงวางพระราชหฤทัย เกรงว่าจะมีเหตุเป็นอริกับอังกฤษเกิดขึ้น จึง
 โปรด ฯ ให้เลิกกองทัพใหญ่ที่ ๒ กลับมารักษาเมืองสมุทรปราการ คง
 แต่ให้พระยาราชสุภาวดีคุมพลเป็นกองอิสระ ยกขึ้นไปเมืองนครราชสีมา
 ทางช่องเรือแตก^(๑) ไปสมทบกองทัพที่ ๑ และทรงมอบให้กรมพระราช
 วังวร ฯ ทรงบัญชาการศึกทุกทาง

(๑) ชื่อที่เรียกว่าช่องเรือแตกนี้ สืบไม่ได้ความแน่ว่าจะเป็นที่ไหน ทาง
 ช่องเขาบรรทัดที่จะขึ้นจากเมืองปราจีนบุรีมี ๓ ช่อง เรียกกันในท้องที่ว่า ช่องสะแก
 รากช่อง ๑ ช่องบุกขุนช่อง ๑ ช่องตะโกช่อง ๑ เข้าใจว่า ที่เรียกว่าช่องเรือ
 แตกนั้น คงเป็นช่องใดช่องหนึ่งใน ๓ ช่องนี้

การรบพวกกบฏเวียงจันทน์ระยะแรก

การรบในเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์ครั้งนั้นเป็น ๒ ระยะ ๆ แรกกรมพระราชวังบวรฯ ทรงจัดให้พระยาราชสุภาวดีคุมกองทัพน้อยไปทัพ ๑ ยกไปปราบพวกกบฏทางหัวเมืองตะวันออก (ตามที่กะไว้แต่เดิมว่าจะให้กองทัพใหญ่ที่ ๒ ยกไปนั้น) พระยาราชสุภาวดีได้รบกับข้าศึกตั้งแต่เมืองพิมาย ตีข้าศึกแตกแล้วยกตามไป ได้รบพวกเจ้าปราชดิสสะที่เมืองโสธร^(๑) มีชัยชนะอีกแห่ง ๑ แล้วยกลงมาตีกองทัพเจ้านครจำปาศักดิ์โยซึ่งตั้งอยู่ณเมืองยบล ตีข้าศึกแตกเป็นครั้งที่ ๓ แล้วก็ติดตามลงไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ จับได้ตัวเจ้านครจำปาศักดิ์โยกับลูกหลานเจ้าอนงค์อีกหลายคน พวกกบฏทางตะวันออกก็รายคาบกรมพระราชวังบวรฯ จึงโปรดฯ ให้พระยาราชสุภาวดีไปตั้งรักษาการอยู่ที่เมืองนครพนม

ส่วนกองทัพกรมพระราชวังบวรฯ นั้น โปรดฯ ให้กองหน้าที่ ๑ ซึ่งพระยาจำแสนยากร พระยากลาโหมราชเสนา พระยาพิไชยบุรินทร์ พระยาณรงค์วิไชย คุมพลยกของมอญเจ้าพระยามหาโยธาและกองโจรของเจ้าขุนเฉว^(๒) รวมจำนวนคน ๘,๕๐๐ ยกขึ้นไปก่อน แล้วกรมพระราช

(๑) ตัวเจ้าปราชดิสสะเองไม่เต็มใจเป็นกบฏ คิดอุบายหลีกเลียงตัวเสีย ภายหลังเข้ามาหากองทัพโดยดี

(๒) จะเป็นพระองค์เจ้าขุนเณรน้องกรมพระราชวังที่เคยคุมกองโจรครั้งรบพม่าที่ลาดหญ้าในรัชกาลที่ ๑ หรือพระองค์เจ้าขุนเณรในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทสงสัยอยู่

วังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพหลวงตามขึ้นไปเมื่อเดือน ๖ ขึ้น ๓๐ ค่ำ บุก
 พ.ศ. ๒๓๗๐ กองทัพหน้าได้รับกับข้าศึกที่ด่านหนองบัวลำภูที่ค่ายข้าศึก
 ใต้ แล้วยกไปตั้งค่ายอยู่ที่ทุ่งสัมปอ ใกล้ช่องเขาทางจะข้ามไป
 เมืองเวียงจันทน์ ข้าศึกยกกองทัพใหญ่มาล้อมอยู่ ๗ วัน กองหน้า
 ที่ ๒ ซึ่งกรมหมื่นนเรศวรโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ทรงคุมพลตาม
 ขึ้นไปทัน เข้าช่วยกันตีข้าศึกแตกยับเยิน เจ้าอนุวงศ์รู้ว่ากองทัพ
 ที่มารักษาด่านหนองบัวลำภูแตกแล้ว ก็ไม่คิดจะต่อสู้ต่อไป พา
 ครอบครัวอพยพหนีไปอาศัยอยู่ในแดนญวน กองทัพไทยก็เข้าเมือง
 เวียงจันทน์ได้ โดยง่าย

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาอภัยภูธรกับพระยาเพชรพิไชยยกไปถึงเมือง
 หล่มพร้อมกัน ได้รับกับกองทัพเจ้าราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์ ตีกองทัพ
 เจ้าราชวงศ์แตกหนีไป เจ้าพระยาอภัยภูธรให้พระยาเพชรพิไชยอยู่รักษา
 เมืองหล่ม ส่วนตัวยกตามขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ (แต่เมื่อไปถึงแล้ว
 ไปช่วยถึงอสัญญกรรม) อนึ่งกองทัพตีเมืองเวียงจันทน์ครั้งนี้ได้ ปรด ฯ
 ให้เกณฑ์กองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองแพร่ เมือง
 น่าน และเมืองหลวงพระบางไปช่วย กองทัพเมืองเหล่านั้นก็ได้ยกไป
 แต่ไปถึงหาทัพไม่ เสร็จการรบระยะต้นเพียงนี้

การรบพวกกบฏเวียงจันทน์ระยะหลัง

ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์
 จะให้รื้อทำลายเมืองเวียงจันทน์เสียให้หมด ให้เป็นเขียงอย่างแก่พวก

ประเทศราชทั้งปวง แต่กองทัพขัดสนเสบียงอาหารต้องมิตราให้หาของ
ทัพใหญ่กลับลงมากรุงเทพฯ ๑ โปรต ๑ ให้กองทัพพระยาราชสุภาวดี
ขึ้นไปทำลายเมืองเวียงจันทน์ และสืบหาพระบางซึ่งพวกชาวเวียงจันทน์พา
หนีไป พระยาราชสุภาวดีขึ้นไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์ รบทำลายเมืองยังไม่
ทันสำเร็จเห็นไพร่พลอดโรย พอลตามได้พระบางก็ขออนุญาตเลิกทัพ
กลับลงมากรุงเทพฯ ๑ เติมพระยาทสมเต็ญ ๑ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
พระราชดำริจะตั้งพระยาราชสุภาวดีเป็นที่สมหนายกแทนเจ้าพระยาอภัย
ภูธร ครั้นทรงทราบว่าพระยาราชสุภาวดีรื้อทำลายเมืองเวียงจันทน์ยังไม่
สำเร็จก็ทรงขัดเคือง จึงเป็นแต่โปรด ๑ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น
เจ้าพระยาราชสุภาวดี ว่าที่สมหนายกพอเป็นบำเหน็จ แล้วโปรด ๑
ให้กลับขึ้นไปรื้อทำลายเมืองเวียงจันทน์อีก

เจ้าพระยาราชสุภาวดีกลับขึ้นไปเมื่อ เดือน ๗ ปีชวด พ.ศ. ๒๓๗๑
ครั้งนั้นไม่ได้ยกไปเป็นกระบวนทัพ ด้วยกิจที่จะไปเป็นแต่จะไปรื้อทำลาย
เมืองเวียงจันทน์ มีข้าราชการในกรุง ๑ เป็นนายกองขึ้นไปเกณฑ์คนที่
เมืองนครราชสีมาเมืองภูเขียวไว้แล้วยกขึ้นไปตั้งด่านหนองบัวลำภูปลาย
แดนเมืองเวียงจันทน์เมื่อเดือน ๘ ปีระมาด จึงให้พระยาอินทราธิบดี
สีหราชรองเมืองคุมพลพร้อมด้วยพระยาพิไชยสงคราม พระยาทศ
ราชบุรีเมืองนครราชสีมา หลวงสุเรนทรนาคิต ยกล่วงหน้าขึ้นไปเมือง
เวียงจันทน์กอง ๑ เจ้าพระยาราชสุภาวดีรวบรวมผู้คนที่ยังตกค้างจะ
ตามขึ้นไปภายหลัง พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองยกขึ้นไปถึง
เมืองพันพร้าว ริมลำน้ำโขงตรงเมืองเวียงจันทน์ข้าม ให้คนไปเรียก

ท้าวพระยาที่อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์ เห็นกำลังตระเตรียมผู้คนอลหม่าน ทั้งกิริยาอาการก็มีไต่ยาเกรงเหมือนแต่ก่อน พระยาอินทราธิปไตยก็ลี้ภัยราชรองเมืองจึงให้พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ กับหลวงสุเรนทรนุชิตคุมไพร่ ๓๐๐ ข้ามไปตั้งรักษาเมืองเวียงจันทน์ ไปได้ความว่าเจ้าราชวงศ์เจ้ามิ่งหนึ่งลือมาว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนให้ข้าหลวงพาเจ้าอนุวงศ์กลับมาถึงท่าข้าม ระยะทางอีก ๔ วันจะถึงเมืองเวียงจันทน์ พระยาอินทราธิปไตยก็ลี้ภัยราชรองเมือง ก็แต่งคนเร็วให้รีบมาบอกเจ้าพระยาราชสุภาวดี ครั้นถึงเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำข้าหลวงเมืองญวนพาเจ้าอนุวงศ์กับเจ้าราชวงศ์มาถึงเมืองเวียงจันทน์ มีญวนมาด้วยประมาณ ๘๐ คน แต่พวกบริพาลของเจ้าอนุวงศ์มีมาประมาณพันเศษ ข้าหลวงญวนพาเจ้าอนุวงศ์ไปหาพระยาพิไชยสงคราม บอกว่าเจ้าอนุวงศ์ทำความผิดแล้วหนีไปอาศัยอยู่ในแดนญวน พระเจ้าเวียงจันทน์ทรงพระดำริว่าเมืองเวียงจันทน์นี้ เมืองญวนเหมือนมารดา กรุงเทพฯ ๑ เหมือนนิกดา เมื่อบุตรทำผิดต่อบิดาแล้วมารดาก็ต้องขอโทษ จึงให้เจ้าอนุวงศ์กลับมาสารภาพรับผิดต่อท่านแม่ทัพ ขอให้ช่วยพาตัวลงมาลงแก่ไทยยังกรุงเทพฯ ๑ ทางนั้นพระเจ้าเวียงจันทน์ก็จะให้ราชทูตเชิญพระราชสาส์นเข้ามาทูลขอโทษด้วยอีกทางหนึ่ง พระยาพิไชยสงครามเห็นว่าญวนแต่งข้าหลวงเข้ามาเจรจาเป็นการในระวาง ๒ พระนครเช่นนั้น ก็เชื่อฟังคำญวน ยอมให้เจ้าอนุวงศ์กับพวกญวนพักรอเจ้าพระยาราชสุภาวดีอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ ส่วนเจ้าอนุวงศ์ก็วางกิริยาอาการเป็นไมตรีเหมือนอย่างเดิม พวกไทย

ที่อยู่เมืองเวียงจันทน์ก็ตายใจไม่ระแวงว่าเจ้านองค์จะคิดร้าย ฝ่าย
 เจ้าพระยาราชสุภาวดีได้ทราบว่าญวนจะพาเจ้านองค์กลับเข้ามาที่รับขึ้นไป
 จากหนองบัวลำภู ไปถึงเมืองพันพร้าวในวันรุ่งขึ้นเดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ
 เวลาบ่าย ๓ โมง กำลังหาเรือยังไม่ทันข้ามฟากไปเมืองเวียงจันทน์
 พอย่ำย ๔ โมงวันนั้นเจ้านองค์ก็คุมสมัครพรรคพวกเข้ากลุ่มรุมฆ่าไทย
 ที่อยู่ในเมืองเวียงจันทน์ พวกไทยไม่รู้ตัวถูกฆ่าตายลงเป็นอันมาก ที่
 หนีได้จะข้ามฟากกลับมาเมืองพันพร้าวเจ้านองค์ให้เก็บเรือช้อนเลี้ยวหมด
 ต้องลงว่ายน้ำข้ามฟาก พวกเจ้านองค์ก็ลงเรือตามฆ่าฟันตายที่ใน
 ลำน้ำโขงอีกเกือบหมด พวกไทย ๓๐๐ เศษหนีรอดมาได้เพียง ๔๕ คน
 ตัวยายตายหมดไม่มีเหลือมาเลย เจ้าพระยาราชสุภาวดีอยู่ค่ายเมือง
 พันพร้าวทราบว่าเกิดเหตุขึ้นดังนั้น พิจารณาเห็นว่ากำลังทัพไม่พอ
 จะต่อสู้พวกชาวเวียงจันทน์ได้ ก็ยกจากเมืองพันพร้าวในค้ำวันนั้นลัดทาง
 ตรงมายังเมืองยโสธร รีบรวบรวมไพร่พลได้พร้อมเป็นกำลังแล้วยกกลับ
 ขึ้นไป ฝ่ายเจ้านองค์รู้ว่าเจ้าพระยาราชสุภาวดีหนีได้ทัน ก็รวบรวม
 กำลังเป็นกองทัพให้เจ้าราชวงศ์รีบยกตามลงมาหมายจะจับเจ้าพระยาราช
 สุภาวดี กองทัพเจ้าราชวงศ์ลงมาปะทะกับทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 ที่บ้านยกหวาน (ใกล้เมืองนครราชสีมา) ได้รบพุ่งกันเป็นสามารด
 ถึงกลุมชน ในขณะรบกันนั้นเจ้าราชวงศ์กับเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 ต่างยังพุ่มไม้ซบพลไปเจอกันเข้า เจ้าราชวงศ์เห็นก่อนก็แทงเจ้าพระยา
 ราชสุภาวดีถูกที่ท้องล้มลง หลวงพิพิธอินทร์ช่วยเจ้าพระยาราชสุภาวดี

เข้าไปแก้ถูกฟันตายอยู่ยกยที่ เจ้าราชวงศ์จะเข้ามาพบน้าเจ้าพระยาราช
 สภาวดี ทนายเอียนยังถูกเข้าเจ้าราชวงศ์ล้มลง พวกข้าวกลัว
 เจ้าราชวงศ์จะเป็นอันตรายก็ช่วยกันยกขึ้นฆ่าพาหนีไป เจ้าพระยาราช
 สภาวดีถูกขึ้นไต่คำถามแผลที่ถูกแทงเห็นท้องไม่ทะลุก็เอาผ้าพันแผลแล้ว
 ขึ้นแคร่ให้คนหามตามคตพเจ้าราชวงศ์จนแตกฉาน แล้วรีบยกตามขึ้น
 ไปเมืองเวียงจันทน์ ฝ่ายเจ้านวงศ์รู้ว่ากองทัพเจ้าราชวงศ์มาแพ้เจ้าพระยา
 ราชสภาวดีก็รีบพาครอบครัวหนีไปยังเมืองพวน เจ้าพระยาราชสภาวดี
 ให้ออกเที่ยวติดตามจับได้ตัวเจ้านวงศ์กับเจ้าสิทธิสาร แต่เจ้าราชวงศ์
 นั้นเลยหายสูญไป จะหนีรอดหรือตายด้วยบาดแผลหาปรากฏไม่ การ
 รบครั้งปราบกบฏเวียงจันทน์ระบะหลังหมดคเพียงนี้

โคลงนิราศสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เสด็จไปทัพเวียงจันทน์

ว่า ๑	ศรีศรีสวัสดิสวัสดิ	พิพัฒน์พิพัฒน์ภักติภักติ
ศักดิ์ศักดิ์ชัยชัย		ไพฑูริย์แผ่นดินกรุงไกร
โสม (สร้อยแสง) ส่องมาศ		คาคบด้วยแก้วเก้าสิ่ง
ยิ่งยดยิ่งนักเรศ		สยเกศตรกษัตริย์
มานพระยศย่นโยค		เลื่องโลกทั่วถ่องธรรม
ถวิลวราไชสร้อย		พิบูลย์ด้วยสมบัติ
รัตนราชธานี		บุรุษเลิศล้ำ
ทุกประเทศถ้วนหน้า		นอบเกล้าสักดิ์ ๑
๑	ศรีอยุธยาแสน	เมืองราม
เกษียณเกษมสาม		เกษมแล้ว
ขุนหาญเข้มสงคราม		หาญหัต อยุ่แฮ
พลพางพานรเกล้า		กลั่นเกล้ากลั่นหาญ ๑
๒	สารเคิกสูงสล้างไหล	เตรียมตรุษ ไตรศ
หักค่ายหาญเข้าลุย		ไล่ร
หม่มม้าม่นแลดู		ฉิวเฉก ลมพ้อ
น้อยอย่างย่อท้ายดำ		ถูกเต็นต์ดินชอย ๑

- ๕ กลอยสำรดเคิกไท้ เทียมคุมรงค์ รวดแซ
 เกวียนแกว่งโยนยรรยง เย็นแรว
 งามเงื่อนรถทรงองค์ อินทร์
 ปรายพิภพอสุรแผ้ว แผ่นเบื้องบาตาล ฯ
- ๕ พิมานครุฑที่นั่งแพรว ทองพราย
 เฉกขำนินารายณ์ ร่อนฟ้า
 เรือรบไล่สลักหลาย เหลืออ่าน
 ข้นหล่อลือใส่หน้า ท่อนท้ายรายแคม ฯ
- ๕ พลแจวเจนเจนน้ำ ชลจร
 พลแม่นชัยขยอน ยอกต้อง
 พลรบรวกเร็วรอน รณบท เรือแฮ
 กล่าวแต่ย่อพอพร้อง พรวรรุฎาถึง ฯ
- ๖ สรรวมแสงดงบนทกร้าง แรมองค์
 เกชชกิศรทรง โคกพร้อง
 ปางขึ้นขรรค์วังมง คลพิพัตน์ สดานนา
 นายกยาทรพยุหัชอง เส่ทงลางลาวเวียง ฯ
- ๖ ทรงสรรแสงเลือกเข้า กองไกรย
 สารสั่งเร็วเรียมโดย เส่จไท้
 หิวอ่อนออกโชนชูไอย ออกแตก แล้วแม่
 หิวหวัณวิญญาใหม่ มีคใหม่ ใจเรียม ฯ

๑๕ ไช้ทวงกรณิศเน้อ	นวลอุไร
จักจากสายใจใจ	สั้นรว
สักกายไยเคยไกล	เขวกล่อม กลิ้งแม่
บุญก่อกรรมโคฟลัว	พลิกให้ทันเห็น ฯ
๑๖ อรของค์อันแอ้นชวค	สมสง ทรงแม่
เกศทั้งกำหางบุง	เหยียดช้อย
ดวงเคาะเด่นคำตรง	ตรเนตร กุเฮย
ควรพิโยคเขาวน้อย	หนึ่งไคฉนโต ฯ
๑๗ หลักหลัทธิชกแม่แล	ลาวฉย ฟ้อย
ใครจะรับขวัญขวัญ	เนตรชำ
ราชกิจแต่กายฉน	จรรจาก
ใจจะอยู่แนบหน้า	หนุ่มหน้าฉนวลแซ ฯ
๑๘ หายใจมพิศเพิน	พอนปราง
พลางพลูบปฤษฎางค์	คัยเครว้า
ลาเพพยบาง	ยัวมาศ กุเฮย
อย่าแม่อย่ากลิ้งเกล้า	เกลือกกั้นแคยัน ฯ
๑๙ โฉมแม่จะแหวกฟ้า	ฝากพีมาน แมนเฮย
น้อยเทพเลงไยฉาน	สวาทคั้น
ทวนคิกฝากชั้นฉาน	โสฬส เล่านา
พรหมกัคโคยฉน	สิ่งเคล้ายังแคลง ฯ

- ๑๑ จักฝาก^{ขึ้น}พัน^{ได้}ทำ
กรของ^{กริ่ง}ไฟ^{พร}รา^{จิ}ตร
ฝาก^{น้ำ}เก^{ลือก}นา^คอิ
จน^{อก}ไ^{้อ}ฝ^เา
เม^{รุม}ค วั^ตฏา
แย^ยแย^ย
ฉา^ลข โ^ลมแม่
ฝาก^{น้ำ}ตา^นาง ฯ
- ๑๒ รา^{ไฟ}ไ^กว^รธ^รา^รา^ร
จวน^จว^บเพ^ลา^ล
เล^{ีย}ส^มร^หม^นเท^วย^ทว[ี]
ผ^นจิต^{ต์}จำ^ยร^ยาย
วัง^{สี} ส^{่ง}แซ
ลา^ศผ^{้าย}
เว^{ีย}น^{สัง}
ย^{่าง}ย^{ิง}ห^ยุด^ดวิ^ล ฯ
- ๑๓ โรง^ธร^มธ^รมา^{สน}สร้าง^{สัง}ม^สธ^ง ธ^รม^{เซ}ย
จิต^ตบ^งธ^รม^{ระ}ว^{าง}
โรง^ธร^มป^{ระ}ที^ปธ^ง
ถ^นก^{กั}ง^เ็น^นา^เน^า
ท^{วัน}เจ้า
เพ^ลิง^สว^{าง}
น^งเพ^ยม^พง^ธร^ม ฯ
- ๑๔ เสนา^{เส}ย^งสาว^{สัง}อ^อ
อก^พอา^ลย^เล^ล
เร^{ือ}แล^นร^เล^ลข^บเม^{ือ}
โ^หย^พเ^{็น}น^าพ^รอ^ย
อ^{อก}เร^{ือ}
ละ^หอ^ย
ม^{อง}ไ^ไ ม[ุ]ข^{แม่}
เน^นท^รพ^รอ^ยพ^ราย^สาย^ย ฯ
- ๑๕ อาร^าม^ธร^มรา^ชสร้าง^{สร้าง}
ถ^{วิ}ธ^ธร^มเว^{ีย}ม^ชง^ง
ส^าร^สอง^{สัง}ก^นย^ง
ธ^รม^แร^อม^{เร}ือ^เอ^{ฟ้า}
ป^ฏิ^{สัง} ข^รณ^{นา}
ไ^ไช^{้า}
ย^{วน}ย^{ัว} ย^อย^เย
ร^{ุง}แก^ลง^{เว}ีย^มไ^กล^ล ฯ

- ๑๗ บ้านแขกคึกคึกแขกเลี้ยง คำว่า
 แขกย่อมต้องการดี คนฝรั่ง
 กลัวกลัววาระลาลิ เสาวภาค กุเฮย
 ขวัญอ่อนของคัสันรัง เรียกเราเรียนโรม ฯ
- ๑๘ ย่นอย่าไยขยอ ไยเห็น ไคแม่
 หนักทั้งเรือนเรียนเย็น เยือกห้อง
 ปางแขกก่อนทรวงเซ็น โคกขี้บ สขลนา
 เหมือนเมื่อยามเรียนรัง ว่าเศร้าสั่งสมร ฯ
- ๒๐ คลองมอญมอญหม่ท้าว ไคทำ
 เห็นแต่คลองแคลงคำ เพียรฝรั่ง
 เพรงมอญมรดจำ ใจจาก คลองฤา
 เหมือนพิจาจากนัง นกหน้าลามรณ ฯ
- ๒๑ วัตรระฆังคึกคึกฆ้อง ประโคมยาม
 เสนาะระฆังกวนกาม กอชเกอ
 สุขไคไยเปรียบสาม ยามย่า ระฆังเขย
 เนอแนบเนออ่อนเนอ อุ่นเนอเรียนนอน ฯ
- ๒๒ ถันถึงอาวาสไว้ นามคสิท สวรรค์เซ
 เพียงพิมานนฤมิต เทอคแท้
 คณิงโฉมแม่คือวิส สกรรวมวาท
 สวรรคสิทสิแพ่ พ่ายไธ้อย่างาม ฯ

THE LIBRARY
THE COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

๒๓

๒๓ คาวกิงส์แทนฟ้าไฟ	ใจวิล ประหวัดนา
นักนชแน่วอรอินทร์	กล่อมเกลี้ยง
ไช้ทิพเชกทิพิน	คิรส์ รักแม่
เซยพชนใจเพียง	พ่างไค่คาวกิงส์ ฯ
๒๔ พิคแพแลตรวหน้า	นางต
บังก็ลจันห	ห้วงห้อย
ไย่สยลภษณตร	คาเปรียบ นชนา
กรรณแม่กณทลพรอัย	เพ็ชรแพรวพราวงาม ฯ
๒๕ ยชนคนค้แม่น	หมายเหมือน
ยลยชนคนงเคอน	แต่ควา
จันจันคิกเคอนเคอน	ชมยี่ จันเชย
จันไช้จันอ้อนอ้า	พิไ้อะไ ๑
๒๖ โรงเหล้าฤทธิ์เล้าร้าย	แรงครัน
ชนเสพเมามัน	เช่นข้า
เมาฤทธิ์สุรวัน	เคี้ยวส่าง สมรเอย
ไย่พิเมาสุขห้า	แห่งเจ้าฤาาง ๑
๒๗ ถึงขบขบราพณ์ร้าย	ปลกปลง จีพแซ
เพอฤทธิ์พานรยง	ยอกเกลัว
สันเลี่ยนก็เสร้าง	ควมวาช รามแม่
คึกอกไ้อักฉัว	ผ่อนสันเสร้างไฉน ๑

- ๒๘ ยางจากใบชอช^๕ ชังบาง
จากว่าจากใจาง จักหน้า^๕
ถามหน้อยหนึ่งอย่าพราง เลยจาก
จากแม่เร็วฤชา^๕ จักได้^๕ คินครอง ๗
- ๒๙ เห็นร่ำเกมจากไอ^๕ อัครวัย^๕
เหมือนจะบอกสำคัญ^๕ ขาวชา^๕
จากแจ้งใบชา^๕ บำราศ
ร่ำว่าหนามเหนียว^๕ ยอกร้อยรุ่มทรวง ๗
- ๓๐ นาฬิกา^๕ กั้นแล^๕ หลายหลาย
ชายลุ่มเชิงเลนวาย^๕ เรียบร้อย^๕
หลงแลกทลิลาย^๕ ปลิปลั่ง^๕
ติแต่ตกเครือคล้อย^๕ เคลือบเคล้น^๕ เรียบแมลง ๗
- ๓๑ เมินหมาก^๕ ร่น^๕ ร่น^๕ เรียบ^๕ เรียงกัน^๕ อยู่แฮ^๕
ตกข้างตก^๕ คั่น^๕ ออกล้ำ^๕
ขวยขวยคิใด^๕ ไคร^๕ ย่น^๕ ไปฝาก
จวบแต่^๕ จัก^๕ งาม^๕ หน้า^๕ นุช^๕ เคียว^๕ จัก^๕ คาย ๗
- ๓๒ เห็นแถว^๕ สท่อน^๕ ทุม^๕ ทรวง^๕ ผ่ง^๕ แผ่^๕ แฮ^๕
เมินหมาก^๕ ไฟ^๕ ไฟ^๕ ริ่ง^๕ ราว^๕ ครัน^๕
ลัม^๕ จัก^๕ จิต^๕ คำน^๕ นึก^๕ เทียบ^๕ ถิ่น^๕ แม่^๕
ขาม^๕ คิค^๕ คม^๕ เน^๕ ทร^๕ คั่น^๕ นุช^๕ คั่น^๕ เรียบ^๕ ขาม ๗

๓๓ สมอรายสมัครรัก^๑รู้^๒ เรียมมา
 รทวยชคค้อย่างรักยา พยาธ^๑ให้^๒
 คนเรียมโรครักษา แสนยาก สมอเฮย
 เจ็บไม่เจ็บจ^๑ย^๒ไซ้^๓ แต่ใช้ใจถึง ๑
 ๓๔ ถึงวัดส้มเกลี้ยงเกล้า^๑ เกล่านาม
 เชิงเช่นช่มสมรตาม ฝากให้^๑
 ถอยถวิลประหวัดยาม ยังอยู่ สดานนา
 ไปขาดครุ่นครุ่นไ^๑ไ^๒ ช่มแก้วักข^๑กร ๑
 ๓๕ บัดคลยลย่านบ้าน สามเสน
 บ้างว่าสามแสนเกณ^๑ท์^๒ กระผู้^๑
 ประชุมดุคช^๑ิเนน^๒ทร์^๓ หนักอก ชนเฮย
 หนักโคกลีบแสน^๑ส^๒ ค่อย้วยคำบ^๑ล ๑
 ๓๖ บางพลัดพลัดแม่ไ^๑ฮ^๒ อนิจจัง
 เพรงพิพรากเขาซ^๑ิง^๒ ชุ่นแค้น
 ขาปท^๑น^๒ัน^๓จาก^๔ยัง^๕ อรอก เรียมเฮย
 จำพลัดเจ้าพรากแม^๑น^๒ หนงบ้านคำบ^๑ล ๑
 ๓๗ บางพระครูพฤ^๑ค^๒มิ^๓คร^๔ัง^๕ ไทไฉน
 หรือพระครูวิน^๑ิจ^๒ฉ^๓ย^๔ ฉีกถ้อย
 ทุกขราช^๑ฏ^๒ร^๓เ^๔อ^๕ค^๖ไ^๗ไ^๘ ครก^๑บ^๒ ก็พ^๑อ^๒
 เชีญช่วย^๑ค^๒บ^๓ทุก^๔ชน^๕อ^๖ย^๗ หนง^๑ร^๒อน^๓ท^๔ร^๕ว^๖ร^๗เ^๘า ๑

๓๘ บ้างอัคคิคำ^บอ้อ
เม็งทแยยาวจำ

ปราศเลียงประโลมล้ำ
เคยแม่เข้าข้อ

๓๙ บ้างชอนาม^บชอ^บแส^บรัง
เห็นแต่คลองแคลงจิตต์

เกลือกคคค่อนค่อนคิต
ใจแม่ชอ^บเกี้ยวแส^บรัง

๔๐ บ้างไฟโพธิสัตว์เจ้า
เอาอาสน^บบลง^บกอลง

ครัส^บแจ้ง^บจตุ^บสัท^บทรวง
เวียมกำหนด^บทวาค^บแว

๔๑ บ้างชอนกล^บชอน^บเรน
ชอนเงื่อน^บงำเงากัน

ชอนสั่ง^บสำคัญวัน

สองกำสรว^บชอน^บเค^บร่า

๔๒ บ้างเขนคิต^บค้^บแต^บม
เขนท่า^บขัน^บชิง^บซัง

กราวเขน^บค่อน^บกล^บของ^บกั^บง
จากน^บชหนึ่ง^บจัก^บเหล^บน

อรทำ^บ บ็^บเอย
เข้า^บจ้อ

ภก^บเสน^บหี^บ นางนา
โอค^บอ้น^บเอา^บใจ ๗

สุ^บริ^บต ฤ^บณ^บี
ไ^บแจ^บง

ไ^บอ^บย^บ คล^บอง^บเซ^บย
ช^บอน^บน^บฤ^บณ^บี ๗

จอม^บอง^บค^บ
ก^บต^บแก^บว

ไ^บกล^บเกล^บด^บ มาร^บแม่^บ
ร^บอ^บเง^บอม^บมี^บอม^บาร ๗

ภ^บิ^บรม^บย^บช^บว^บญ^บ ตา^บเอ^บย
ก^บย^บเจ้า

จัก^บจาก

โค^บก^บแส^บรัง^บแข่ง^บใจ ๗

ท^บัว^บหน^บง ใ^บว^บน^บา
ช^บเ^บหม^บัน

ค^บจ^บท^บม^บ อ^บก^บเอ^บย
เร^บอง^บใ^บห^บี^บไ^บคร^บด^บ ๗

๕๓ คิคเขนเขนโล่ห้อย ขี้ตกาย
 สรคัสสรโทรมมาหมาย มุงกัน
 สรโคกสรยิงสาย ใจพี่ ฌแม่
 เขนโล่ห้อยอันสียชั้น ช่วยกันกลไฉน ฯ
 ๕๔ วัลลุ่มวิลาปลัน เหลื่อทรง ไวแม่
 กุชลาไหลลง ลุ่มไล่
 คิคขึ้นใครใจคง ขึ้นอยู่ ไต้ฤ
 เล่ห้อยกติกกลุ่มให้ หกลั่นเขินตอน ฯ
 ๕๕ โอ้แก้วกัษกร้าง แรมรัก
 เคยบโกลศรัลัก กิงก้อย
 ปราณีนเนยเกรงหนัก นัคนิม เน้แม่
 วันละวันนัยร้อย คายซ้ำเรื่อยมชม ฯ
 ๕๖ ถันลูลาลกให้ หาเขาว มาลย์แม่
 ไกรกรขยกรรมลมา มิดหน้า
 ไฟกามกำเคาเผา ลนลวก ออกเคย
 เจ็บจรเทญเท่าฟ้า ไผ่สร้องเสพสม ฯ
 ๕๗ ตลาคแก้วดอกแก้วร่วง โรยผลกา
 แก้วว่ากานคารา ร่วมไร่
 แสนสงวนเงื่อนแก้วตา คนแต่ น้อยนอ
 รักเร่งรักใจใจ จากแก้วกัษทรวง ฯ

๔๘ มาลอุวาสโว นามเขียน
 แสนกำสรคไจเียน จากซึ
 วัคเอยชวเณียร สว่นเอย หนึ่งนา
 บอญญนชรั เรืองร้างเียบมแรม ฯ
 ๔๙ วัคสลักสลักละเียบคล้า ลายยาน
 บันโปลไจเียนจันจาร ัง
 คิกสลักคัลลิกคาล แยกอก อยู่เอย
 เียบฟจากปวคยม สลักอัยรงตรง ฯ
 ๕๐ ทลาคขวัญขวัญมึงเ้า ตกตลาค นฤ
 เาจิงชายขวัญทาช คนพร้อง
 ขวัญเอยคิกค้ำชาค ควรเ้า ไคแม่
 พระชอขวัญ้อง แนนเอนอมขวัญ ฯ
 ๕๑ บัคยลห้อยอมเหย้าท่ง ทางชลา ลัยแม่
 บางชอชรณินา เน้นลัน
 ผาคอบคนสธา หารวิ รongแซ
 ฤาอาทาทนทุกซ์ทัน ที่ชอนทรวงเวา ฯ
 ๕๒ ปากเกร็ดยานตรัสห้าม หฤทัย ฟินา
 เยาวตรัสอย่าเ้าไป จากห้อง
 เียบมขึ้นค้ำครวไค เ้าเ้าเ้า มาแม่
 ไธเ้าเ้าจ้อง รำห้ามทวงไคร ฯ

๕๓ บางภคณพคเพอ

พุ่มพฤษณาครม

ภคเชย่นกระหิม

คึกแม่หวงหึ่งห้าม

๕๔ บางโควควคครั้ง

โควคควาวิไกล

คั่นคั่นโคคจักไป

ใจพินเคอคเพียง

๕๕ บางจันจันใหม่อ้อ

จันต่อจันจำหลง

เสียวสมรแม่เยกทรง

ริวรัตเกล้ากลั่น

๕๖ บางพังผังฟากร้าง

พังเพอสาຍกระแสนิน

เจ็บจากเจ็บใจวิล

ฟกน่วมหนองหนักอ้ง

๕๗ บ้านใหม่ใหม่หน้านา

ใหม่ใหม่มีกรรมจำ

ยักร้างบาปเรียบท่า

ใหม่ไม่ถึงเคือนแคล้ว

พุ่มพม

ครุ่มคร้าม

หวงทรัพย์ ไว้ฤา

หากแม่นโถมคหวง ฯ

โคไฉน

กล่อมเกลี้ยง

หาแม่ โคเชย

คู้ด้วยแคโค ฯ

๕๘ เอนงค์ นามแม่

เลศนั้น

มังกฏ ลกลนา

อกข่มแขงใจ ฯ

รานดิน

เซาะเซ้ง

วัณโรค เรียมเฮย

อกข่มปานพัง ฯ

อุปลัมภ แม่เนา

จากแก้ว

ทัศน์โทษ สอนงฤา

คลาบท้องห่างสงวน ฯ

๕๘ เทียนถวายถวิลเฝ้าศรี บรมยา
 เทียนแม่เลี้ยงขี้เฒ่า มั่งคั่ง
 อิเหนาไล่ควาคลา คล้าย เทียนเซย
 แด่พิศมตแม่นั้น ถิ่นถ้าเทียนถวาย ฯ
 ๕๙ บางแขวงบินพิเพยง นึกเหนียม ใจนา
 แขวงชยาทจักรระเทียม คิยัก
 ปางเกษมสุขสองเลียม ลวนเล่น
 มือแม่แย่งพิย ขั่วเข้าแขวงทรวง ฯ
 ๖๐ บางเคอเคอหอนไห้ ใครเห็น คอกแซ
 เเคอประจักษ์ค่อเป็น ลูกเต้า
 โอออกอ่อนเออเอ็น คัพ
 ฐูเช่นเห็นเคอเจ้า จกไว้หว่างทรวง ฯ
 ๖๑ เรือเลยลุด่านบ้าน บางหลวง
 หลวงเล่ห์บางหลวงทวง เก่นน้ำ
 บัวเทียบไ้เทียบมทรวง สดสวาท พี่แม่
 ยลยุดลหลวงล้ำ เล่ห์แย้มยามชม ฯ
 ๖๒ เชิงรากเชิงร้างรัก รัญจวน ใจพี่
 กามกำเภาของชวน อกร้า
 ร้อนอันหม่นประมวญ มาเปรียบ ไค้ฤา
 ร้อนนिरารสเจ้า ภาคร้อนฤาถวาย ฯ

๖๓ บ้านกระแซงชมหย่อมเหยา เวื่อนมอญ

ฝากระแซงอ่อนซอน	ใหม่หมา
โหยเห็นประเหลลสมร	มาม่าย อยแม่
บังกระแซงแฝงหน้า	นี้แล้วล้าภา ฯ

๖๔ ถึงวัดไก่อ่เตยชก

ไก่อ่าพริ้งเพราะชน	คิกฉงน
สาวยาวอ่าอขสกัน	ชายสร้อย
เจ้าบ่แต่งแต่มีนอัย	กายแต่ง งามแซ
	หนึ่งฮาลอเอง ฯ

๖๕ บ้านถั่วกลถั่วนึ่ง

ถั่วพิชไว้เป็นพรณ	นางสรค์
ถั่วพผักสำคัญ	เพาะแต่มี
เห็นแต่ถั่วแปบแย้ม	ควรรชาท ไฉนนา
	ยอคให้เรียมชม ฯ

๖๖ ไร่ไร่เรือเรือยจ้วง

ถึงประทุมธานี	จวลี ลาคแซ
ค่อนค่อนคิตยบ	แน่นเหยา
คุมตระการกลเท้า	บิยุษ
	ต่อมเนอนวลสงวน ฯ

๖๗ ขางเคยเคยทาบท้าม

ควงกอกปานประหนัน	ทางจวลี เรียคแซ
เป็นไฉนไปทรงคัน	นำเคล้า
ไกลกลิ่นล้าเจียกเจ้า	ชรสอย อวนนา
	พช้ำชมเคย ฯ

๖๘ บ้านจิ้งจิกจิ้งแง๋ งอนส้ม นางนา
 โคมแม่เงื่อนจิ้งคม ค่อยค้อน
 ไข่พยพิมลคม เฉลิมโลก กูเอย
 เห็นแต่จิ้งหวนมาย้อน ยอกใส่เสยทรวง ฯ

๖๙ บ้านกลางกลางร้องซัง สายชล
 เพียงพิตกวังวน วากว่า
 อาทวาวาอยู่จน เจียนจัก จมแม่
 ใจจะขาดขว่าห้า ลั่วลั่นนาง ฯ

๗๐ บ้านกระบือบือบอกอ้าง สมญา ไวไย
 ถนัดว่าฝูงกระบือคลา คล้าฝ้าย
 จากเจียนเจ็บก लगा ยรเสียว
 เสนงสนั่นแน่นทรวงย้าย โยกค้ำคาแค ฯ

๗๑ ราชครามครามครายหน้า นางคัลย์ โคกฤ
 ฤราชครวญครามครัน คร้าให้
 เสมอสองสั่งกันวัน จักจาก
 เนืองเนืองน้ำหน้าไล่ ครายแก้มกลคราม ฯ

๗๒ ลำสวาว่องไม้ร้าย โจนจร
 หักฝักขามขบพลอน ไฟล์แก้ม
 หม่ค่างขู่สิงหลอน โลงเล่น
 ลางแนยนางสิงแย้ม ยั่วให้เรียมอาบ ฯ

- ๗๓ ขางไทรไทรขี้เจ้า จอมอา รักรัษฏา
 รุกขพิมานโรยรา ร่วงไร้
 น้อยฤทธิร้ายพา กุสั สมเอย
 ขอแต่คลไให้ แม่เฝ้าตามเรียม ฯ
- ๗๔ ยักเห็นทิวท่งล้วน ลำเนา นาแซ
 ลากเลียนลานเข้าเขา นวกเพน
 แลลาลำภูกเขา วมาลย์มิ่ง กุเซย
 ลานทั้งลานนุชเหล่น ลับแล้วลาญทรวง ฯ
- ๗๕ สาลิลเลื่อนเข้า เขาเข่น มาแม่
 กองกับลานลอมเป็น ขุ่มต้ง
 แลลอมประเลห์เห็น ไหยสวาท
 ลานไช้ลัลลิกขัง อกร้อนรนฉวีล ฯ
- ๗๖ รัญจวนจิตต์จากแก้ว กานทา พแม่
 เมินหม่มัตสยาคลา คล้าน้ำ
 ทางแพนพิโยคปลา จิตจาก
 แสงขยาตยอกรสล้า กลับร้ายเป็นคี่ ฯ
- ๗๗ เทโพพาพวกรว้าย เป็นทิว มาแม่
 สยสลาคลสิคิ้ว เจอนหน้า
 กกลाइลงกระโสงชีว สันโคย เกียวเซย
 แหว่ห่างขี้ข้า ซ่อนซ้ำชมเพียน ฯ

๗๗ ๒ ๒๕
◎ ตระพากฝนเขาผิง

แฝงเตย

คูกชโตโตคเกย

หากเหลื^๒น

แกมสามใจหาเซบ

ធម្មចក ថាវា

เนอออนไฮ้ ใครเคลิ้น

คลาบท่าตามสวาย ๆ

๗๘ ปลาเค็มเค็มเค็ม

หมายเหตุ

ปลาทุกกถวิลคางเขน

ปัสวัก

๑ ๘ ๑ ๔ ๕
นวนิพนธ์แจ่มเจียนเคอน

๒
ดวงพกตร แม่ๆ

กราบว่ากราบกรวดกอดย

นางนพวรรณกรราย ๗

๑๐. ^๒บ้านตาขุนตา^๒ขา

องค์กริกษ์ ภาพพ้อ

คิดใคร่ขันทรวงสัก

สิบแปด

[illegible]

พินลแม่ มาแม่

ปวดขี้ต่ายเขนโค้ง

ก่อนร้อยยาปูน ๓

๘๓
◎ เกาะเกิดเกิดตั้งแต่

ប្រះពណ៌ កត្តប្បា

เกิดพเกิดทกขณ

เท่าหล้า

แรมรอกำราศชม

ในชาติ นแม่

ตายเกิดขอ! หนี้หน้า

อย่าเล่าอย่างคลาญ ๆ

๘๒ ข่านแบ่งไพร่ว่าแบ่ง

๗๖๖

คิกลำปางจรุญ

๕๔
เครื่องเบ่ง

๑
เรียมจรรยาจากจกอบ

องค์อวต ไครแม่

๔๒๒
แบ่งกระดาษจากแห่ง

ทำงหน้าหาขนวล ๓

๘๒ อรอินทร์อรเอี่ยมเนอ นงเยาว์
 ไยบอຍั้งเขา เขตต์ฟ้า
 อรเอี่ยมอนาณนา นัวเพื่อ ไคแม่
 ใอ์พ็ชอชมหน้า แม่เอี่ยมอรอินทร์ ฯ

๘๔ เกาะพระกรรมพรากแคล้ว คลาดถึง
 พระว่าพระราฟง พ็สรวง
 กรกอกอระคินง นังอຍ ไคพ่อ
 เชิญช่วยปรวรกร้าง รักให้เสพสม ฯ

๘๕ ลัวแล่นลัวดำ บลบาง
 นามตลาดเกรียบทาง ท่งแจ้ง
 ชั่งชอเกรียบเกรียบกลาง อกร่ง รัตนแม่
 เกรียบกักรอยใจแห้ง ห้างเหยาเคยเย็น ฯ

๘๖ สภากล่อมแล้วลย ลำหาย
 ยังโขงเกียวยหมาย แม่รู้
 สักของพ้งาย สมรแม่ มาแม่
 หนักยั้งเยียวลุ่มอัย ออกข้าไครเห็น ฯ

๘๗ บ้านกลิ้งกลิ้งกลตก้ง กันสรวัย ส่องฤา
 ใอ์กหาครูปูน แคนยง
 กลิ้งกลัยคัยแคชฐ ฤาห่อน หายแฮ
 กลิ้งค้ายลบ้านกลิ้ง กลตให้เรียมเห็น ฯ

๑๑ ไปรคสัตว์สรรเพชญ์ข้าม เชิญชน สัตว์เอย
 ไปโมกขเมื่อสู่หน หกฟ้า
 เรียมซึ้งข้ายมารกมล มัวมีค แล้วแม่
 ขอสู่สขรมย์ห้า แห่งน้องนางเคียว ฯ

๑๒ ฝพายพายวันรบ เร็วเหลือ
 ลุ่ยานบ้านร่นเรือ รัคว้าง
 เชียวน้ำฉ่ำลมเจือ จักพิศ มาแม่
 เสมอเมื่อวันเรียมร้าง รับริ่นรวารุน ฯ

๑๓ บางหวายถวิลบ่วงแร้ว วันท่า โทษแซ
 หวายพาคผูกพันลำ ลอดเลี้ยว
 อาลัยฟ้าจากจำ เป็นห่วง หาแม่
 กลกบข่วงกามเกี้ยว กอกร้อขึงเรียม ฯ

๑๔ เกาะเรียนรำภาซัอม คึกษา คิลย์เฮย
 สบสิ่งวิทยาหา ห่อนเว้น
 เรือนอนหม่นมายา หมายหยั่ง ไต้แซ
 เรือนพิเรียนเชิงวัน วัฏฏ์ถึง ฯ

๑๕ ถึงวัดเลื้อข้ามคึก เป็นสอง ใจนา
 อย่างหนึ่งนกกคนครอง ครอบเหยา
 ใจหนึ่งเจ็บจากปอง เป็นเหยื่อ พยัคฆ์แซ
 โหยยเห็นเลื้อเต้า พดงตากอย ฯ

- ๘๓ ใคร่ครวญใคร่ได้ ด้ยปอง
 พลกระพือพายผยอง โยเกย้า
 โยนเยือกกระหือฮองสอง สายเสียด พี่แม่
 คึดขำฮองฮอง แกรู้ฤๅที ๑
- ๘๔ วาตรวิลาสทวย เตือนฉาย
 พรั่งพรั่งสินอพรายพราย พรั่งแพรว
 ชมฮอนหม่นไบ้หมาย ชมชอย ใจพี่
 เตือนว่าคงพักตร์แผ้ว ผ่องฟ้าไผ่เห็น ๑
- ๘๕ แสงจันทร์แจ่มฟ้าแรง เวียมควรวญ
 คั่นว่านวลจันทร์นวล แจ่มหน้า
 รวยรวยรสจันทน์ฮวน ขยติค มาแม่
 รนรนรสกลฉ่ำ ห่มเนฮนวลจันทร์ ๑
- ๘๖ บ้านดินแดนโคกอ้าง นางเนา น้ญา
 ค้ำชคคินคเขาว ยากแค้น
 แม่ โคมเฉิดจักเฮา อรเทียบ โคมแม่
 ไกลว่าไกลกันแม่น ฟากฟ้ามาคิน ๑
- ๘๗ วัตรอเพียงพรัง รอดาม
 ถนัดว่าพางาม จักเต้า
 รอเขยฮ่อฮ่อความ ขวัญเนตร มาญา
 รอช่วยรอรียเจ้า ร่วมหื้อหาเวียม ๑

- ๘๘ นางซซซซซซซ
 วิกประตาปายัง
 ซบวชขบขบขบ
 ควรรพซซซซซซซซซ
 แอหนัง น้แม่
 ยคพรซซ
 เบียคซซซซน ไร่ฤา
 แม่่นอซซนางซซ ๑
- ๘๙ อยซซซซซซซซซซซซซซซซซซซ
 หลายซซซซซซซซซซซซซซซซซซซ
 เสอสมสนกนซซซซน
 เหมือนพเสอสมเสนซซซซซซซซซ
 เพียงสวรค
 เมกสซซซซซ
 เบ็นบ่า ไปแซ
 รกซซซซซซซซซซซ ๑
- ๙๐ เสียคายถนเทศคาว
 เห็นแต่กำแพงพัง
 เณไพรพฤกษยารัง
 รังคังเรอณเรียมรัง
 แคนวัง
 ว่างว้าง
 รวยร่ม ซยแซ
 ย้งรายเรอณหลวง ๑
- ๙๑ ถึงวคิมรฎปคัง
 ระเบียบขรรแซกแสน
 มรฎปคซซซซซซซซซ
 อกรวิกกซซซซซซซซซซซซซซซ
 เกมแมน สวรคฤา
 นาคสซซซซซ
 มรฎป ใคแม่
 ร่วงตังตาเดอณ ๑
- ๙๒ คลองซซซซซซซซซซซซซซซซซซซ
 พังบคิตวงมัลล
 ขามเซิงคซซซซซซซซซซซซซซซ
 เสว่าสคัถวโตกล้า
 ไบราณ เรียกแซ
 แม่ซซ
 ซวยโอยซซซซซซซซซซซซซซซ
 กล้าวให้เห็นงอน ๑

- ๑๐๓ ถึงบ้านกระท่อมทุ่ง ทอดคน ลงเฮย
 เจ็บจรเทญทรหน แหยให้
 คืดคอกกระท่อมกล เกศนช ภูนา
 ขกแม่ชนเหม็นไม้ กริณวนางสอย ฯ
- ๑๐๔ บ่อโพงโพงน้ำหลัง ลงคาม น้แม่
 เย็นราษฎรเรื่อยรอนความ ไศกซ้า
 นัยนาคร่าวในนาม พุง โพงเฮย
 โพงพัวนโพงน้ำ เนตรข้างเขาครวณ ฯ
- ๑๐๕ วกเสด็จไหนเสด็จไธ เรียมปอง เห็นแซ
 เห็นแต่อาวาสของ ท่านสร้าง
 จำเนียรจึงจำนอง นามเสด็จ ไร่ฤ
 คุงพี่ได้กร้าง ร่วมรู้ฤเห็น ฯ
- ๑๐๖ ปากจันกันกักน้ำ ชิงไซ
 จันประจำคลองระไว หม่นหม่น
 คุงเรียมระวังภัย พระวงสวาท
 เอาแต่สายใจนี้ แม่ไร่ฤวาง ฯ
- ๑๐๗ กระบัตบรรลัควา คลสสถาน
 บ้านเสื่อสมญานาน เน้นแล้ว
 เสื่อเขยอกส้าราวญ เรียมม่อข มาแม่
 ถวิลว่าเลือกกแก้ว พนไหนเขนย ฯ

๑๐๘ รอนรอนเรียมเร้งรอน รุมกมล มาแม่
 ยินย่านขางร่ายล ยิ่งสร้อย
 ขางร่วมเร่องร่ากัล กยพ
 ร่าเพ้อเหตเจ้าร้อย ชั่งร้างเรียมร่า ฯ

๑๐๙ แม่ลาลาแม่แคล้ว คลาไคล
 ลาแต่ทรวงสายใจ จมื่นอึ้ง
 อ้าแม่จักอาลัย ลาลก บ้างฤ
 ฤพลาลย์หึ่ง ห้างแล้วลุ่มความ ฯ

๑๑๐ พระนอนนิตรนึ่งไอ เองค์
 เพอขอาลัยหลง เกลศไทม์
 เรียมขึงค่านึงอนงค์ นอนเปลี่ยว
 นอนบเป็นนอนให้ ห่วงหึ่งนางนอน ฯ

๑๑๑ ตเคียนทวนเต้คยอกจอน จำตาย
 คุพ้เต้ตสมรหมาย แม่่นม้วย
 ตอเคียนค้กัยกาย ย้อย
 ใจพชาคค้ด้วย ยอคไ่ม่นามคาม ฯ

๑๑๒ วังแดงเดิมชอก กาลหลง
 เพรงพระลอลงสรง เสี่ยงน้า
 วนวกียังคง คำโลก แดแม่
 กจะเสี่ยงล้จ้ำ มุ่งม้วยเมือมรณ ฯ

๑๑๓ คาลาลอยล่องน้ำ เนาสถาน นัฏา
 รอยรเค่นเล่นธาร ทอคน
 คาลาไล่ศุภสาร สอนบย ขาแม่
 เรียมบวบเจ้าลิ เล่นท้องธารไหนด ๗

๑๑๔ บางตระไลตระลิ่งเพ่งตัง ตาหา อยู่เฮย
 บางว่าเฮวบางมา แมกไม้
 ไหนดนตรคอบนัณนา เรียมน้อย หิ้งนา
 ตระไลแม่วานอย่าให้ พังตาดะลิ่ง ๗

๑๑๕ บ้านขวางพางไต่คน ทิกทอน
 ขว้างยั้งขวางหนามยอน ยอกให้
 หนามเหน็บเก็ยหนามซอน ไซบ่ง หายเส
 รักบ่งรักไต้ คมแย่งแย่งขวาง ๗

๑๑๖ เห็นท่าฉั่นไต้วัน รมย์กาม
 ชุชอเจ้าสนุกนาม เนืองพร้อง
 เพรงราชหยดอำยาม เย็นสุข ทรวงพ้อ
 ไต้ฟักชฉวิลห้อง ห้างถ้าทางเกษม ๗

๑๑๗ ขามเรียงเรียดน่านก ถวิลหวน ใจนา
 นชขามเรียมขาม เชื้อเคี้ยว
 คิคร่วมภิรมย์ยาม สักวาส
 หวานแม่หวังว่าเปรี้ยว พิเปรี้ยวปรวนโคย ๗

๑๑๗ กรเกยกายพักรักม กรรแสง มาแม่
 ชลเนตรโรยรินแรง โคกซ้ำ
 บัดถึงดินท่าแดง ไต่ตั้ง น้า
 แดงดุจสายเนตรซ้ำ ชอกให้หาสมร ฯ
 ๑๑๘ ทำงามงามยให้ เห็นโฉม
 งามแม่เกรงจักโลม ลอยเหล่น
 เห็นท่าทักเรียมโถม นัสสิก งามนา
 กามรลงทรวงเต็น แต่ตั้งคอยงาม ฯ
 ๑๑๙ ฝันใจรทวนคน โดยทาง
 แสงสุริยรางราง รียบฝ้าย
 คำนั่งอรเวยาง เบาอก ไต้ฤ
 แต่จากจวบจนท้าย ย่นย่นยางนม ฯ
 ๑๒๐ ยางนมชมไช้เนื้อ เชยโฉน
 นมพฤษเพรงไครไคล คล้าวคล้อย
 ฐานถันแม่ส่ายใจ จอมสวาท ภูเขย
 เฉกเช่นขนไย้อย เยี่ยงไม้ยางนม ฯ
 ๑๒๑ หัวหินครุครไคร ครมขน
 หินไยเห็นเป็นสกนธ์ เกศเกล้า
 เขาพร้องเพรียกอิงอด เอาเหต ไหนนา
 หินยแม่นแท่นเจ้า เมอรอนอรพทม ฯ

- ๑๒๓ เรืองวางวางเรียนน้ำ ใครสนาน น้แม่
เรียนว่าล้าฤกษาร ที่แคล้ว
สองสรวงร่วมวางขาน เบิกจิตต์ สองนา
เคลือบเคลือบคลองน้แล้ว โลกร้องเรืองวาง ฯ
- ๑๒๔ บ้านม่วงม่วงว่าไม้ สววยหวาน
ทลระกกาลขาน ช่อช้อย
ชมช่อชื่นไข่ปาน รสเสฟ สววยแซ
เพียรพิศผลชวยห้อย ยิ่งให้เรียมเห็น ฯ
- ๑๒๕ บ้านกรุกกรุกค้ำแก้ กองลม
ถวิลปิยษยาคม อ่อนสร้อย
ผลกรุกตศสระดม เสาวภาค พี่แม่
ไม้จะจักสานน้อย ฝากน้องนางsang ฯ
- ๑๒๖ บ้านกงกงก่ายทั้ง สระสม อยู่แซ
กตังกงเกวียนกลม เกดียบคัก
อย่าแม่อย่านิยม เย็บอย่าง กงเซย
ครองแต่สารสัจสู้ ซอไว้จิงควร ฯ
- ๑๒๗ แม่ทวยเทวทวยชรวง สรรเสริญ นุชนา
ต่างจะติเรียมเมิน แม่ไว้
รุ่งศรีสวัสดิ์เทัญ ทนทวย ไว้พี่
ซักแม่มามาได้ แต่แค้นคานัง ฯ

- ๑๒๗ สระบุรีเรไรรู้ ปรากฏ
 ความเขตกัควรสำราญ เวียกเหี้ย
 คิควรภูริบาราศสถาน เทถิน ไปเฮย
 เหมือนพิเพทรวงเคร้า โคกร้างมาแรม ฯ
- ๑๒๘ ปากบางกัปปากไข ละกล กันนา
 มีแต่ปากโชนชล หลั่งไถ้ว
 ลำบางขากแยกชล ลางหลาก ใจพิ
 หรือแม่ปากใจเคี้ยว ค่น้ำปากบาง ฯ
- ๑๒๙ เรือพายซำซำเฉื่อย ชลธิ
 ยลย่านศาลา เร่งเคร้า
 คำนึงมิงมานศรี ทวงลักษณ มาแม่
 ประหวัดว่าศาลาเจ้า เพื่อนไว้เวียมเกษม ฯ
- ๑๓๐ ถัดถึงสาวให้ช้อ ค่ายล บ้านแซ
 สาวร่ำร้างไทรทองน จิตต์จ้าน
 เจียบเจียบเจียพังจน จบเขตกั คัจเฮย
 สาวยให้เห็นบ้าน ฟ้าให้ ไทยหา ฯ
- ๑๓๑ บ้านพยาวยื่นแสดไต้ ทรวงสาว
 ไต้พยาวเขาวยาว ยึดเนอ
 เวียมร้างภิรมย์คราว แคลนชัก เข็ญเฮย
 แขนขสักรเกิด กอตกเกียวกกลไก ฯ

๑๓๓ ทำร่ายรอยราพณ์ร่าย พรหมพงศ์
 พาพรหมลง แห่ลง
 อาลัยวิไลยง กชมาศ ภูเขย
 ถนงค์ตั้งราพณ์ลบล ช่อนแล้วลงกา ฯ

๑๓๔ ทาวเรืองทาวฤกษ์ร่าย วาคี
 ทาวเคราะห์พิเคราะห์ลี้ ล้อเคว้า
 แขน้อยลัษจรัล จรหล้า ลงเขย
 พำขุนชาวขวัญเข้า แม่ไขใจครวญ ฯ

๑๓๕ บ้านอ้อยไหนด้อยห่อน เห็นหา อยู่เขย
 อ้อยกระเอมโอชา ไซ่น้อย
 อวเอยอ่อนเรจจา จับจิตต์ ใจพี่
 หวานกว่าหวานรสอ้อย โอษฐ์น้ำค่านาง ฯ

๑๓๖ ไกลถนอมเนื้อเกลี้ยงเกล้า ไกลนุช
 ไกลกลั่นขุขบาย ขเคว้า
 ไกลพฟ้างทรวงทรศ ไทรมเพื่อ ไกลนา
 ไกลเนตรไกลแนบเหน้า หนุ่มหน้านางไกล ฯ

๑๓๗ มายลชนบทข้าน ปากเพรียว
 ไพโรพฤกษยางวังเรียว เรือคล้อม
 ค่อนค่อนคิกเพรียวเยียว เขาวรป ถึงฤ
 ร้างแม่เพรียวเพรียวพร้อม เพริศล้ำคำเพรียว ฯ

๑๕๓ ทมากพุทกระพ้อพุ่ม พุ่มเรียง เรียบคแซ
 วัชรกรักรีมวาศเวียง ห้วนสร้อย
 เต็งรังตะเคียนเคียง สนโคก ค้วยญา
 ไม้แม่ขี้ยางย้อย อย่างน้ำตาเรียม ฯ

๑๕๔ สบราชพฤษโคกแล้ สุกกรม
 กรมไต้คมเรียมคม คอกแก้ว
 คุกอกอรัมมชม ชอบชื้อ ไม้แม่
 หวังว่าภูมิพลแล้ว เลहनเรียมหลง ฯ

๑๕๕ นางลัษมิคิทธิลั ลัษทาย
 เคยแม่ลัษมิฤคาลัย คลาไค้
 นางนูนนกกานาย อกนาฏ กุเขย
 นมนุชไฉนใครให้ ชอนนางนูน ฯ

๑๕๖ มณฑาทิพย์มทิพย์เนอ นวลอไร
 ชอนกลั่นอายกลั่นไกล กลั่นชู้
 ชัญชันเนกนิลนัย เนตรนช พินา
 เสาวรสเหมือนเรียมรู้ รสรู้ในใจ ฯ

๑๕๗ เป็ดหงส์เหิรแมกไม้ มหาหง
 ถวิลคำนินหงส์องค์ อ่อนคล้อย
 ขยับแคคัยแค้นาง ขยับกึ่ง แคแซ
 เหมือนพคัยทรวงละห้อย ห่างชู้มาชม ฯ

- ๑๔๘ พญาลอเล่นน้ำซั้บ เนินสูง
 ยงจับยางนางยง ยัวเย้า
 ริงนานแนยริงฝง นางแนย นกนา
 ไทยฟ้เห็นพิทคเคล้า คลังคินแดโตย ฯ
- ๑๔๙ คอกขั้วบินร่อนร้อง ริงรมย์
 เพียงฟ้ร้างทราวมชม ฉากหึ่ง
 ยางเจ้าจับเจ้ากรรม เกรียมอก นกนา
 เหมือนฟ้เจ้าใจจ้อง รอดเจ้าจำตรอม ฯ
- ๑๕๐ นางนวลนกว่าหน้า นวลเคื่อน
 เค้าค้เค้าโมงเหมือน มั่นแล้ว
 แหกเท้าคชขเคื่อน นชู่ไต่ มาแม่
 ไซว่าแก้วไหนดแก้ว ไซ่แก้วตาเรียม ฯ
- ๑๕๑ ปากห่างประเหลโอษฐ์ซ้อย ซอออน ฟ้แม่
 ไซ้อิหลุมไยงอน เท่อเทื่อ
 กางเขนคิคคักร กางกอด
 ถนัคตระไนนิกเนอ แนยเนอแนมไน ฯ
- ๑๕๒ ราชีพฤกษชาติเชือ ชายคง
 ไยยไหวเทียมมง ทบเท้า
 วังเวงวิเวกวง เขาเขตต์ น้ชย
 สบสัศว์เสียดินเศร้า ช่วยเศร้าทรวงเรียม ฯ

- ๑๕๓ ช้องผิงคณังช้องตัง ตาก ผิงเอย
ผิงภิรมย์โรณ แนนข้าง
คิกรังรสมฤทุ เสียวทราย ทรวงพี่
ผิงแผ่นสมรเม่งม้าง แม่หมหมายเหมื่อน ๑
- ๑๕๔ ยามเย็นชลย่านน้ำ นที มาแม่
ถึงถิ่นท้าววิ ต่างข้าง
วิวเอยช่วยปราณี ทรวงหนัก ไศกนา
บรรททุกุชรีมข้าง แบ่งไว้ออทรง ๑
- ๑๕๕ ถิ่นถึงบ้านกอกแก้ว ฤาเห็น เลยแม่
อกพิกรมหนองเย็น เลือกค้าง
บ้านกอกกอกเอยเย็น คน้อย หนึ่งนา
วานช่วยกอกกอล้าง เลือกซ้ำในทรวง ๑
- ๑๕๖ แก่งเมืองมุนก่ออกอัน หินเห็น อยู่เฮย
เมืองขเป็นเมืองเย็น ขากว่าง
วิววลวิกลเย็น เขือกอยู่ ไฉนนา
คแก่งเมืองเมืองว่าง พว้างเมืองเหมื่อน ๑
- ๑๕๗ หนองบัวบกชแก้ว กานดา พิญา
กลั่นขไกลคนธา เล่ห์นึ่ง
บัวปรางปรับนาสา สมสนิท
บัวแนยบัวทรวงช้อง เขือกสร้อยบัวควิ ๑

๑๕๘ ^๑ช่วยกล่าววรัญสระแก้ว โทสม กัก
 เพ็ญผกากันหม ^๒อ่อน ^๓อ
 ไยเปรียบยปริประทม ทิพสระ ^๔พี่แม่
 วันละวัน ^๕ร้อยมอ ภาเกล้าหรือคลา ฯ
 ๑๕๙ ^๑ถันถันถึงถ้ำเขย่ม ^๒เย็นรอน รอนเอย
 คึดแม่แม่ ^๓มัญชร ชะม ^๔อัย
 ทำเขย่มมยลสมร ^๕เมื่อถัน ^๖ไคแม่
 อยู่ก็เขย่มหน้าน้อย ^๗หนึ่งให้เรียมเห็น ฯ
 ๑๖๐ ^๑ตาลเคี้ยวเคี้ยวโคกคั่น ^๒ตาลสม ญาแซ
 ผลก็ไอชาชม ^๓แต่เค้า
 ไยตาลยยายลม ^๔ไยโยก ^๕มาแม่
 ถวิลว่าค้ำจิวเจ้า ^๖ฝากไว้ ^๗ไว้เรียม ฯ
 ๑๖๑ ^๑อรเอยออกกำแก้ว ^๒กำสรว ^๓อยู่ญา
 ใครจะปลดอยนวลปลด ^๔ปลิดเศรำ
 เสียด ^๕ศรีชบ ^๖ทรวงสลก เหลือแหล่ ^๗แล้วแม่
 เคารกั้งตาลเต่งเค้า ^๘แต่นั้น ^๙นถนอม ฯ
 ๑๖๒ ^๑รอยแรงเรียมรำไห่ ^๒หานาง ^๓มาแม่
 ยินช้อ ^๔ชอน ^๕ขว้าง ^๖ขวาง ย่านน้ำ
 ทัศนอก ^๗อัก ^๘ใจ ^๙คราว ^{๑๐}ไยออก ^{๑๑}ไค ^{๑๒}หรือ
 ทัศน ^{๑๓}หนึ่ง ^{๑๔}ท่อน ^{๑๕}ชอน ^{๑๖}คำ ^{๑๗}แน่น ^{๑๘}เนอ ^{๑๙}ใน ^{๒๐}ทรวง ฯ

๑๖๓ ค่ายหลวงหลายลูกทั้ง ตามเนินบน น้ำแม่
 รายระเหวี่มรวงเกวียน กางแก้ว
 ขนการม่อใจเจียน ใจชาค
 ทนจะรอกหรือแก้ว พะเอียดรณณ ๖

นิราศทัพเวียงจันทน์
หม่อมเจ้าทัพบ ในกรมหลวงเสนีบริรักษ์ แต่ง

๑ ไชยศาสดาของพี่เขย

เวรวิษัศตวิบากให้จากเซย	จะลวงเลยลับพัศตรัยุพินจร
รณวณใจด้วยจะไกลสมรมิ่ง	หวาคประวิงทรวงระทึกฤทัยถอน
สียเอ็ดคำครวาร์ยิ่งอาวรณ์	พร้อมนิกรเทียบท่าในวารี
จอมณรงค์ทรงพักตำหนักน้ำ	ไต่ถุกษ์ย่ำฉ่องให้ประทัยที่
เสร์จลินลาคยาตราลงนาวี	โดยวิถีแถวท่าชลาลัย
พี่เหลียวชะเง้อแลหาไม่เห็นน้อง	ยิ่งเนืองนองอัสสชลนัยไหล
นาวาชีวิตคึกตามเสด็จไป	ไอ้จะไกลลับแล้วนะแก้วตา
ถึงอาวาสวัดดาวดึงส์สถาน	ชลกรนมัสการเหนือเกล้า
ขอพระเดชพทธฤทธิศรั	ให้ข้าศึกมรณาอย่าต่อกร
ทั้งยุพินที่สถิตในสถาน	พระคุณช่วยอภิบาลบำรุงสมร
ให้พ้นภัยโรคาสดาพร	ประณมกรกราบถวายบังคมลา
ถึงบางจากเจียนจิตจะจากร้าง	คำขลางแม่นเหมือนนิราสา
ทั้งจากเรียมจากรักหนักอร่า	แสนระอาเลี้ยวจากวิบากเจียว
ถึงบางพลัดเข้าพลัดเข้าอีกแล้ว	ไต่ยีนแว่วหวาคไหวฤทัยเสียว
เหมือนพลัดนวลครวญหาสุตาเที่ยว	ตะลึงเหลียวดูบางระบมทรวง

ถึงบางซ่อนคร่ำส่ำไม่มีสุข
 เหมือนแสงร้งซ่อนขนินฐาสทาควง
 ถึงบางโพธิ์พนมณวนตลอดย่าน
 กระลั่นเชียวเลียวลตไม่ทกทวน
 ตลาดแก้วแก้วพิศสวัสดิ
 ตลาดขวัญขวัญตาอยู่ธานี
 ถึงปากเตร็ดตรกตรมธรรมธรรณ
 นาวาเรียงเคียงข้ามตามชบวน
 แล้วจำใจทศนาที่ท้านั้น
 ประณมพิศดูช่วยอำนวยพร
 ที่คณารามัญขยันเหยา
 ลางนางทอดทศนาเห็นตามคม
 พอนตรสขพบขของเคยถนอม
 จะจำจากขวัญตาสุตาควง
 ก็ลยเตร็ดเตร่จโดยวิถีแถว
 ถึงบางพกละพันคำขไป
 ถึงบางพังกุคงอรภาพ
 ยิ่งรวิจวนควรวุหาให้อารณ
 ถึงสามโคกแลโคกไม่ห่อนเห็น
 แต่คอนเคียวกไหนักไม่มี
 ถึงเกาะใหญ่ยอแสงพระสุริเยศ

ระทมทกข์เทียมเท่าภูเขาลวง
 ไว้ให้วังงงงนไม่ยลนวล
 โพงพางพานขวยขัน้อยหันหวน
 เหมือนไฟจวนจากรักภักนี้
 จะเคื่องซัดซันซ้องด้วยหมองศรี
 ปานฉะนี้จะทเวษฉวิลครวญ
 ระทดถอนท้อใจอาลัยยหวน
 พยับมขวนขมจิตต์จากรกร
 เห็นรามัญหมอยเมียงเคียงสลอน
 ที่แถวท่าสาครทูลำคม
 ละม่อมเหมาะเกล้ามวยศสวยสม
 สะไบห่มพอบประมาณไม่ยักทรวง
 ยิ่งตรมตรอมจิตต์ไฉนใหญ่หลวง
 ไม่หายห่วงโหยหาเป็นตราใจ
 ลำเนาแนวคงคาชลาลัย
 พโยให้หวนหาในสาคร
 จะพงพิยทขที่บรรจสุรณ
 เห็นเชิงวาคุ่มร้อนในฤดี
 วิยติเป็นมีนามนำขบัล
 ช่างลยลเลือนลยไม่พบคอน
 จะข้ามเขตต์พระสุเมรุคิงขร

ขัณษาชาติสดกณาทิชากร ก็เร่ร่อนเร่ร้างเร่ร้างเร่ร้าง
 ที่พลัดคักร้องบนวังร้าง ไม่ยลนางนกสมประสานเสียง
 เหมือนนอกเร่ร้างน้องประกองเคียง จะไปเวียงววยสวาทนิราสมา
 ถึงบางไทรสุดโคกวิโยคนัก นิรากรักรณนวลขวัญจวนหา
 ใจคลอนนี้เคยประพาสลินลาศมา ประทับท่าแถวทุ่งไม้ชาคับ
 ก็เกลย่องคล่องใหญ่บางไทรลย์ จันทร์พยับมัวพะโยมไม่ยลศรี
 เป็นหมอกมีคเมฆาในราตรี แลวิถีหมายเขม้นไม่เห็นทาง
 ค่อยลอยเลาะเลี่ยมาในสาครเวศ แสนทวยษอกตรมระยมาหมาง
 ทุ่งมีคมีคมีไคยลคำลยบาง ทุ่งสองข้างฝั่งชลไม่ขึ้นเลย
 ถึงเกาะเร่เรียนรอรกล้วนหย่อมหญ้า สำคัญว่ามีคลองเจียน้องอ้อย
 นาวาพายใกล้ ชิคเข้าคิถเกย ต้องคำเลยเข้าเกาะจำเพาะไป
 กว๊ามมีคเมฆาในนาเวศ สดสังเกตที่เกาะอยู่ตรงไหน
 จนเลยทางลย์บางคำลไป สังเกตได้แต่ที่คลองตะเคียนมา
 ถึงวัดนาคปากช่องปรภากรใหญ่ แลวิถีทั้งหนึ่งเทพเวชา
 มีเขื่อนรอยขอยงามอร่ามตา เหมราชักเร่ร้างอยู่เคียงกัน
 นาวาล่องพันคลองตะเคียนลัด ถึงอาวาสนามวัดพุทธโธสวรรค์
 ศาลาใหญ่หักยับลงทับกัน แต่ขอขบขันเลียนสอาดแลลำอ่าง
 ภูมิฐานใหญ่กว้างแต่ปางก่อน ก็สมควรพระนครเป็นคู่สร้าง
 แลวิถีสงระหงทรงพระปรารค์ เลี้ยคายว่างรกรักทุกทั่ว
 นิกรชนเจียบสงัดกำคักกัก สว่างแสงกระพุกกระจำงหล้า
 บรรลุถึงท่าประทัณฑ์พลีพลา ตำแหน่งวัชรมาอร่ามเรือง

จะชวนรุ่งแสงทองจรัสฟ้า
 นาวาเลียวลบล่องเข้าคลองเมือง
 ไอนีเวศกังวิมานในเมืองฟ้า
 ปราสาทชดเลื่อมศรีไม่มีทอง
 ถึงอารามนามวัดว่าโรงฆ้อง
 เป็นหาดพนคนเต็มทั้งมรรคา
 จนถึงรอรุ่งให้ร้อหยดประทับ
 จึงแรมรอนผ่อนพหลพลไกร
 ครั้นทราบเสร็จแล้วเสด็จลินลา
 ออกจากกรุงมุ่งมาไม่ช้านาน
 ถึงคลองลัดกระใคร่หลักให้ลัดย
 แแต่กริ่งเกรงภูวนาถบาทบงส์
 บรรลถึงบางระกำให้เข้าจิตต์
 พิไทย์ชวนครวญคิดเป็นนิตยมา
 บรรจวบจวนพระนครเป็นเขอนเขตต์
 กำแพงพังวังยุบยับทะเลาย
 ลตำบลงบ้านอรุณนิกแล้ว
 เห็นเรือนร้างเรี่ยรายลงท้ายกอง
 ไร่ร้างไร่ไถ่อันครวไปมั่วไว้
 ทลอบย่านบ้านแลจนลิดตา
 ถึงวังแดงแลค้ายด้วยหาดใหญ่

พระสรียารักษ์มีพอสเหลือง
 คณงเอนองฮัสสชุลนานอง
 ไม่มีผู้รักษากี่คร่ำหมอง
 ก็มีหมองเหมือนพจากสมรมา
 จะเลียวล่องแสนยากสหัสสา
 ต้องเข่นชคคครำนาวาไป
 เรียงลำดับนาวาแลไสว
 สงบไว้ฟังกิจให้แจ้งการ
 พร้อมนิกรโยธาทวยหาญ
 ถึงสถานปากจั่นเข้าโดยจง
 แล้วเสด็จกลับคืนไปเหมือนใจประสงค์
 จะชักแคนแสนทรงพระไกรธา
 ระกำใจไกลมิตรเสนหา
 สักเวลามีไต้ชาตสวาทคล้าย
 เห็นวงวังพระนิเวศเป็นที่หมาย
 นครหลวงล่องหลายกษัตริครอง
 ไม่ผ่องแผ้วทุกซ้นกมลหมอง
 ทั้งเข้าของทั้งกรวดคายดา
 แล้วจุกไฟทุ่มทั้งซ้นเคหา
 มรณาลงด้วยไฟบรรลัยภณู
 เอาที่ไหนจึงว่าดังวังสถาน

ออกชอวงพักทรงทรมาน
 ศาลาลอยล่องแล้วระแวก
 มาลอยคว้างร้างไร้พระเนตร
 ถึงบ้านขวางทางท่าหนาเวศ
 นาวาพายตามสายชลาวล
 เห็นร้านเรียงเคียงตมริมฝั่งสมุทร
 ไม่เห็นคนแตกพลัดกระจัดกระจาย
 ลุสถานนามบ้านเจ้าสนุก
 ไม่เห็นสนุกเลยแต่ทุกซักระทมทน
 พระที่นั่งถึงฝั่งปากประทัย
 ให้พักพวกหม่พหลพลนิกร
 คอยรอดฤกษ์ที่จะเลิกพยุหียก
 อรณรังษะจะคลาไคล
 ครนสนแสงสริยสนธยาศ
 ที่สถิตนาวาทท่าชล
 จะนิทราอาครพุนเทวม
 ผวาคนชนชมอารมณ์ชวน
 ครันลิมเนตร์มิไคยลวิมลแม่
 หรอนงนชเนอเหลื่องเคื่องระคาย
 ละเมอบ่นอย่จนคนที่เคียงซีก
 ไค้ยินแว่วหวาคผวาในราตรี

มีแต่บ้านชาวป่าพนาคกร
 สิ่งทั่วทุกซัที่อฤทัยถอน
 ไม่หยุคหย่อนบ้านบางทางคำบล
 พระสรีเบศย้ายคล้อยพระเวหน
 ประจวบจนท่าเรือศาลาราย
 ทั้งโรงรัยสัปรษทชอชาย
 แต่เรือนร้างตั้งรายอวยวิมชล
 ยิงเข้าทุกซัที่กายเข้าหลายหน
 แจ้งยุบลอย่ทุกขางหนทางจร
 เรียงสลัสนาวาแลสลอน
 ก็แรมรอนอย่ที่ท่าชลาลัย
 ชนเคินบกข้ามเงินเนินไคล
 พลไกรเตรียมทั่วทุกตัวคน
 จวนประเวศชนสว่างพระเวหน
 แสนทรนรอนรังคนงนวล
 พอหลบเนตรก็เห็นน้องประคองสงวน
 สำคัญนวลว่ามาแนบอย่แฉกกาย
 โอ ยิ่งแลก็ยิ่งลัษมากลัษหาย
 จิงเบียงย้ายเบือนพักตร์ไม่พาที
 เกาสกิดว่านี่ตรัสกัยไครนี้
 แจ้งคักว่านิมิตรก็คิกชาย

จึงกล่าวแกลังสแร้งว่าข้าไม่หลบ
 ใต้ ยืนแจ้วแว่วเสียงสำเนียงนาย
 แต่เข้าหยอกสำรวลสรวลสันต์
 หม่คชาข้างที่นั่งอลังกร
 โอ้อวกรรมแล้วก็จำจากท่า
 ใ้อาศัยเป็นนิรันดร์ทุกวันเคย
 พอไถ่ถูกขังขังหึ่งแล้วไทร้อง
 เส่จ้ช่นทรงข้างอยู่กลางพล
 พักตามเส่จ้จทรงไอยเรศ
 กำเนินพลางทางทอดทัศนาศ
 ประจบจวนขางขมวดที่เคยพัก
 คาลาค่สองข้างที่ทางไป
 ลุค้ายลบ่อโคยยิ่งข้าเศร้า
 เห็นโคกสุมกลุ้มสระประทะทาง
 ที่เนนานมีไถ่พานประสยพัศตร
 จะโหยหาเข้าเย็นไม่เว้นครวญ
 ถึงคาลาสามเณรตำแหน่งพัก
 ไม่เห็นห้องสามเณรในเวณวง
 ก็ลถึงหนองคนรที่สำนัก
 กำเนินเห็นอยเมื่อยล้าทมาไกล

ยีศาจอำปล้ำทัยไม่ศุญหาย
 ใ้อห่มพรายจึงปะลาสนาจร
 จนสรียันเยียมยอกคังขร
 เรียงสลอนเป็นลำดับประทัยเกย
 สงสารแต่นาวานะอกเอ๋ย
 จะลวงเลยลอยคว้างอยู่กลางชล
 สท้านทองหิมวาพนาสณฑ์
 ให้จรวกลเดินทศโยธา
 แสนเทวษไปในไพรพฤกษา
 หิมวายังวิเวกวังเวงใจ
 มีสำนักชลท่าชลาไหล
 ใ้อาศัยสัปรษที่เดินทาง
 เหมือนโคกเราเตรียมมกรมอรรณห์มาง
 เหมือนโคกเรียมแรมร้างนิรานวล
 จะร่อนรักรุ่มรังคณิงหวน
 เสียดายนวลก็จะหมองลขององค์
 ที่สำนักอยู่ในเนินพนาระหง
 ล้วนเสาทรงแฝงฝาเป็นพาไล
 ตำแหน่งพักชลท่าชลาไส
 เข้าอาศัยพลพักสำนักนาน

ถึงเขาคงเห็นตั้งเป็นเนินผา
 เขาวงสรวงมิ่งมัจฉาชาญ
 จะไถ่ถามความข้อที่คนรู้
 จนลบล่วงเลขเขาลำเนาไพร
 ถึงสระขอสวยนขยับเขย่ง
 เคยชมมนมชมชวนนวลอนงค์
 ที่จากคฤเคยมาอยู่ทรมสระ
 สำเร้งนักรถรึกหมายไว้หลายคน
 แต่สระเปล่าแลเปลี่ยวไม่เหลือเห็น
 เหมือนเรือมาจากนิฐฐานิวกาล
 จนลบล่วงมรรคาพลับพลาพัก
 เสกถึงเกลียวชลาคธาร
 สถิตพิณภูมิภาคทิศ
 แต่ก่อนเคยมาประณตบทงส์
 เคยสยคนตรีขับพาทยก้อง
 ทั้งแม่คำร้นชวยอยู่รายเรียง
 ทุกพุ่มพงคองห้วยเหวละหาน
 ทั้งหญิงชายกร่ายเกว้เทียวเร่มา
 เอยไฉนไยจึงเงยบดมนัน

มีศาลาร่มแสงพระศรีน่าน
 แต่โบราณไม่ตระหนักประจักษ์ใจ
 ไม่เห็นผืนที่จะแจ้งแฉดใจ
 พิไหยให้หวนคิดที่จิตต์จ้ง
 เรียมชำเลื่องแลหาที่ท้าวรง
 ล้าขององค์สู่สายกระแสดล
 คอยประทะอยู่ที่ทางหว่างถนน
 ไยไม่ยลไปสถิตสถานใด
 ก็เปลี่ยวใจเปล่าจิตต์ทกวันจร
 เห็นธงทิวปลิวกับนคิงขร
 เรียมก็จรลคเลื่อนจาลองลง
 ยิ่งเปลี่ยวจิตต์เปล่าใจอาลัยหลง
 ในวังวงมีแต่ฝูงชาววังเวียง
 กระคังคังระฆังซ้องไม่ขาดเสียง
 บ้างแข่งเคียงคันทันบรรพดา
 ทำธารตรอกโกรกชะเงือกผา
 บ้างเกี้ยวพาเซยชมภิรมย์กัน
 ชุระพิกยิ่งเปลี่ยวเลี้ยวละสัน

วิเวกเสียงเรไรในไพรวัน จักรจันเรียวร้องระงมตง
 ชะนีร้ายคายไผ่ขุ่นไหล่เขา แล้วห้อยโหนโยนเข้าน่าพิศวง
 ให้เคลือบแคลงอยู่ด้วยแสงพระสุริยง กระสันส่งเสียงร้องวังเวงใจ
 มยุเรศร่อนจับบนจอมผา ก็รำพันหลอนกาให้หลงไหล
 กาเข้าห้อมล้อมชมแล้วครมใจ ทะลวงได้ฉายเฉี่ยวอยู่ไปมา
 พกหวานรหลอนหลอกกับฝูงค้าง แล้ววังว้างขึ้นไปเขาบนพุกษา
 เอลุกน้อยแนมแนบแอบฮอรา สONGกรกุ่มกัณฐาไม่ว่างมือ
 ข้างฝ่ายแม่โน้มเห็นขวเอาพุกษา ก็เก็บผลไม้มาให้ลูกถือ
 แล้วก่ก้องร้องเล่นอยู่บนลิ้น ออกชิงออกอยู่บนเชิงคีรีวัน
 พลิ้งแลเหล้าสัตว์ในคิงขร ยิ่งเฝ้าอันจิตต์ใจให้กระคล้ย
 จึงเรียกเหล่าโยธาเข้ามาพลัน ให้เก็บพรณขยผาบรรดามี
 ทั้งอุปเทียบบรรจงจำนงหมาย หวังถวายขบเทของพระชินศรี
 ก็จรดตามถนนแนวคีรี โดยขันไถนาคี่ประวิงวอน
 จังหวัดเวียนเทียนถือประณมหัตถ์ ค่อยเลี้ยวลัดลอบเชิงชายคิงขร
 โดยคำรบครบเจ็ดแล้วเสร็จจร ขลิกรมัสการพระชินวงศ์
 ให้เอยอ้อมปรีดาด้วยปราโมทย์ โดยประโยชน์หวังจิตต์คึกประสงค์
 จึงปลุกเปลื้องภูมิตอทิศตรง จิตต์จำนน้อมเคียรลงมัสการ
 เขาแพรชมพยุทรวงพระบาท แล้วแผ่พาคหุ้มมิทให้ปักฐาน
 ขอพระคุณบ้องปักกำจิตพาล อธิษฐานสารพันจะบรรยาย
 เกษะบุญคุณสร้อยพระสรวเพชฌัญญ์ ให้สำเร็จเวียงจันทน์ทั้งมั่นหมาย

จรรยาลาเสียให้ ลือชื่อกระจ่าย

ถึงจะเรอศึกตามหาเวท

ให้ถอยถุทธีย่อยยับทั้งทัพชัย

แล้วนอนนอนวันทนาลาพระบาท

พอเสร็จขึ้นเกยสถิตประทับอาณ

ทหารบนเค็นคั่นออกตาม้า

นำเสด็จเสด็จ โดยวิธจร

ฝ่ายพักชนชจาหลงคช

วิปตามเสด็จพันคำขลมา

บรรลถึงธารทองแดงตำแหน่งห้วย

อันเค็นรอบขอบคั่นในวารี

เหล่านักรทมิณสินธราส

แล้วรีบเดินตามเนินมรคา

พระสุริยงยอแสงเย็นพยับ

อันมีนามพุกำจางเป็นทำนดง

แล้วยกย่างจรดลเข้าทงชัญ

เสียงเรไรเรอयर้องก้องระงม

ออกป่าแดงรีบเค็นถึงเนินเขา

เป็นเปลวปล่องช่องซันเหมือนบรจ

สถานถิ่นภูมิพนกักรินราย

ให้แตกตายเต็มป่าพนาลัย

จะมีคุณวิเศษสักเพียงไหน

จึงสาโจสมจิตต์ที่คึกคิพาล

ยุรยาตร์ไปตำแหน่งแห่งสถาน

คชาธารพระที่นั่งอลังกร

ครันทศนาหอกแห่แลสลอน

ทุเรศอื่นไปในไพรพนาวา

ยิ่งรันทกแสนโถมนัสสา

พิไทยหามิไต่วันสัณนาทิ

เป็นไกรกกกรวยชลท่าชลาศรี

นั้นแดงคึกจชาดสอากตา

อันใสสททในธารละหานผา

เข้าแห่หุ้มไอยราที่นั้งทรง

ก็ถึงธารที่ประทับโดยประสงค์

สั่งให้ปลงหยดประทับแรมประทม

ล้วนเหล่าไม้เฝ้าคยัคกันสยสม

ก็ล่องเลยวังสั่มพอสุดง

สงเฉลาแลพินิจพิศวง

ชอพระบาเค็นธงเป็นทิวทาง

ทั้งคนปรายชดชนแล้วก่นดาง

มีวารีล้นไหลอยู่ในราง

ที่เพิงผาน้ำคดงัพพ์ห้อย

ระยิบแสงพรายพร้อยคังพลอยนิล

เป็นหุบห้วยเหวหินซ่งอ่อนงอก

ไม่รวกเรียงเคียงลำอยู่รำไร

รุกขชาติที่สำหรับประดับเขา

พิศคอกออกผลกายทา

พยับพลางทางซีกบุญจรชาติ

ถึงกำพรานบ้านไพร่ที่ในคอน

แล้วลูบ่านบ้านนามโคกถลุง

เห็นกองทัพชายหญิงเที่ยววิ่งพรู

ก็จรดลพันย่านย่านป่า

เป็นทิวเลียนเคียนลาคด้วยหาดทราย

สั่งให้หยดพักพลที่บนหาด

กระสินธุ์เขี้ยวเลี้ยวลครันทศไ

แต่วารียังเป็นที่กำลังคณ

เหมือนพุ่มงันควาเป็นตราทรวง

จนสีกแดนนิคราอาณาเขตต์

ยิ่งนับวันนับไกลครรโลจ

แล้วจรจากวารีไม่มีสูญ

เป็นแอ่งอ่างซึ่มใสค้อยไหลริน

เป็นน้ำย่อยหยดเพื่อด้วยเหงอหิน

สถานถิ่นเทพเจ้าลำนไพร

ที่ไกรกรรอกผาเฝินเนินไศล

ก็กวัดไกววยบโยกอยู่ไปมา

เป็นหลั่นเหล่าแดงเขี้ยวคังเลขา

สกลาขัฏิกแล้วบินจร

ให้ยุรยาตรเลียบเคียนริมคิงขร

เข้าซอกซอนอยู่ในคงไม่น่าค

เขาแฝกมุงเรือนพังเหมือนรังหนู

ไปซ่อนอยู่ซุกซิดให้มีคกาย

ถึงทางท่าน้ำสักกระแสดสาย

จ้านงหมายท่ากระเพราะกำหนดไพร

พยุรยาตรสู่ท่าชลาไหล

พิไลยให้หวนหาสุคตดวง

สายกระแสไหลล่องทะเลหลวง

แต่ตัวถ่วงทวนทุกซิ่นเคียนคอน

สุกสังเกตุที่จะพยสยสมร

เอาคิงขรพุ่มพวงเป็นวงวัง

ระทมทุกข์ในกมลถึงวลหลั่ง

ชนพลับพลาฝากิ่งพฤษภษาบัง
 จนนอรุณรุ่งสว่างสว่างหล้า
 พยุหยาทยาตราออกคลาไคล
 ค่อยเลาะเลียบบคงควศาครเศ
 ประทับร่อนผ่อนพักพวกโยธี
 ก็ล่องลอยยาศาลสถานที
 พอลันแสงสุริยาลงสายัณห์
 พืชมชาวไชยบาลาภิหารท่า
 รูปพรณพัทธราไม่น่ายล
 ทั้งแค้นกินถิ่นฐานที่บ้านอยู่
 แต่เสียงสัตว์ครนเครงวังเวงใจ
 ครันตรวเจตรีมจัตรงคพร้อมเสร็จ
 ไปข้ามเนินนี้ที่ศรีขรินทร
 ตรัสสั่งทัพพุทไธไปหน้า
 ครันพร้อมเสร็จแล้วเสด็จจรลี
 ข้ามแถวแนวเนินอรัญเวศ
 อันแนวนั้นเป็นลำพญากลาง
 จำเพาะทางชนหว่างยอกบรรพต
 เสียงชนเวิ้งอวออยู่ก้องไพโร
 ผ่ายเรียมก่แต่เกรียมกรมทวย

คณิงนังนิกนวลรวิจวนใจ
 เสียงลั่นฆ้องสัญญาณอยู่หัวนไหว
 คชไกรวัชเสด็จจรลี
 ไปตามเขตต์คั่นคงลงวิถึ
 แล้วจากที่ข้างเียงจรจรลี
 นิคมเขตต์ธานีในเขื่อนชัณฑ์
 ก็ยั้งยังตั้งมั่นอยู่ริมชล
 ลงอาบกินธารอยู่สัสน
 ถ้ามีชนก่วาค่างที่กลางไพร
 จะพิศดูก็ไม่น่าจะอาศัย
 ชั่วอยู่ไ้ ชนชนมนิมยิน
 แล้วเสด็จจากท่าชลาลินธุ์
 ถึงแถวถิ่นที่ชุมชมนานี
 พอโยธาลยล่องเข้าไพรศรี
 ยกพยหโยธีออกเดินทาง
 ถึงคั่นเขตต์สิทธิรงค์ห้วยขวาง
 ล้วนยุงยางชิตชัฏระยัทยา
 ค่อยเลียวลดพุ่มพงคงไสว
 กรรแสงให้โหยหาถึงสาม
 แสนทุเรศแรมไพรพนาศรี

ใ้ไว้สัตัวในพนคัพนาลิ
 เหมือนอกเริยมแรมร้างนิราสวั
 ใ้ม่ว่างเวันวันถิลจินตนา
 คะนิงปลางทางทักันนาก
 ประหลาดหลากขกทางเ็นต่างต
 เทยวพาเพอนจับไ้ม่แล่วไซ้ชน
 นิจาสัตัวกรั้จกัว่าวักัน
 กระทั่งถึงฆารทำชาลาลิน
 มีแท่นขวางท่นางนิทรารมณ
 นันางไคไครหนอมาสระเกศ
 มาไ้ไสยสนเเองคัในพงพิ
 จิงเินคิงพงกวั้งทางทโรษ
 คะนิงนกกน่ายแหงยังแคลงใจ
 แล่วเทยวทอดคัคานาทำแท่น
 ไ้ม่เห็นแก้วแววตาพางอน
 ไ้ม่ยลองค์หลงชมแต่บวรฐูรณ
 ปรากฏช้อโถมนางไ้วกกลางไฟ
 พอสกสันมรรคาสาครเรค
 เ็นเชอนคักันกันางอยุ่กลางทง
 พระสวียลงลบัพยัคคั

ยังว่ามีมติจิตตเจตนา
 ก็ตั้งพักตรคอยเพือนเสนา
 คุจตราตีประทัยไวกับทรวง
 หม่ววิหกรอนร้องบนเขาหลวง
 บ้างหม่นม่วงมากมายอยู่หลายพรรณ
 บ้างเวียนวนเคล้าค่แล้วคั่น
 บ้างกระสันเลี้ยวคึกที่จิตตรม
 ประเทศถิ่นแห่งนางลงสระผม
 เมื่อพิศชมร่วงรอยปรากฏมี
 หรือแรมร้างนัคเรศบุรีศรี
 หรือจำจากสาม้อยเมืองใด
 จะถึงเกตธานีบุรีไหน
 ให้หลงใหลรอร่วงที่นางนอน
 ก็มุ่มแม่นหมายพบสยสมร
 ดำเนินจรไปหนคำขลไถ
 ทั้งรอนนอนรอลงชลไหล
 ให้ปลื้มใจคนจรมาคอง
 ถึงเขาเขตต์หิมวษาระหง
 วิถีตรงชั้นบนยอดบรรพตา
 จึงพักพวกโยก้อยเพิงผา

พวกนายกองเกณฑ์กันเป็นโกลา ให้ล้อมวงซ้ายขวาและกองแล
 ออกเดินตรวจเสียงเกราะเสนาะก้อง บ้างคัมบังนึ่งยามตามกระแส
 พลเขี่ยคเขี่ยคยักกันอีกแอ เสียงเซ่งแซ่ก้องป่าพนาคร
 ฝ่ายพิษนสัถิถระท่อมเดือน สันโคษชูเคียวเปลี่ยวเพือนสโมสร
 อนาคตหนาวคราวคึกไม้นกนอน ทูเรครันตรีกตรมธรรมณรวน
 พระพายพัดพานพาสุมาเลิศ ในท้องแถวหิมเวศตระหลยหวน
 สัมผัสพานาสายิงพาครวญ เหมือนกลิ้งนวลเคยแนบอร่าเรียง
 ใต้ร่มชันก็แต่พินยบผาชาติ นุชนาฏมิไต่ยลไต่บินเสียง
 เคยสนิทแนบน้องประคองเคียง ใ้อัฒวเียงก่อกรรมให้จำมา
 ตระเวนไฟระชนที่กระวังเดือน จนดาวเคียนคลาคล้ายพระเวหา
 สกนแก้วแว่วขันกระชั้นมา แสงนภาส่องแผ้วในอัมพร
 น้ำค้างย้อยพร้อยพรหมยบผาชาติ คุหยักหยาคเป็นลของคังฟองฝน
 หม่มแมลงภู่ผ่องออกอิงอด เทียวเวียนนวนรอนหาสุมาดิ
 คุเหวาร์้องเร่จรดพระสรีเยศ ใ้ประเวศเยี่ยมยอดคิรีคิรี
 ฝ่ายฝูงลิงค่างข้างชะนี บ้างชิกซ์เข้าหยอกกันชมเชย
 พลช้างพลางผูกกระเชนทมัน ท้วยสำคัญขึ้นเขากระพังเหย
 ครันกยอานเสร็จจรดพระทัยเกย กำหนดเคยรับเสด็จจลิลดา
 ก็ล่องขึ้นเขาเขินเนนคิงขร ยทจรแสนยากสหัสสา
 เป็นตรอกน้อยจรอยไอยรา ค่อยเลาะเลียบไหล่ผาไปตามเนิน
 กุญชรเหินยวพฤษาเข้าควม้น ท้วยตัวสันกลวัดกระหกระเหิน

ที่ผาชันก็ตั้งเฝ้าเขาเข้าเดิน
 ครั้นถึงยอดคีรีเป็นทิว
 ล้วนตั้งวังเวียงร่มมรรคา
 ประชุมช่อตอก้านกิ่งระยับ
 ที่ต่างลีลช่อนชัยสถิตย์กัน
 โอเจ้าเขาวพาแม่นมาควัย
 จะเลือกเก็บขยุฒาสุมาลัย
 สาวหุยกุชยอหทัยพวงระย้าพุ่ม
 จะร้อยเรียงเคียงวางไว้อ่างนอน
 พิกุลแก้วกรรณิกามหาหงส์
 จะทำบุหงาผ้าขางที่อย่างคิ
 ทั้งพระยอมหอมหวนลำควนค้าย
 มลลิกะกังงาสารพัน
 นัสกจนคนเคียวสันไคยจูกัน
 ครั้นนั่งเฝ้าเข้าเย็นเหมือนเห็นองค์
 รัญจวนพลางทางเร่งคชาข้าง
 ละเลาะเลียบมรรคาพนาลัย
 เป็นน้ำเปี่ยมห้วงหินระรินไหล
 มัจฉาเลมไคลหินที่ขยงินวล
 ประทับแรมแล้วก็เลื่อนจตุรงค์

ขนเขาเงินลอยแสงเงินลิตา
 ในแผ่นพื้นเรียบรายเป็นหนักหนา
 นานารกษชาติประหลาดพรรณ
 ข้างกลีบกลีบสู้แสงพระสุริยัน
 พยับพลางทางหวนประวิงใจ
 จะร่นรวะพิศวงหลงไหล
 มาร้อยกอรลงสวมใส่ทั้งสองกร
 ล้วนกลิ้งกลุ้มเสาวคนธเกสร
 ให้ขจรกลิ้งกลิ้งทั้งอินทรี
 ไม่แดงคองคุดคายประหลาดลี
 เอาห่อคอกมาลีเข้าหักกรรณ
 พุทธิชาติสุกกรมณมสรวรค์
 จะทศสรวรค์ ให้เจ้าอบสระไบทรง
 แสนฉวีลยอยู่ที่ในไพรระหง
 ละเลิงหลงปรากฏในดวงใจ
 ให้เหย้าอย่างข้ามธารละหานไหล
 ก็ตรงไปท่าสอาดลำนักชล
 กระเซ็นโลเ็นฉ่ำกัณน้ำฝน
 เมื่อพยับก็เหมือนอย่างในอ่างปลา
 เข้าคองคองข้ามธารละหานผา

ครั้นเป็นรอนอ่อนแสงพระสุริยา ที่มรรคามัคคัลมชะอุ่มไพร
 หมายประทับหย่องแห่ย่งตำแหน่งน้ำ คำนินน้ามรรคาถึงอาศัย
 ก็พักพลหยุดยั้งระวิงภัย จะจบไกลันครวาชลีมา
 ครั้นรุ่งรางสางแสงพระสุริยน แล้วจรดตามเนินเชิงเทินผา
 พอรอรอนอ่อนแสงพระสุริยา ถึงแถวทำยังมะเลิงเห็นเรือนเวียง
 พวกรอขบครวักลัวลาวไปแอบซุ่ม ออกเกลื่อนกลุ้มออดองคระนึ่งเสียง
 ให้เกณท์กันสับข้าวอ้ายลาวเวียง คอยม่ายเมียงทางท่าจระวี่
 เห็นลวณ้อยไทยออกกระคมฆ่า ครั้นมากมาท่อนครวี่เข้าไพรศรี
 พลลาวแตกตายเป็นหลายที จนทรวาณเกลื่อนกลุ้มที่ทางจร
 เสด็จถึงให้ประทับที่ชายป่า พวกนายครวี่ออกมาหมอบสลอน
 ท่างสำราญวิญญาสดาวร ประณมกรคิกการวาวญูฉรงค์
 ข้าวตระหนักถึงอนกียกหนี ให้จุคเฒาบุรีเป็นสุขผอง
 แล้วขับพลม้าช้างไปทางตรง ไม่แหวะวงวิบริตเร่งตัดไพร
 ทรงทรวาเสด็จแล้วเสด็จดำเนินจร พวกรวี่ตามข้ามคอนคไสว
 ทั้งเกวียนต่างช้างม้าก็คลาไคล ที่หาบคอนต้อนไล่กันจรลี
 ถึงถิ่นฐานบ้านใครเคยสำนัก ก็พร้อมพักตร์ปรีดิ์เปรมเกษมศรี
 ชนสิ่งส่เคหาไม่รำคิ อันเป็นที่เก่าเกิดกำเนิดตน
 เสด็จจวบจนเป็นกัหยดพัก ที่สำนักนาเกล็ดอยู่กลางถนน
 เป็นเวียงทุ่งชาดย่านที่บานคน หม่พหลเลื่อยล้ามาไม่ทัน
 ให้หยุดยั้งระวิงแรมชิ่งโยธิ ประทับที่ชายป่าพนาสัตย์

ศิโรคมกัมเกศลงกรายกราน
 มาคัมครองช้าน้อยผู้รองบาท
 จรวคึกครังใดให้ไต่ที่
 แล้วอภิวันท์ครวไลไปสำนัก
 สพรังพร้อมจตุรงค์โยธา
 ถึงวันฤกษ์แล้วก็เลิกจตุรงค์
 พลheim ไห่ร้องก้องสำเนียง
 เส่ก็จากเกยมาศราชคึกก็
 ช้างฝ่ายพิษนชเคเชนทร์พลัน
 ออกจากนครราชสีมา
 ไปตามแถวแนวย่านบ้านตำบล
 จนสุกบ้านท่านลำจากก็จวนค่ำ
 พระสุริยงลงลับเหลี่ยมคิริ
 จะแลซ้ายเห็นชายละหานผา
 จึงรั้งทัพแรมทางอยู่กลางไพร
 พะหนจิตต์คึกคึกมาน่าอนาถ
 ล้วนอาวุธรอยข้างกลางณรงค์
 แต่ปลุกปล้ำอาศูรพุนทวย
 จะล่งหลุกท่านแล้วนะแก้วตา

อธิษฐานขอเบื้องพระบารมี
 พระอำนาจเหนือเกศเกศ
 อวินภัยยับยั้งด้วยคักกา
 พลัพลพักตั้งอยู่ทะเลหญ้า
 ทรงปรึษาที่จะตามไปดีเวียง
 กำหนดของลั่นสนั่นเสียง
 ทหารแห่เค็นเคียงเป็นคู่กัน
 ทรงจำลงคชลักษณ์อันนิคณัน
 ก็จรวคตามเสด็จไปกลางพล
 แล้วยาตราเข้าไพรพนาสนธ
 นิคมพันชอยเขตต์ในธานี
 สำนักน้ำอยู่ที่แนวพนาศรี
 ชูราพวังเวงวิเวกใจ
 ครั้นแลขวาก็แต่พุ่มพงไสว
 ให้กองไฟแสงสว่างกระจ่างตง
 มาไสยาสน้อยที่ในไพรระหง
 รักษาคงค์ไม่เป็นอันจะนิทรา
 ชลเนตรนอนแน่นในนาสา
 จวนสิ้นเขตต์นคราธานี

นับวันแต่จะทันเข้าเค็นป่า
 ไล่ไฟแสนโคกคล้ายพันทิว
 ช้างประทัยรับเสด็จที่เกยมาศ
 จำเพาะพัศตรบุรพาทีศาตรง
 ก็มุ่งไม่หมายเขาลำเนา
 เปิ่นเมฆหมอกออกมิตในอัมพล
 ลงถูกต้องกองทัพบกที่เค็นหน
 เข้าตากพองได้แหกแตกกระจาย
 แลตามมรรคาหน้ำสังเวช
 แสนลำยากยากใจแก่ไพร่พล
 ประทับที่โคกหลวงกำลังฝน
 ออกเยือกเย็นชื้นซำทั้งกายา
 ในคองตงมัวมืดไม่เห็นหน
 พวกกองทัพชานชมอย่างมลาย
 อันแสนยากยากใครจะเหมือนเชญ
 หัวอกเรียมเกรียมกรมระทมใจ
 ครั้นหิริญรุ่งสว่างส่วหล้า
 เสด็จทรงไอยราคชาธาร
 ขึ้นคองลงโคกแล้วข้ามห้วย
 พิศพรรณพฤกษายรรคามิ

จะลิลลัษย์อุยยากรุงศรี
 จนราตรีรุ่งสว่างส่วตง
 ยุรยาตรเข้าในไพร่ระหง
 ที่นั่งทรงเค็นทางไปกลางพล
 จะใกล้คำก็พยัพโยมหน
 วิบัติฝนสาชชัฏกระเจิกาย
 ลำบากคนมิได้สว่างส่วหาย
 ไม่คิดอายแก่ผ้าทำหน้าจน
 เหมือนหนึ่งเปรตจะมารับส่วนกุศล
 จนมัวมนต์มืดแสงพระสุริยา
 ระทมทนเห็นหนาวเป็นหนักหนา
 มีแต่กบไอยราพอร่มกาย
 พายุฝนก็ไม่สว่างส่วหาย
 ที่ข่าวนายกกันออกกองไพร
 ถ้ามั่นเห็นก็จะสิ้นที่สงสัย
 จะว่าไปก็จะเนิ่นทีวานาน
 ก็พร้อมพวกโยธาฉวันทวยหาญ
 ให้ขุนด่านนำเสด็จจรด
 โกรกกรวยเนินแนวแถววิถิ
 เป็นหลายอย่างต่างสิ้น่าพิงชม

ถึงฝั่งฟากชลธารลาคีรี
 ที่โล่งเลียนถิ่นฐานสอ้านลม
 ฝูงแพะควมถวิลถวิล
 แต่เรือนร้างเยือกเย็นไม่เห็นคน
 คุกก็เข็นนำสังเวชจิตต์
 ให้เปล่าเปลี่ยววิญญูยังอวรณ์
 กำหนดหยดสายน้ำเวทวันพัก
 ตั้งกระบวนพยุหยาตออกยatra
 เค้นโดยมรรคาพนาเวศ
 พระสุริยาสายันต์หลั่งรอนรอน
 มฤคยบเขมรชิงคะนองเถื่อน
 สุกกรเห็นแผ่นดินตรงเข้าตงรัง
 กระทั่งเถื่อนเค้นเที่ยวเลมระบัต
 ภาษาสัตว์ตงตามตามทำนอง
 ที่เหล่าพรานคลานแอบเอาขิ่นแนะ
 กระสุนโคกโลกกักเข้าคัตใจ
 อนาคตจิตต์พิศศัตต์คั่น
 ก็ทั้งเพื่อนเอกาไม่อวรณ์
 ครันสุดตงตงทุ่งก่อดงบ้าน
 ซ่อนของจอกกว้างขวางอยู่กลางไพร

ตำแหน่งนามแม่ประชัโดยปฐม
 ก็ประทัยแรมประทมที่ฝั่งชล
 ล้วนบ้านตั่งตามละเมาะในไพรสณฑ์
 เทียวเดินคั่นเข้าป่าพนาคร
 แล้วเสียวคิตเหมือนพริ้งแรมสมร
 ก็จากจรชัชคชสารมา
 ครันพร้อมพรักจัตรงคแน่นหนา
 ลงข้ามฝั่งคงคาแล้วรบจร
 กำหนดเขตต์ทางเขาในคิงขร
 ทิศากรวัยเร่งเข้าวรวัง
 พยัคฆ์เลือนเลียวลคัสกัทหลัง
 พยัคฆ์ยังยบยอบลงหมอบมอง
 ไม่พรากพลคัสมสเป็นคู่สอง
 ค่อยหยดย่องเรียงรายอยู่ชายไพร
 พอนกและตงลั่นสนั่นไหว
 ก็บรรลยเลยลัมระเนนนอน
 ครันเลียงขันธ์กัมปนาทชยาคหยอน
 กระเจิงจรไปแต่ตัวด้วยกลวัภย
 ราชรักาลจวจวนปฐม
 รัชสังให้หยดพิศก้านักพล

ลงแรมร้อนผ่อนแรงไอยเรศ
 ครั้นรุ่งรางส่างแสงพระสุริยน
 กองตระเวนเกณฑ์ชุมนุมไปสืบข่าว
 สืบหาคนค้นมาในป่าชาว
 ทั้งไทยลาวลอบแลกกันแต่ห่าง
 ได้ทั้งวังรุกเข้าบรรจบ
 นายลาวถูกขังถลาโลก
 เอากายฟาดขาดกลางอินทรีย์
 พอกัณฑ์ดวงเลยข้ามชลาลัย
 แคบุราณเล่าต่อก่อนนิยาย
 พวกหมอลำสามคนก็มีวม
 แล้วพาเข้าคุกหาในวารี
 อันนามนั้นจึงได้เรียกว่าสามหมอ
 อนุตังสำนึกไว้พักพล
 ในเวียงเขาเป็นห้วยละหานหิน
 เป็นน้ำพุคั่นชนศิลา
 เมื่อยามร้อนก็คอยผ่อนบรรเทาทุกข์
 ทั่วยศคุณาไหลโลกโคกกระเด็น
 แม่นไถ้น้องมาประคองเป็นค้ำคิก
 นี้เรียบเคียวว่าเหวอยู่เรววน

ที่คันเขตต์หิมวาพนาสนท
 ก็จรดเลื่อนทัพออกเดินทาง
 ก็พบลาวเล็กคลอกมาเขาขวาง
 มานั่งทางคอยทัพที่ยกจร
 ที่ริมทางคนละฟากคิงขร
 ตลุมยอนกันเ็นทางหว่างศิริ
 ไทยโคศบิภิกเอาเกศ
 ข้าวหน้แตกพลักระจิกาย
 ถึงแถวฉ้นสามหมอกำหนดหมาย
 กุมภีลร้ายสาหัสในที่
 เข้าฉวยฉกคายนชลาลัย
 อันเป็นทอาศียอยู่ในชล
 เขารื้อต่อมาแสดงแจ้งสนธิ
 เมื่อจรดมาเฝ้าอยู่อัศรา
 กระแสสินธุ์ไหลรบกระทบผา
 ออกฉานฉ่าฉิมชาบลงชายเย็น
 วิเศษสุขกายาประสาเชญ
 พิแลเห็นคิดถึงคณิงนวล
 จะเชยชิดชื่นชมภิรมย์หวน
 แต่เขย่มบ้วนปัสมีจิตต์จะจากกาย

แล้วเที่ยวชมภูษาสลีนธุ์
 ทำยนิคปริตาสระสาชย
 ถึงกำหนดทพหน้าก็คลาเคลือน
 ทั้งช้างม้าเกลือนกลุ้มชมนมพล
 กาจิกจากที่พักสำนักเขา
 แแต่โหยหวนครวญจิตจิตต์อวรณ์
 เข้ายูกบ่าผ่างในพงชัญ
 แล้วเข้าไปในป่าระหงและดงยาง
 วายเวกพานพิตระบัตโยก
 ไบระบัตพิตระมเมื่อสมพา
 ก็ล่องลุดบ้านป่าพนาเวศ
 ซอยบ้านเต่าเสาสล้างอยู่กลางไพร
 ก็แรมพลหยุดพักสำนักบ้าน
 ทุกหม่อมหมวกตรวจเกณฑ์ตระเวนกัน เขม้นม้นอยู่ด้วยราชไพร
 ครั้นรุ่งยกโยธาออกคลาเคลือน
 ถึงฟากฝั่งชลธารวรี
 กระสินธุ์เขี้ยวเลี้ยวไหลอยู่โครมครน จะคึกคั่นหลักลัดก็ขัดสน
 แสนลำยากยากใจกับไพร่พล
 ทั่วยศชะบารมีเป็นทั้ง
 อันเงือกงูมกลัดไม้ยี่था
 ไม่สุกสิ้นโคกเขายรรเทาหาย
 แแต่ดวงจิตต์หมองหมายอยู่มัวมนต์
 ละเลาะเลือนลับไม้ในไพร่สนท
 ทัพหลวงจรวลออกเดินร
 พียงเศร้าโคกถึงคระนังสมร
 อยู่เหนือหลังกฤษฏ์ที่เดินทาง
 ล้วนไม้ไล่เลาะลัดลงลัมขวาง
 แลสล้างส่งเสลาดูเปล่าตา
 ชะเยอนโยกร่มรุกขสาขา
 เสนารลันหิมวาวีเวกใจ
 อันพงเพศมีนตามวิสัย
 พระสรีไสยอนสีลงสายฉนธ์
 ให้เตรียมการพร้อมพวกลชันธ์

ครัน^๕ง^๕ผ^๕ง^๕แล้ว^๕ก็^๕ต^๕ง^๕พ^๕ย^๕ห^๕ย^๕า^๕ท^๕
 พ^๕อ^๕เว^๕ล^๕า^๕สา^๕ย^๕ั^๕ณ^๕ห^๕ั^๕ะ^๕ว^๕ิน^๕ชา^๕ย^๕
 ทำ^๕ร^๕ว^๕้อ^๕ม^๕เ^๕อ^๕น^๕ปี^๕ไ^๕ว^๕ี^๕มิ^๕ค^๕ร^๕อ^๕บ^๕
 ไ^๕อ^๕ล^๕า^๕ว^๕เ^๕็^๕ย^๕ว^๕เ^๕็^๕ค^๕ล^๕อ^๕ค^๕มา^๕ส^๕อ^๕ค^๕น^๕า^๕ม^๕
 เ^๕็^๕ค^๕ี^๕จ^๕ึง^๕พ^๕ล^๕ั^๕ย^๕พ^๕ลา^๕ใน^๕ค^๕ำ^๕ย^๕ล^๕ั^๕ม^๕
 เ^๕ำ^๕ห^๕น^๕ำ^๕ท^๕ั^๕น^๕ั^๕ง^๕ท^๕า^๕ง^๕ไ^๕ม^๕ว^๕า^๕ง^๕ไ^๕จ^๕
 ไ^๕ห^๕เ^๕็^๕ส^๕เ^๕อ^๕ป^๕ำ^๕ม^๕า^๕ว^๕เ^๕า^๕น^๕เ^๕็^๕ค^๕ล^๕อ^๕ค^๕
 ถ^๕ำ^๕พ^๕ย^๕ล^๕า^๕ว^๕มา^๕แ^๕ส^๕ด^๕ง^๕แ^๕จ^๕ั^๕ย^๕บ^๕ล^๕
 แ^๕ล^๕ว^๕ั^๕ร^๕ส^๕ั^๕ง^๕ั^๕ท^๕พ^๕ห^๕น^๕ำ^๕พ^๕ะ^๕ม^๕ำ^๕ม^๕อ^๕ญ^๕
 พ^๕อ^๕แ^๕ล^๕ย^๕ั^๕ท^๕พ^๕ห^๕ล^๕ว^๕ง^๕ก^๕ั^๕ล^๕ว^๕ง^๕ท^๕า^๕ม^๕
 พ^๕ล^๕ร^๕ย^๕บ^๕ั^๕น^๕เ^๕ิ^๕ง^๕ล^๕ำ^๕เ^๕ิ^๕ง^๕ร^๕น^๕
 ล^๕ั^๕ว^๕น^๕า^๕ว^๕ร^๕ก^๕ุ^๕ม^๕จ^๕ิ^๕บ^๕อ^๕ย^๕ก^๕ั^๕บ^๕ร^๕
 บ^๕ำ^๕ง^๕ก^๕ร^๕า^๕ย^๕ห^๕อ^๕ก^๕แ^๕ก^๕ว^๕ง^๕ค^๕า^๕ย^๕แ^๕ล^๕ว^๕ร^๕ำ^๕ง^๕ำ^๕ว^๕
 ข^๕ย^๕ั^๕ท^๕อ^๕ว^๕ง^๕ท^๕ั^๕ทำ^๕จะ^๕ร^๕า^๕ว^๕
 ค^๕เ^๕น^๕ท^๕ร^๕ว^๕ร^๕น^๕ม^๕ำ^๕ว^๕อ^๕ง^๕ค^๕ะ^๕น^๕อ^๕ง^๕เ^๕่น^๕
 พ^๕ั^๕น^๕า^๕กา^๕ค^๕ผ^๕า^๕ค^๕เ^๕อ^๕ง^๕ใน^๕อ^๕ม^๕พ^๕ล^๕
 ธ^๕ง^๕ท^๕ิ^๕ว^๕ป^๕ล^๕ิ^๕ว^๕ไ^๕ส^๕ว^๕ไ^๕ย^๕ส^๕ย^๕ค^๕
 ส^๕ค^๕ิ^๕ย^๕เ^๕็^๕ล^๕ี^๕ย^๕เ^๕็^๕อ^๕ง^๕บ^๕น^๕เ^๕็^๕ม^๕ิ^๕อ^๕น^๕ค^๕น^๕ท^๕ร^๕
 ท^๕พ^๕เ^๕็^๕ย^๕ว^๕เ^๕ก^๕เ^๕น^๕ค^๕อ^๕ค^๕ไ^๕ป^๕ก^๕ล^๕า^๕ง^๕ช^๕ั^๕ฏ^๕
 ค^๕า^๕ค^๕า^๕ษ^๕ก^๕ล^๕า^๕ค^๕ก^๕ล^๕า^๕ง^๕ธ^๕ร^๕ั^๕ญ^๕า^๕

ย^๕ร^๕ยา^๕ค^๕ร^๕ไ^๕ป^๕ก^๕า^๕ม^๕ก^๕ำ^๕ห^๕น^๕ค^๕ห^๕มา^๕ย^๕
 ก^๕ั^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ย^๕ก^๕อ^๕ง^๕ห^๕น^๕ำ^๕ส^๕ำ^๕น^๕ัก^๕ร^๕า^๕ม^๕
 ท^๕ั^๕ย^๕ว^๕เ^๕ต^๕ค^๕ั^๕ข^๕อ^๕บ^๕ำ^๕น^๕ป^๕อ^๕น^๕ล^๕้อ^๕แ^๕ล^๕ม^๕
 ท^๕ั^๕ย^๕ย^๕ำ^๕น^๕ำ^๕น^๕แ^๕ซ^๕ก^๕แ^๕ซ^๕ม^๕ก^๕ั^๕น^๕เ^๕น^๕อ^๕ง^๕ไ^๕ป^๕
 ส^๕ะ^๕พ^๕ร^๕ัง^๕พ^๕ร^๕อ^๕ม^๕ไ^๕ย^๕อ^๕มา^๕ไ^๕ส^๕ว^๕
 ท^๕ัง^๕น^๕า^๕ย^๕ไ^๕พ^๕ร^๕ก^๕ั^๕ระ^๕ม^๕ั^๕ะ^๕ว^๕ัง^๕ค^๕น^๕
 เ^๕็^๕ย^๕ว^๕เ^๕า^๕ะ^๕ส^๕อ^๕ค^๕ไ^๕ป^๕ระ^๕ว^๕ัง^๕พ^๕ัง^๕น^๕ส^๕น^๕ก^๕
 เ^๕ก^๕เ^๕ช^๕ก^๕ั^๕ค^๕น^๕ไ^๕ว^๕ะ^๕ะ^๕บ^๕มา^๕แ^๕จ^๕ั^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕
 ก^๕อ^๕ง^๕ไ^๕ค^๕ร^๕า^๕ช^๕ร^๕ิ^๕ย^๕จ^๕ว^๕ไ^๕ป^๕ท^๕ัง^๕ส^๕า^๕ม^๕
 อ^๕น^๕ก^๕ุ^๕ย^๕ำ^๕ม^๕เท^๕พ^๕ห^๕ว^๕ั^๕ย^๕อ^๕ำ^๕น^๕ว^๕ย^๕พ^๕ร^๕
 ก^๕ุ^๕ช^๕ุ^๕ม^๕ช^๕ั^๕น^๕ม^๕ไ^๕ค^๕ั^๕ท^๕อ^๕ระ^๕ย^๕อ^๕ห^๕ย^๕อ^๕น^๕
 จะ^๕ค^๕อ^๕ย^๕ร^๕อ^๕น^๕ร^๕ิ^๕ย^๕า^๕ว^๕ไ^๕พ^๕ร^๕
 ท^๕ัง^๕บ^๕ั^๕น^๕ำ^๕ว^๕ห^๕น^๕ว^๕ง^๕น^๕ก^๕ไ^๕ม^๕ั^๕น^๕ก^๕ห^๕น^๕
 ก^๕ำ^๕ว^๕เ^๕ิ^๕ย^๕เ^๕ิ^๕ง^๕ก^๕ุ^๕ท^๕ก^๕ิ^๕ท^๕ก^๕ั^๕ว^๕ค^๕น^๕
 ป^๕ะ^๕เ^๕ะ^๕เ^๕ก^๕เ^๕น^๕ก^๕ล^๕อ^๕ก^๕ก^๕ล^๕ิ^๕ย^๕อ^๕ย^๕ส^๕ั^๕ย^๕น^๕
 พ^๕ะ^๕ไ^๕ย^๕ม^๕บ^๕น^๕ห^๕ม^๕ค^๕เ^๕ม^๕เ^๕ม^๕ไ^๕ม^๕ร^๕ำ^๕ค^๕
 ว^๕า^๕ย^๕พ^๕ั^๕ค^๕ส^๕ว^๕น^๕ส^๕่ง^๕ค^๕ร^๕ว^๕ง^๕ว^๕ิ^๕ถ^๕
 ป^๕ระ^๕ค^๕อ^๕ม^๕ข^๕ิ^๕ย^๕อ^๕ง^๕ม^๕เ^๕็^๕แ^๕ล^๕ว^๕ท^๕า^๕ม^๕มา^๕
 ล^๕ะ^๕เ^๕า^๕ะ^๕ล^๕ก^๕ล^๕ิ^๕ย^๕ไ^๕ม^๕ท^๕ิ^๕ไ^๕ย^๕ห^๕น^๕า^๕
 พ^๕ว^๕ก^๕ไ^๕ย^๕อ^๕า^๕ไ^๕ห^๕ร^๕อ^๕ง^๕อ^๕ย^๕ก^๕อ^๕ง^๕ไ^๕พ^๕ร^๕

ก็ล่องลงเวียงวังคิงขร
 คุลหะนารธราชันอำไพ
 มีทางเดินแห่งเดียวที่ผาซาก
 ข้างรอบนอกพันยาศิลาราย
 ตั้งพลับพลาไว้ที่หน้าเนินคิงขร
 แล้วพานวลนางอนงค์ลงสร้างชล
 แล้วเล่นไล่โคดึกมฤคมาศ
 สำราญใจไพร่พลมนตรี
 พอตถึงคิงขรเป็นทชน
 ไปรทให้กองพระเสนานันคลาไคล
 พอกองโจรสามร้อยมากอยทัพ
 เข้านั่งชิงพิงผาในตามอง
 แล้วให้ร้องก้องกึกโกญนาท
 ไทยมอญพระม่านละล้าละลัง
 บ้างก็ถุกขันธ์ลงกลาตกลัง
 บ้างไม่ย่อท้อเข้าต่อสู้
 พระเสนาเลี้ยกระบวณก็ชวนหนี
 ครั้นทั้งไท่ไล่ทหารเข้าราญรอน
 พวกทัพลาวเหลือทนจะถอยหนี

๗๒

พ้อวรรณพิสวงให้หลงไหล
 ท่วงในบ้านเคียงอยู่เรียงราย
 คุจเขาคันธมาทอันเฉิดฉาย
 เป็นที่หมายของอนงค์นักพล
 สำนักร่อนเมื่อดำเนินออกเดินหน
 เกือบชลยุบยาในวารี
 เทียวประพาสนภไม้นในไพรศรี
 แล้วจรลีแรมรอนเที่ยวนอนไพร
 ก็ตั้งมั่นมุ่งหาที่อาศัย
 ขยับไปตั้งรับอย่าล่าพอง
 ครั้นไท่ที่ก็ขยับผันผยของ
 พอได้ช่องยิงขันธ์ระคมดัง
 ออกซึกขีบกพันพาดตลบหลัง
 ไม่คิดหวังว่าคักจะโจมตี
 บ้างก็วิ่งชมซานทะยานหนี
 คลุกคลีไทยลาวทะลุมขน
 เข้าชิงที่ชัยภูมิเอาคิงขร
 พระม้ามอญตลัดขันธ์ตัดทาง
 เห็นโยธิตีเข้าตักก็ชักขวาง

แต่คักกลุ่มหุ้มไว้อยู่ในกลาง
 ลงลัมกลาตคายกินสินชีวิต
 เทียวชุกชนกินยาพนาลิ
 ชนณรงคองอาจเอกทหาร
 ไล่ดาโถมโอบจับไม่กลับคืน
 เสี้ยจยกลตามพวกทัพหน้า
 จนพนักงพงชฎถึงนที
 ประกอบด้วยเงือกอันแรงร้าย
 ลงข้ามพลม้าช้างมากกลางชล
 เทียวหลักไม้ไล่โคนแต่จรเข้
 บ้างหลกัถมลงในคงคา
 ไปตามรอยยบทรทัพหน้า
 เทียวแคะคันมรรคาในวาทรี
 บรรลู่บ้านนามกระตักขวางแปน
 จนสิ้นแรงหิวโหยลงโรยรา
 ประทับริมอาวาสในหิมเวศ
 ก็พยพวกกองหน้าเข้ามาทัน
 ชนณรงค์โถมจับเอาลาวไค้
 ครั้นทรายเสร็จทรงเห็นเป็นอุบาย
 คอยจับลาวที่จะลงมาอุคบ้าน

กระหนายช้างเช่นฆ่าเข้ารวัว
 ทุกคนคิดแยกย้ายกระจ่ายหนี
 จะเอาแต่ชีวิให้คงคืน
 ก็ชียอาชาชาญเข้าผาฝน
 จนคักคนลุดถึงงวาทรี
 เทียวชุกชฎลิตยาพนาลิ
 ซอลำพองวารีเป็นวังวล
 กุมภิลพัลพล่านว่ายอยู่สัสน
 ไม่เห็นหนด้วยเป็นยามสนธิยา
 จนชวนเซพลาดพล้ำถลันผา
 ชนควาหาฝั่งฟากชลธิ
 ไล่บุกรหารอยเท้าไข่วาหนี
 จนสุกแรงพาชีและไอยรา
 ใ้ว่าแสนสุดยากสหัสสา
 เข้าตากต่างโภชนาทุกคืนวัน
 ตามสังเกตยิ่งใหญ่ในไพรสัณฑ์
 อภิวันท์หมอบเมียงอยู่เรียงราย
 ไปรคให้ไล่คำให้การอ่านถวาย
 จึงสั่งนายชนณรงค์ให้รีบจร
 จะชิงชนอาหารเข้าคังขร

แต่ทัพใหญ่หยุดพักสำนักันนอน
 พี่แสนสุขชอกช้ำระกำจิตต์
 ล้ายากคนสุดทนที่ทรมาน
 เมื่อยามนอนนอนเห็นไข่มุกไม้ลาค
 จะกินน้ำก็แต่ต้มขมระคาย
 อันความเชื่องไหนจะเห็นในอกพี่
 จึงจดหมายมาให้แจ้งแห่งยุบล
 ถึงกระนั้นก็ไม่วายคณิ่งน้อง
 อันคึกนอกก็ไม่นึกเท่าคึกใน
 ครั้นอรุณเรอรุ่งจรัสฟ้า
 ช่างประทับริบเสด็จจรลี
 พี่เก็บพรณพฤกษาลาหาร
 ทั้งหัวหวายพลับพลึงของนิยม
 หมายพอกผลขามสุกอยู่คันทาย
 ลูกขี้หวาดค้ายคกกลงคกกอง
 พวหวานยามอยากอ้อยรส
 เทยวลือกเก็บสิ่งของที่ค้องใจ
 ถึงบ้านโพธิ์ภูมิฐานเป็นลานเลียน
 พวกนิกรจรลงในคงคา
 พระที่นั่งเลยทางไปกลางขวัญ

คอยนิกรล้าหลังในคงค่าน
 เหมือนเวรก่อต่อคิตมาตามผลาญ
 ทั้งอาหารค้อยากล้ายากกาย
 เมื่อยามกินเคล็ดคคาลเวลาหมาย
 ล้วนกลืนอายสายสาบทั้งข้างคน
 คว้าลือลืออยู่ในป่าพนาสณฑ์
 ซึ่งเหตุผลทกยากล้ายากใจ
 ที่ห่างห้องห้วงจิตพิสมัย
 พี่เตรียมใจตรมจิตต์ทุกราตรี
 กระจ่างหล้าเหล้าไม่ในไพรศรี
 ตามวิถีแฉวในไพรพนม
 อันเปรี้ยวหวานลางชาติก็ฝาดขม
 และม่วงปรางซางขมตะคร้อครอง
 อันรสชาติหวานคึกไม่มีสอง
 ทั้งแห้วหาคคาคค้องมะเฟืองไฟ
 เมื่อคราวออกโอชาจะหาไหน
 อันมีในหิมวันต์ธัญญา
 อยู่กลางเตียนย่านคึกคึกแน่นหนา
 สำราญรุ่มรูกษาอูยริมชล
 ถึงบ้านลาคมีวัดอยู่กลางหน

พอรอรอนอ่อนแสงพระสุริยน
 ริมชายเชิงผู้เฝ้าโดยกำหนด
 ทั้งเก้ายอดเยี่ยมเมฆเมฆ
 ล้วนบ้านลาวเรียงรันเป็นหลั่นสลั
 เห็นกองทัพพุ่งวิ่งทั้งหญิงชาย
 บ้างก็แอบเล็ดลอดมาสอดคมอง
 พวกไทยหลบลูกได้เข้าไล่ตี
 ต่างคนไม่ประมาททั้งกองทัพ
 อันอาวุธม้าช้างไม่ห่างกาย
 ครั้นแสงสริวิญญูสุวรรณหือ
 พอพันยามสนธยาและราตรี
 ทั้งกระบวนจักรวงศ์แล้วทรงช้าง
 ละเลาะเลียบแนวเขาลำเนาไพร
 ไล่ลาวแอบเอาไฟเข้าใส่ยัง
 ชนณรงค์ลงจับได้ตัวมา
 ที่บ้านพร้าวต่อแดนบ้านแสนตอ
 พวกกองทัพทุกซั่วทั่วทุกตัวคน
 ก็รีบจรมิได้หย่อนลงหยุดพัก
 ไปติดตามมรรทุกทุกลำเนา
 สืบข่าวว่าลาวมาตั้งสู้

ก็ตรวจพลหยุดพักพวกโยธา
 ซึ่งบรรพตอยู่กระหนาบแนววิถี
 สถานที่โล่งเลียนเทียนสยาย
 เอนกนัยจะกำหนดคนนั้นเหลือหลาย
 แดกกระจายชนบนยอดศิวิ
 พอได้ช่องขึ้นยิงแล้ววิ่งหนี
 ไล่ลาวหนีซ่อนตัวด้วยกลัวตาย
 นายและไพร่มิได้หลีกสันทั้งหลาย
 เขม้นหมายคอยศึกจะโจมตี
 คณาเอนกถ้อยในไพร่ศรี
 ค่อยยินก็บางเบาบรรเทาใจ
 ขยายอย่างจากท่าที่อาศัย
 เห็นแสงไฟเรืองรอบมรรคา
 แล้วรบพุ่งโหมหักกันหนักหนา
 พินาศฆ่าล้มตายลงหลายคน
 ไม่เหลือหลอเสียดเข้าไม่ทันชน
 เห็นขัดสนด้วยสะเบียงนั้นบางเบา
 เข้าโหมหักชิงเข้าที่ลาวเผา
 ก็ชิงเอาสะเบียงได้คร้ามครัน
 ที่หนองบัวลำภูเป็นค่ายมั่น

ทำที่มันกันทางไปเวียงจันทน์
 ระยะทางนั้นห่างสักร้อยเศษ
 ถึงบ้านพร้าวเหล่านานแสนอัน
 ชุมชุมทัพจับจับเป็นกองหน้า
 พวกสามหอกเจ็ดหอกก็ออกพลัน
 ครั้นได้ฤกษ์เล็กทศโยธิน
 เพ็ชรฤกษ์รุ่งรงค์ในสงคราม
 รจากถิ่นที่ประทัยร้อน
 เขม้นเนินดินโดยมรคา
 บ้างทรงเครื่องโปกผ้าตะแบงมาน
 บ้างปลุกฤทธิสิทธิเดชพระเวทมนตร์
 พวกรามัญปลุกเสกสักที่ชา
 เขม้นมือขบขบค้ำให้มั่งแรง
 แหกตานี้เศกน้ำชะระบัต
 เช็ดหน้าโปกนุ่งผ้าตาเป็นดวง
 ก็ลัดทางท่าชลาลัย
 พร้อมนิกรโยธาฝั่งวารี
 ให้ข้ามกลางทางเคียวรอยภายหลัง
 ครั้นถึงพร้อมชนชกแล้วยกพล
 เห็นบ้านจิกตั้งรายอยู่ชายหนอง

ทั้งแปดพันคอยท่าจะรวี
 พอแรมวันสวียุคจ้าวรัสศรี
 ก็พักพวกโยธินเข้าพร้อมกัน
 ทั้งชักซ้ายฝ้ายขวาและกองขัน
 พวกรามัญเดินหน้าพะมาตาม
 เสี่ยงคนตรีก็กักขังท้องสนาม
 ให้ข่มนามแล้วเสกจ้อออกยาตรา
 ยทรรตามทางระวางผา
 ค้างกำยำกายาทุกตัวคน
 บ้างกินยาทว่านอยู่สลับสน
 สำเริงรณฤทธิฤทธิเรืองแรง
 พวกพะมาปลุกแมวสักที่แซ้ง
 ทำคาแคงคียโคตโลดทะลวง
 แล้วเข้าขบเวทมนตร์ข้างควนหลวง
 ถือหอกควงเคียวเคียวกันคู้
 ที่แถวถิ่นล้าพะเนียงพนาศรี
 ตั้งกระบวนนาคิลงข้ามชล
 คอยระวังทันทางที่กลางหน
 ล่วงคำบลหนองบัวเข้าโดยจง
 เขม้นมองดูก็นำพิศวง

ถ้ากงลาวจะมาชุมนุมที่พุ่มพวง
ให้กองหน้าตากันไปเที่ยวค้น
ทั้งสถานบ้านถิ่นไม่ยินดี

แล้วยกเลี้ยวลงพันตำบลบ้าน
ค่อยเลี้ยวเลียบแนวหนองบึง
ถึงพลับพลาองค์ยอนพัก
ก็ยลเขตต์ค่ายลาวนั้นยาววี

ทั้งกว้างยาวราวสามสิบเส้นเศษ
ตั้งประชิดติดกันคั่นกำแพง
สนามพลาวะช่องบันดลอกข้อม
คูท่งที่อาจหาญชาญณรงค์
แต่ครอบครวคั่นออกไว้นอกค่าย
พวกกองทัพพลรบลัดไปทศนา
แต่กำลังตั้งรอกอยู่คอยรบ

เขม้นมองคอยท่าจะรบ
พวกไทยถึงพร้อมเข้าล้อมค่าย
เหล่านายร้อยเร่งรัดกำจัดพล
เร่งเกณฑ์กันล้อมค่ายไว้สองด้าน
ด้วยค่ายลาวยาวใหญ่หึมา
จึงอรรถไปรศสังหารกล่า

เข้าแวงดวงคัตทัพก็เสียที
ไม่พบคนครอบครวก็กลัวหนี
เที่ยวหลบหลีกซุกซ่อนไปคองกอง
ระย้านชายไม้ไพรระเห
ในจิตจึงมาคุ่มกับไพร
ที่สำนักนอนทางกลางวิถี
ชัยภูมิว่าสกริอันเร็วแรง
มีคเชตรวขวากล้วนเข้มแข็ง
เส้าไม้แดงร้อยเอ็นคองของ
มีลบล้อมหอรบสูงระเห
ในแวงวงขอบเขตต์ที่คามา
เที่ยวขยับย้ายขึ้นไปเนินบนเนินผา
จนลืบตาแลลืบบนคิริ
ขึ้นหอรบรายคัตไว้ตามที
ทำลอบลี้ซ่อนเร้นไม่เห็นพล
ไปตามชายทิวป่าพนาสนท
ให้รุกรันคั่นตามกันเดิมมา
ก็ล่สสันทหารทอาสา
เหลือกำลังโยธาทะอ้อมวง
ออกข่ม้าสือสาสนตามประสงค

ให้แม่ทัพมาประณตยทขงส์ ขอมณรงศ์สองเสด็จำเนินมา
 พระยานรินทร์กลัษกลอกแล้วบอกเขื่อน ทำพบเชื่อว่ายังชวนกันปรักษา
 แล้วเสแสร้งแกล้งแต่งเป็นสารา ทั้งออกมาว่าจะขอเป็นไมตรี
 พวกทัพไทยหลงคึกคิตต์ประวิง ด้วยลาวยิงสัญญาเข้าหน้าท
 บ้างโห้ร้องก้องป่าพนาลี้ ไค่ท้วงทีสาทขึ้นเย็น โกลา
 จนควนกลุ้มพุ่มพงกึงขร บนอัมพรมวี่มคพระเวหา
 ที่ค่ายลาวเลือนลนไปกัขตา ด้วยธมามัคคลุ่มอรร่มมวี่
 พวกกองไทยถอยหลังมาต้งมั่น ก็เกณท์กันเร่งลัษมเข้าพร้อมทัว
 บ้างชุกคินขึ้นต้งลงยังตัว ไม่ย่นย่อท้อกลัวแกไฟรี
 ทุกหมวกกองเกณท์กันเข้าทุกค่าน เหล่าทหารแผลงฤทธิ์ไม่คิกหนี
 ทงบนใหญ่่น้อยยังเป็นสิ่งคลี้ ถ้อยทิวรชเข้าต่อยุทธ์
 ลาวไล่ไทยหนีเป็นทีทำ ลาวล่าไทยไล่ตูลด
 พุ่งชัคคัสตราและอาวธ สัยุทธ์ไม่ย่อท้อกัน
 เลี้ยงไฟร่พลคนตรวอกม็ก้อง บพาทย์ของกราวเชิดชูเชิดฉั่น
 กลองแขกตีเปลี่ยนแปรลงเมอแทงกัน บนลัลลันกักกองท้งหิมวา
 คุแสงบนไทยลาวนั้นวาววับ ท้งหึงห้อยยัยจับบนพฤกษา
 ก้องสำเนียงเลี้ยงให้เป็น โกลา คุฟ้าฟาดสายท่าลายลง
 มีคลุ่มกลุ้มควนท้งวันเวศ ในขอบเขตคัหิมวาวาระหง
 พโยมพยัอัยแสงพระสริยง จนลกลลงลัษเหลียมมยุคนร
 พระยาเกียรติรามัญประมาทคัก เข้าโหมฮักแกกค่ายทะเลายถอน

ก็ต้องบนนกลีบลงพยับนอน
 ปลัดทองศาโถมเข้าโจมตี
 ทั้งสองนายวายชีวิชีวา
 พลรบต่างต้องคัสศตวายุ
 เข้ายิงแทงลาวตายกระเจาไป
 เมื่อเริ่มรบกันแต่ย้ายจนรุ่งเช้า
 กระโถนค่ายย้ายบนชนคีรี
 ย่างถูกบนถูกหอกกระยำยัย
 ไล่ติงอกผูกมิตมาขัดใจ
 แต่ทว่านายโยธาพระยานรินทร์
 ชื่นชัชชานางมาเป็นท่าทาง
 กองพระยาปลาโหมเข้าโจมตี
 ก็ตกม้าลงไปขัดอยู่ขั้วพิ
 ถึงถวายเป็นขมขมรบมาท
 ให้ชักถามตามยบลงแต่คันมา
 ว่าอนุให้สรีรหลาน
 พลรบสองหมื่นหกพัน
 ตั้งบิลันกันทางไว้หว่างเขา
 คอยจะทุ่มทั้งทัพให้ยับยัย
 คุยข่อยน้อยเห็นว่าเหลือกำลังนัก

พระยามอญอาสาอยู่ในทันตา
 อ้ายลาวซุ่มยิงเข้าชิงสา
 อ้ายลาวว่าเวียงร้องลำพองใจ
 บริสุทธ์สามารถไม่หวาดไหว
 โลหิตไหลแวงตามขั้วพิ
 พวกกองลาวเหลือฤทธิก็คิดหนี
 พระม้ามอญค้อนตีกระหนาบไป
 ไทยเข้าโถมโจมตีเอาตัวได้
 เข้าส่งให้ตำรวจไล่ตราง
 ครั้นพลไพร่ไปสิ้นก็ขัดขวาง
 ออกวิ่งว้างจะไปขึ้นบนคีรี
 พวกกองทัพติดพันไม่ทันหนี
 พวกโยธีกุลมกลัดเข้ามิตมา
 จอมณรงค์ทรงประภาที่ปรึกษา
 ได้กิจจาแจ้งจริงทุกสิ่งอัน
 มาตั้งด่านเข้าสารเป็นท่มัน
 ทำเขื่อนค่ายยับยันกับคีรี
 ให้ชนเอาศิลาขึ้นหน้า
 กันวิถีไว้ที่หว่างหนทางจร
 จะเห็นหักชนข้ามบนคิงขร

จะสิ้นเสียโยอาพลากร
 อันเวียงจันทน์วันแต่คนเขาล้อม
 อันทางราชที่^๑จะ^๒ไป^๓นั้น^๔ไม่มี^๕
 ที่^๖ทาง^๗ไป^๘หนอง^๙หาน^{๑๐}ค่าน^{๑๑}สนม^{๑๒}
 ทำ^{๑๓}ค่าย^{๑๔}ขึ้น^{๑๕}กัน^{๑๖}ทาง^{๑๗}ไว^{๑๘}กลาง^{๑๙}เนิน^{๒๐}
 ไม่^{๒๑}ใกล้^{๒๒}ไกล^{๒๓}ไป^{๒๔}จาก^{๒๕}ช่อง^{๒๖}เข้า^{๒๗}สาร^{๒๘}
 ข้าง^{๒๙}ช่อง^{๓๐}ซ้าย^{๓๑}มร^{๓๒}คา^{๓๓}อีก^{๓๔}หัว^{๓๕}วัน^{๓๖}
 ราช^{๓๗}วง^{๓๘}ศย^{๓๙}กล^{๔๐}ง^{๔๑}ไป^{๔๒}รักษ^{๔๓}า^{๔๔}
 ท^{๔๕}หาร^{๔๖}หมื่น^{๔๗}หก^{๔๘}พัน^{๔๙}กัน^{๕๐}นคร^{๕๑}
 แต่^{๕๒}นั้น^{๕๓}ไป^{๕๔}น^{๕๕}ย^{๕๖}ไ^{๕๗}ได้^{๕๘}ส^{๕๙}ิบ^{๖๐}เอ็ด^{๖๑}หล^{๖๒}ย^{๖๓}
 พว^{๖๔}ก^{๖๕}เข^{๖๖}ียง^{๖๗}ไ^{๖๘}่^{๖๙}ร^{๗๐}ัก^{๗๑}ษา^{๗๒}อยู่^{๗๓}หัว^{๗๔}พัน^{๗๕}
 จะ^{๗๖}เ^{๗๗}ิน^{๗๘}อ^{๗๙}้อม^{๘๐}เขา^{๘๑}ไป^{๘๒}น^{๘๓}ั้น^{๘๔}ไ^{๘๕}กล^{๘๖}น^{๘๗}ัก^{๘๘}
 ช่อง^{๘๙}เข้า^{๙๐}สาร^{๙๑}ค่าน^{๙๒}นั้น^{๙๓}เ^{๙๔}็น^{๙๕}ที่^{๙๖}ต^{๙๗}ร^{๙๘}ง^{๙๙}
 แล้ว^{๑๐๐}เจ้า^{๑๐๑}เว^{๑๐๒}ียง^{๑๐๓}แจ^{๑๐๔}ง^{๑๐๕}จ^{๑๐๖}ัก^{๑๐๗}คำ^{๑๐๘}ร^{๑๐๙}ส^{๑๑๐}ไว้^{๑๑๑}
 จะ^{๑๑๒}เ^{๑๑๓}ิน^{๑๑๔}ของ^{๑๑๕}ล^{๑๑๖}่อง^{๑๑๗}ลง^{๑๑๘}ใน^{๑๑๙}น^{๑๒๐}ที่^{๑๒๑}
 แม^{๑๒๒}้น^{๑๒๓}พ^{๑๒๔}ระ^{๑๒๕}อง^{๑๒๖}ค^{๑๒๗}ั^{๑๒๘}ท^{๑๒๙}ร^{๑๓๐}ง^{๑๓๑}ที่^{๑๓๒}เ^{๑๓๓}า^{๑๓๔}ค่าน^{๑๓๕}ไ^{๑๓๖}่^{๑๓๗}
 ไม่^{๑๓๘}ล^{๑๓๙}้า^{๑๔๐}ย^{๑๔๑}าก^{๑๔๒}ย^{๑๔๓}าก^{๑๔๔}ใจ^{๑๔๕}แ^{๑๔๖}ก^{๑๔๗}โย^{๑๔๘}า^{๑๔๙}
 แต่^{๑๕๐}ก^{๑๕๑}อง^{๑๕๒}ท^{๑๕๓}ัพ^{๑๕๔}พ^{๑๕๕}ระ^{๑๕๖}เส^{๑๕๗}ก^{๑๕๘}ั^{๑๕๙}จ^{๑๖๐}ำ^{๑๖๑}เ^{๑๖๒}ิน^{๑๖๓}มา^{๑๖๔}
 ท^{๑๖๕}ัง^{๑๖๖}ห^{๑๖๗}ำ^{๑๖๘}น^{๑๖๙}น^{๑๗๐}พ^{๑๗๑}ร^{๑๗๒}้อม^{๑๗๓}เส^{๑๗๔}ร^{๑๗๕}์^{๑๗๖}จ^{๑๗๗}ัก^{๑๗๘}เ^{๑๗๙}็^{๑๘๐}ค^{๑๘๑}พ^{๑๘๒}ัน^{๑๘๓}

จง^{๑๘๔}ผ^{๑๘๕}้น^{๑๘๖}ผ^{๑๘๗}อน^{๑๘๘}ท^{๑๘๙}ร^{๑๙๐}ง^{๑๙๑}ค^{๑๙๒}ิ^{๑๙๓}ท^{๑๙๔}ให้^{๑๙๕}จ^{๑๙๖}ัง^{๑๙๗}ค^{๑๙๘}
 จ^{๑๙๙}ำ^{๒๐๐}เ^{๒๐๑}าะ^{๒๐๒}จ^{๒๐๓}ร^{๒๐๔}ช^{๒๐๕}น^{๒๐๖}จ^{๒๐๗}อม^{๒๐๘}ค^{๒๐๙}ิ^{๒๑๐}ร^{๒๑๑}ิ^{๒๑๒}ร^{๒๑๓}
 ช^{๒๑๔}่อง^{๒๑๕}ว^{๒๑๖}ิ^{๒๑๗}ธ^{๒๑๘}เ^{๒๑๙}น^{๒๒๐}ส^{๒๒๑}ก^{๒๒๒}ัน^{๒๒๓}ค^{๒๒๔}าร^{๒๒๕}เ^{๒๒๖}เ^{๒๒๗}ิน^{๒๒๘}
 น^{๒๒๙}ั้น^{๒๓๐}เ^{๒๓๑}็^{๒๓๒}ย^{๒๓๓}ง^{๒๓๔}ส^{๒๓๕}ำ^{๒๓๖}ม^{๒๓๗}า^{๒๓๘}ระ^{๒๓๙}ค^{๒๔๐}ม^{๒๔๑}บ^{๒๔๒}น^{๒๔๓}เ^{๒๔๔}า^{๒๔๕}เ^{๒๔๖}ิน^{๒๔๗}
 พ^{๒๔๘}ล^{๒๔๙}ป^{๒๕๐}ระ^{๒๕๑}ม^{๒๕๒}า^{๒๕๓}ณ^{๒๕๔}ห^{๒๕๕}ม^{๒๕๖}เ^{๒๕๗}น^{๒๕๘}เ^{๒๕๙}ก^{๒๖๐}เ^{๒๖๑}ล^{๒๖๒}ัก^{๒๖๓}ส^{๒๖๔}ำ^{๒๖๕}ม^{๒๖๖}พ^{๒๖๗}ัน^{๒๖๘}
 ระ^{๒๖๙}ยะ^{๒๗๐}ย^{๒๗๑}ำ^{๒๗๒}น^{๒๗๓}ส^{๒๗๔}ำ^{๒๗๕}ค^{๒๗๖}ัน^{๒๗๗}ที่^{๒๗๘}เ^{๒๗๙}เ^{๒๘๐}ิน^{๒๘๑}ข^{๒๘๒}ย^{๒๘๓}ัน^{๒๘๔}
 ช^{๒๘๕}อ^{๒๘๖}ค่าน^{๒๘๗}นั้น^{๒๘๘}ค^{๒๘๙}ำ^{๒๙๐}ก^{๒๙๑}ล^{๒๙๒}ง^{๒๙๓}เ^{๒๙๔}็น^{๒๙๕}ท^{๒๙๖}า^{๒๙๗}ง^{๒๙๘}ร^{๒๙๙}
 ค^{๓๐๐}ั^{๓๐๑}ท^{๓๐๒}ี^{๓๐๓}ลา^{๓๐๔}ท^{๓๐๕}ั^{๓๐๖}ย^{๓๐๗}ท^{๓๐๘}า^{๓๐๙}ง^{๓๑๐}ว^{๓๑๑}าง^{๓๑๒}ส^{๓๑๓}ล^{๓๑๔}อ^{๓๑๕}น^{๓๑๖}
 ป^{๓๑๗}ระ^{๓๑๘}จ^{๓๑๙}ำ^{๓๒๐}น^{๓๒๑}อ^{๓๒๒}น^{๓๒๓}อยู่^{๓๒๔}บ^{๓๒๕}น^{๓๒๖}เ^{๓๒๗}น^{๓๒๘}เ^{๓๒๙}ค^{๓๓๐}ิ^{๓๓๑}ร^{๓๓๒}ิ^{๓๓๓}ว^{๓๓๔}ัน^{๓๓๕}
 ถ^{๓๓๖}ึง^{๓๓๗}ท^{๓๓๘}ำน^{๓๓๙}ซ^{๓๔๐}้าย^{๓๔๑}เ^{๓๔๒}า^{๓๔๓}ค^{๓๔๔}ับ^{๓๔๕}เ^{๓๔๖}็น^{๓๔๗}ท^{๓๔๘}ำน^{๓๔๙}จ^{๓๕๐}ัน^{๓๕๑}
 ห^{๓๕๒}น^{๓๕๓}ท^{๓๕๔}า^{๓๕๕}ง^{๓๕๖}น^{๓๕๗}ัน^{๓๕๘}ค^{๓๕๙}ง^{๓๖๐}ช^{๓๖๑}ั^{๓๖๒}ญ^{๓๖๓}ั^{๓๖๔}ท^{๓๖๕}ล^{๓๖๖}ก^{๓๖๗}ล^{๓๖๘}ง^{๓๖๙}
 ไม่^{๓๗๐}ร^{๓๗๑}ู้^{๓๗๒}จ^{๓๗๓}ัก^{๓๗๔}เ^{๓๗๕}เ^{๓๗๖}ิน^{๓๗๗}เ^{๓๗๘}ค^{๓๗๙}ย^{๓๘๐}ก^{๓๘๑}เ^{๓๘๒}ล^{๓๘๓}ย^{๓๘๔}ห^{๓๘๕}ลง^{๓๘๖}
 แต่^{๓๘๗}ม^{๓๘๘}ัน^{๓๘๙}ค^{๓๙๐}ง^{๓๙๑}ค^{๓๙๒}ั^{๓๙๓}ว^{๓๙๔}ัย^{๓๙๕}พ^{๓๙๖}ย^{๓๙๗}ห^{๓๙๘}โย^{๓๙๙}ธ^{๔๐๐}
 ว่า^{๔๐๑}ท^{๔๐๒}พ^{๔๐๓}เ^{๔๐๔}ไทย^{๔๐๕}ค^{๔๐๖}ิ^{๔๐๗}ค^{๔๐๘}ำน^{๔๐๙}เร^{๔๑๐}า^{๔๑๑}ชา^{๔๑๒}น^{๔๑๓}ห^{๔๑๔}ัน^{๔๑๕}
 ให้^{๔๑๖}ส^{๔๑๗}ัก^{๔๑๘}ส^{๔๑๙}ัน^{๔๒๐}ช^{๔๒๑}ี^{๔๒๒}ว^{๔๒๓}เ^{๔๒๔}น^{๔๒๕}เ^{๔๒๖}ค^{๔๒๗}ง^{๔๒๘}ค^{๔๒๙}า^{๔๓๐}
 แล้ว^{๔๓๑}เส^{๔๓๒}ก^{๔๓๓}ั^{๔๓๔}จ^{๔๓๕}ไป^{๔๓๖}ช^{๔๓๗}ม^{๔๓๘}เว^{๔๓๙}ียง^{๔๔๐}ให้^{๔๔๑}ส^{๔๔๒}ุ^{๔๔๓}า^{๔๔๔}
 ต^{๔๔๕}า^{๔๔๖}ม^{๔๔๗}แต่^{๔๔๘}จะ^{๔๔๙}ป^{๔๕๐}ร^{๔๕๑}า^{๔๕๒}ร^{๔๕๓}ณ^{๔๕๔}า^{๔๕๕}ท^{๔๕๖}ก^{๔๕๗}ล^{๔๕๘}ัง^{๔๕๙}อ^{๔๖๐}ัน^{๔๖๑}
 พ^{๔๖๒}ว^{๔๖๓}ก^{๔๖๔}โย^{๔๖๕}ธ^{๔๖๖}า^{๔๖๗}เ^{๔๖๘}ร^{๔๖๙}็^{๔๗๐}ง^{๔๗๑}ร^{๔๗๒}ง^{๔๗๓}ล^{๔๗๔}้วน^{๔๗๕}แ^{๔๗๖}้ง^{๔๗๗}จ^{๔๗๘}ัน^{๔๗๙}
 ข^{๔๘๐}ั^{๔๘๑}ย^{๔๘๒}ห^{๔๘๓}ว^{๔๘๔}า^{๔๘๕}ค^{๔๘๖}ห^{๔๘๗}ว^{๔๘๘}ัน^{๔๘๙}เ^{๔๙๐}็น^{๔๙๑}น^{๔๙๒}ั^{๔๙๓}ย^{๔๙๔}จะ^{๔๙๕}เ^{๔๙๖}ล^{๔๙๗}ือ^{๔๙๘}ร^{๔๙๙}แ^{๕๐๐}ว^{๕๐๑}ง^{๕๐๒}

อันเวียงจันทน์ไพร่พลอนกนัย
ทั้งลาวญวนพม่าเข้าเป็นแรง
อันทางขึ้นค่านเขาก็ค่ายคัย
เขาคงคัยค้อยยงถึงคิลลา
ขอยกไว้ในเสด็จในคักอัน
นี้แล้วแต่พระบรมสมภาร

ทรงดำรัสตรัสถามตามสนทรา
ลิขิตคำให้การแล้วอ่านไป
แล้วทรงคิดที่จะยกเข้าตีค่าน
จะตั้งรอกไว้พองามสักสามพัน
เป็นบ้านร้างทางลงมาจากเขา

ทรงดำริแล้วดำรัสให้จัดการ
ทั้งสามนายรีบยกไปตั้งมั่น
พวกไทยมอญพม่าสถาวร
พอได้ฤกษ์รีบยกตามรับสั่ง
ถึงตั้งค่ายรายลงริมคงคา

กองตระเวนเกณฑ์ลาวได้ข่าวทัพ
ครั้นแตกหนีขึ้นไปแจ้งแสดงการ
อ้ายสุริยะสุโขอ้ายหงวนคำ
คิดจะยกโยธาไปฆ่าตี

ทั้งกองแก้วเข้ากำกับก็เข้มแข็ง
แล้วจิตแจ่มสามารถด้วยศาสตรา
เห็นสติฤทธิจะรับด้วยศรอกผา
ย่นายกทั้งนั้นถนัดถยาน
สักสิบหมื่นก็ไม่ต้องเขาแตกฉาน
ก็สิ้นคำให้การลงทันใด

ครั้นนั้นกรบยังคมไว้
ไม่สงสัยทวยหาญสิ้นทุกสิ่งอัน
จะสิ้นเสียพลทหารเป็นแม่นมั่น
ที่หนึ่งนั้นม้าน้ำในลำธาร
นามลำเนาสมัยย่อยเป็นถิ่นฐาน

แต่งทหารทัพไทยพม่ามอญ
ชักยกกาถึงกันอย่าย่อหย่อน
ประณมกรกราบถวายบังคมลา
คอยระวังทัพลาวชนเนินผา
ชักยกกาขึ้นน้ำในลำธาร

ออกกรบรบกันที่ริมห้วยสะพาน
กับนายค่านแม่ทัพบนศิริ
เห็นได้ทีหมายทำให้ขึ้นสู้
จะฟันแทงกลที่ไม่ทั่วกัน

เราจักแรงแทนให้พร้อมไปล้อมไว้
 มัทแซนศอกเอามาเบี่ยงหน้ามัน
 ครั้นปรักษาปรารภกันเสร็จสรรพ
 ล้วนจงทิวฟลอกเป็นคอกเลา
 สร้อยแม่ทัพขึ้นเสลี่ยง
 อ้ายหงวนคำหนุ่ทัพสลับมา
 ไอยราห้าวอัยล้วนสับสน
 ตระหน่ำงมฤฎาเห็นนางอน
 เอาหอกซัดมัทซึกไว้สองข้าง
 คนคอของ้าวควาววาม
 พวกทัพม้าดาบคายออกกลาตยา
 ชักทางมยุราเป็นท่าที่
 พวกทัพพลเดินเท้ารวกกับมค
 สรรพไปด้วยอวอุอินนา
 พอทัพหน้าถึงค่ายเข้ารายล้อม
 ออกถอนขวกถอนหนามคำรามรณ
 พวกกองหลังตั้งตึกปักกาใน
 ทั้งข้างม้าคาล้อมอยู่พร้อมกัน
 ทั้งไทยมอญพระม้าวอกมารบ
 ทั้งเสียดลของหนองน้ำจะเข้าคาย

จะจับไทยเล่นให้สัชเกษมสันต์
 แล้วส่งเมื่อเวียงจันทน์ให้เจ้าเรา
 ก็ยกทัพเปิดทางลงหว่างเขา
 ทั้งม้าช้างอย่างเหยาเร่งเร็วมา
 สองข้างเคียงตายกรายทั้งซ้ายขวา
 อ้ายสุโขทัพหน้ากรีบร
 กระหึ่มมัทกล้านไม่ย่นหย่อน
 ล้วนผูกเขนอาภรณ์ส่ง่างาม
 คนกลางถอยบนยนสนาม
 คนท้าวสายทามกะวินดี
 ทั้งเบาะอาณพานหน้าสลับดี
 ทหารขี่ควยขึ้นกันเร็วมา
 ทั้งคงแดนแน่นห่มคอกมคป้า
 มีเชือกยาวรวาวาทุกตัวคน
 พวกทัพหลวงหุ้มห้อมเข้าสับสน
 ทั้งประจัญประชิดเข้าตึกพัน
 เข้าชิงหนองน้ำไทยลงตั้งมั่น
 เป็นสามชั้นมิได้ว่างออกเคลื่อนคลาย
 เห็นศึกหุ้มทุมทัพระส่ำระสาย
 ให้ระหยาหิวไทยอยู่โรยแรง

เสี่ยงไทยใหม่มอญเห่พระมาซื้อ
 พวกคักลาวมีใจยิ่งไ้แรง
 ทั้งไทยมอญพระมาไม่ล่าถอย
 บ้างล้มลุกคลุกคลานไม่ทานทน
 บ้างแขนหักขาขาดลงกลาตกลง
 บ้างถูกไม้สำคัญไม้ทันตาย
 เข้าใหม่แหกสามหนก็ย้อนยับ
 ก็ตั้งมั่นประชิดเข้าติดคิ
 ทั้งเสี่ยงพลเสี่ยงขึ้นออกครนครน
 ม้าเร็ววิ่งขับด้วยฉับไว
 ครนทรงทวยเสด็จสั่งให้เกณฑ์ทัพ
 ที่ทวยคอนซ่อนไว้ไปแต่ตัว
 ทรงจับไว้ให้อยู่สักสามร้อย
 ระวังลาวอย่าให้วัดมาตักทัน
 พระยาพิชัยราชาเป็นแม่กอง
 ครนสั่งเสร็จแล้วเสด็จยาตรา
 ไปถูกษัตริย์ซึ่งกองสนั่น
 ท่านตาเกศเวทก็คลั่ง
 ออกชายทุ่งมุ่งป่าพนาเวช
 ก็ผ่านพบคนควบขัศคร

สกยคังฮื้อฮื้อด้วยคอแห้ง
 เว่งเข้าแย่งค่ายให้ยับจะจับคน
 ก็ยิงปืนใหญ่น้อยคังท่าฝน
 ทั้งญวนวิ่งลาววลอยอยู่วนวาย
 บ้างล้มฟิงพาดขอนลงนอนหงาย
 ก็กระจ่ายวุ่นวิ่งเป็นสิ่งคลี
 จนรอบค่ายตายทับกันแต่ผี
 ทกหน้าทีลือมียกไว้มีดไทย
 หิมวันต์กัมปนาทหาวคไหว
 เอาเหตไปทูลฉลองที่หนองบัว
 เร่งจัดจับเข้ากระบวนให้ถ้วนทั่ว
 จนสุดสิ้นหนองบัวเร่งบอกกัน
 ขึ้นหอคอยเฝ้าค่ายอย่าผายผัน
 ระวังกันลาดตระเวนทุกเวลา
 ให้ตรึกตรองพิทักษ์อยู่รักษา
 สถิตหลังไอยวาทันตั้งทรง
 ยันลือลั่นหิมวาป่าระหง
 จอมณรงค์ยาตราพลากร
 ตามสังเกตทิวทางหว่างคิงขร
 นำศุภสุนทรมาทูลความ

ว่าทัพหน้าลาวล้อมไว้แน่นนัก
เห็นทัพหลวงหนองซำให้มาตาม
ในวันนั้นทัพช่วยไม่ถึงทัน
ทั้งเข้าน้ำมีไต่กินกลิ่นแรง
ครั้นทรายเสร็จทรงเร่งไอยรา

หม่อมพลพลไกรไม่ไปทัน
ก็เกิดจับคักตามเสด็จทัน
เลี้ยกระบวนขบวนแยกกันแพรกรพราย
ครั้นใกล้ค่ายพลลาวอยู่รวบ่า
คำรัสเร่งไอยราเข้ายา
พวกทัพลาวกลัตกลุ่มเข้าหุ้มไว้
ข้างใส่ข้างวางม้าเข้าผ่าพล
ทหารซัดท่ายแล้วปราชหัก
จอมณรงค์ทรงยืนพนสุธา
จัดทรงคร้อยเคศที่ตามไป
เห็นเงาข้างเสยสอยคอยระวัง
ทั้งคนข้างต่างต้องคัสตราวุธ
ข้างชานชมลัมกลาตกลงพาดพิง
ทั้งแปดทิศมีคมแต่คนข้าง
พวกกองไทยดาโถมเข้าโจมตี

เข้าแหกหักถ่วงครบคำรบสาม
อันสงครามครั้งนี้เห็นสุดแรง
เห็นไม่ถึงสุริยันจะยอแสง
จะคุมแข่งอยู่สักกิ่งทิววัน
ให้ยกชฎลัทธิาพนาสัตย์
ก็คลาตกันหมวตกองกระจัดหาย
ไม่แข่งขันเมื่อเวลานั้นเหลือหลาย
ด้วยทรงหมายว่าจะช่วยให้ทันที่
ให้ฟันเข้ากลางหว่างวิถี
กระโจมคืบเบิกทางเข้ากลางพล
เร่งล้อมไทยตัดทางไว้กลางหน
อ้ายข้างเช่นแทงคนไม่ขามงา
ทั้งในนอกกลัมกลัศหัสสา
คอยเลียงหลักหลบงาที่ร่มวัง
ทั้งนายไพร่มีได้ท้อจะถอยหลัง
ข้างหลบข้างเบนแทงทะแยงยิง
อุตุลคว่นวายกระจายวิ่ง
ข้างตายกลิ้งเกลื่อนกลัมประชุมกัน
จะเรือวังกแต่ปล่องช่องสวรรค์
พวกลาวรบชัยกันเข้าต่อตี

กุของไทรยศไกรสรราช
 เข้า^๒ผา^๑ฝ่ง^๑เถื่อน^๑ถกม^๑ถกค^๑
 บ้าง^๑หลัก^๑หลย^๑รย^๑รย^๑ค^๑อย^๑กล^๑บ^๑กล^๑ก^๑
 บ้าง^๑ไจน^๑แทง^๑แผ่ง^๑พัน^๑ประ^๑จัน^๑ยาน^๑
 ท^๑ัพ^๑พระ^๑ยาล^๑่า^๑หลง^๑ใน^๑ตง^๑ช^๑ัญ^๑
 เห็น^๑ลาว^๑ล^๑้อ^๑ม^๑จ^๑อม^๑ณ^๑ร^๑งค์^๑ใน^๑พ^๑ง^๑พ^๑
 ท^๑ล^๑ย^๑ห^๑ล^๑ง^๑ค^๑ง^๑ห^๑นำ^๑ประ^๑การ^๑ย^๑
 ไม่^๑ท^๑าน^๑ท^๑น^๑ย^๑่น^๑แ^๑ก^๑อ^๑ก^๑แ^๑ด^๑ก^๑ัน^๑
 ไป^๑กล^๑ก^๑ล^๑ม^๑ร^๑ม^๑แ^๑ก^๑เ^๑า^๑ค^๑ำ^๑ย^๑ห^๑นำ^๑
 อ^๑ก^๑พ^๑ัน^๑แทง^๑แ^๑ย^๑ง^๑ย^๑เ^๑็น^๑ส^๑ิง^๑ค^๑ล^๑
 แ^๑ล^๑ว^๑ท^๑ร^๑ง^๑จ^๑ค^๑ก^๑ค^๑า^๑กร^๑ะ^๑ย^๑า^๑ห^๑าร^๑
 ย^๑ิง^๑แ^๑่ม^๑แ^๑่ง^๑แ^๑ร^๑ง^๑ฤ^๑ท^๑ิ^๑เ^๑้า^๑ติ^๑ท^๑พ^๑ัน^๑
 พ^๑ว^๑ก^๑ก^๑ง^๑ล^๑าว^๑เ^๑ล^๑ือ^๑ฤ^๑ท^๑ิ^๑จะ^๑ค^๑ิ^๑ค^๑แ^๑ก^๑
 เ^๑า^๑ท^๑ัพ^๑ช^๑ำ^๑ง^๑ก^๑าง^๑ช^๑ัก^๑เ^๑็น^๑ย^๑ัก^๑ก^๑า^๑
 ก^๑็^๑ท^๑ร^๑ง^๑ส^๑่ง^๑ย^๑ัก^๑ช^๑ำ^๑ย^๑ท^๑น^๑าย^๑ช^๑ว^๑a
 ท^๑ห^๑าร^๑ม^๑ำ^๑พ^๑า^๑พ^๑ล^๑ำ^๑พ^๑ง^๑ไ^๑
 ล^๑าว^๑ร^๑ย^๑ไ^๑ท^๑ย^๑ร^๑ุก^๑เ^๑ำ^๑ย^๑กร^๑ย^๑
 ล^๑าว^๑ย^๑ิง^๑ไ^๑ท^๑ย^๑ว^๑ิง^๑เ^๑ำ^๑ร^๑อน^๑ร^๑า^๑ญ^๑
 ช^๑ำ^๑ง^๑ย^๑ัก^๑ช^๑ำ^๑ย^๑ล^๑าว^๑ท^๑าย^๑ล^๑ง^๑ช^๑ัย^๑ช^๑ัน^๑
 แ^๑ล^๑ว^๑เ^๑็น^๑อ^๑ง^๑ห^๑น^๑น^๑ไ^๑ย^๑า^๑ม^๑าร^๑ว^๑ี^๑

อัน^๑อง^๑อา^๑ม^๑ิ^๑ไ^๑ด้^๑ท^๑ั^๑จะ^๑ถ^๑อย^๑ห^๑ัน^๑
 ก^๑ุ^๑ท^๑ำ^๑ที่^๑เ^๑่น^๑เ^๑น^๑ไ^๑จน^๑ท^๑ะ^๑ย^๑าน^๑
 ท^๑ัง^๑ท^๑าย^๑ห^๑อก^๑ฟ^๑า^๑ค^๑พ^๑ัน^๑ก^๑ัน^๑ฉ^๑า^๑ค^๑ฉ^๑าน^๑
 บ^๑้าง^๑ร^๑ุ^๑ก^๑ร^๑า^๑ญ^๑ห^๑ล^๑ิก^๑ไ^๑่^๑ก^๑ัน^๑ใน^๑ที่^๑
 ร^๑่ง^๑ตาม^๑ค^๑ั^๑ค^๑ม^๑ร^๑ร^๑ค^๑า^๑พ^๑นา^๑ศ^๑ร^๑
 ไ^๑้^๑ท^๑ว^๑ง^๑ท^๑ิ^๑ถ^๑า^๑โ^๑ม^๑เ^๑ำ^๑โ^๑ม^๑พ^๑ัน^๑
 ค^๑ิ^๑ก^๑ระ^๑ท^๑ย^๑ล^๑าว^๑ย^๑่น^๑อ^๑ย^๑่^๑ห^๑วน^๑ห^๑ัน^๑
 ก^๑ระ^๑โ^๑ค^๑ค^๑ัน^๑แ^๑ท^๑ก^๑ัก^๑เ^๑ำ^๑พ^๑ง^๑พ^๑
 ม^๑อ^๑ญ^๑พะ^๑ม^๑ำ^๑พ^๑ร^๑อ^๑ม^๑จ^๑ิ^๑ค^๑์^๑ไม่^๑ค^๑ิ^๑ค^๑ห^๑ัน^๑
 ค^๑ั^๑ว^๑ย^๑ย^๑ิน^๑ค^๑ิ^๑ว^๑ำ^๑เ^๑ล^๑ค^๑ัง^๑ไ^๑ย^๑่^๑ก^๑ัน^๑
 พ^๑ระ^๑ร^๑า^๑ช^๑ท^๑าน^๑ก^๑อง^๑ท^๑ิ^๑พ^๑ล^๑ว^๑ัน^๑ส^๑ร^๑ว^๑ส^๑ร^๑พ^๑
 เ^๑พ^๑ระ^๑ห^๑มา^๑ย^๑ม^๑ัน^๑ท^๑ิ^๑พ^๑ช^๑ว^๑ย^๑ก^๑ระ^๑ห^๑น^๑าย^๑มา^๑
 ก^๑ิ^๑ย^๑ำ^๑ย^๑แ^๑ย^๑ก^๑ก^๑อง^๑ช^๑ำ^๑ย^๑แ^๑ล^๑ะ^๑ฝ^๑ำ^๑ย^๑ช^๑ว^๑a
 จะ^๑ห^๑ือ^๑ม^๑ห^๑ึ^๑ม^๑ไ^๑ย^๑า^๑ท^๑ัง^๑ท^๑ิ^๑พ^๑ไ^๑ท^๑ย^๑
 ไ^๑้^๑ก^๑าง^๑ท^๑าน^๑ค^๑ำ^๑น^๑ห^๑นำ^๑อ^๑ย^๑ำ^๑ห^๑ว^๑ัน^๑ไ^๑ว^๑
 เ^๑ำ^๑ล^๑ุ^๑ย^๑ไ^๑่^๑ฟ^๑า^๑ค^๑พ^๑ัน^๑ป^๑ระ^๑จ^๑ัน^๑ย^๑าน^๑
 ล^๑าว^๑ห^๑ล^๑ย^๑ไ^๑ท^๑ย^๑ไ^๑่^๑ค^๑ั^๑ว^๑ย^๑ไ^๑ห^๑า^๑ญ^๑
 ล^๑าว^๑แ^๑ท^๑ก^๑แ^๑ซ^๑ก^๑ช^๑ำ^๑น^๑เ^๑ำ^๑พ^๑ง^๑พ^๑
 ช^๑ย^๑า^๑ค^๑ห^๑ย^๑่อน^๑เ^๑ล^๑เ^๑ย^๑เ^๑ิง^๑ก^๑ระ^๑เ^๑ิง^๑ห^๑ัน^๑
 เ^๑ำ^๑ค^๑อ^๑ค^๑ิ^๑ค^๑ัก^๑ท^๑าง^๑อ^๑อ^๑ก^๑ล^๑าง^๑แ^๑ป^๑เล^๑ง^๑

ทัพไทยไค้ชัยไม่ยังหยด
เป็นควนกลุ้มเมฆาในป่าแดง
ลั่นโลหิตคึกไม่ลงไหลกอง
อาศัพกลาคาษกงในพงพี
คันเค้งรังพังล้มระคมคาษ
ละโล่งเลื่อนเคียนพงในทงตาน
คึกส้มข่อยพันเผื่อเหลือกำหนด
แต่พันผาอาวธสุดกำลัง
เผื่อรบรบชัยทัชจนสุดฤทธิ
ก้วยซ้องขัตถ์กลกินนัสนคราว
ทั้งสองคั่นสองวันประจันรบ
ทเล็ค่านชานชนยนศิริ
อนแจ่งเหตุการณว่าด่านเลี้ย
เสลียงชาตพลาคล้มลงจมทราย
ทั้งผาผ่นล่อนล้อยไม่คึกคน
ลงเกลือกกลิ้งนึ่งแน้อยแคยัน
เรียกอนงนช้องคำปล้องพี
คำปล้องภัก์ใจควรรไลคลา
พยงองค์ทรงยนไหญ่รยาตร
ให้เคื่องแค้นคนهامไปตามทาง

วีรชกเข้าหักด้วยกำแหง
ไม่แถมแจ่มมัวมีคเป็นเมฆ
ออกเนืองนองแดงคาษขั้ววิ
ข้างทัชยี่เหยียบย่างกัรอนราว
ก็โค่นชาตราขวันท้วยขันธ์ผลาญ
ทุกห้วยธารไทรมทรุดจ้ารุดพัง
จะจำจสกลเล่ห์คระเนหวัง
เป็นคึกสังเวียงสินผมิชลาว
เมือชลกคึกกัมปนาทอนาถหนาว
เอาหอกร้าวดาบตั้งเข้ารวี
จนจวนพลยไทยแหกกแตกหนี
ข้างวิ่งเข้าพงพีกระจกกระวาย
ก็พาเมื่อยจะไปสู่กระแสนาย
นิมิตรร้ายชอกเหตุมหัจจรวัย
ก็เชอชมสิ้นสมประคิไม่มีขวัญ
อระสน์สิ้นทั้งวิญญา
ว่ามานมาเร็วพราหา
หวัคผวาเข้าประคองทั้งสองนาง
ไปข้ามหาดลงท่านาวาขวาง
สั่งให้ล้างค้ำท้ายเสียวายชนม์

แล้วเร่งรักใคร่ทรัพย์สิ่งของ
 ทำวश्यकแก่บ้านทั้งพันคน
 กำหนดเงินคนละซึ่งตั้งพิภค
 บำรุงใจไปเป็นเพื่อนอาตมา
 ทั้งสามร้อยน้อยนางสนธิ
 ว่าเวรกรรมจำเพาะมาเจาะจง
 ผู้ใดมีวงศาคุณาญาติ
 ที่นางไทยให้ คั้นภูมิลำเนา
 ทั้งเงินทองกองโกยเอาออกให้
 ที่ไร่นาวิชาคมิตรไม่ติดมา
 ครั้นเสร็จสั่งวงศาประชาราษฎร์
 ที่ล้นเหลือได้ส่งเข้าตงรวม
 ประมาณหม่สัดของที่ล่องตาม
 ชนสำเร็จเสร็จสรรพทั้งเงินทอง
 เมื่อศูนย์เสียเวียงจันทน์นเคอนหก
 ยกนิกรโยธาลงนาว่า
 ครั้นสงครามมิชัยได้ทั้งนี้
 ให้เตรียมตรวจหมวดหมู่พวกโยธา
 ที่ช่วยใช้ให้ คั้นหนองอุบล
 แล้วหยดยังวังแรมพวกโยธา

ทั้งเงินทองคั้นคานไม่ขาดชน
 สำหรับตนคิดตามไปนาว่า
 บ้างข้าศึกทองเติมบ้างเพิ่มผ้า
 ครั้นเสร็จสั่งภริยาออกองค์
 ที่ใช้ ชิคค์เซยเคยประสงค์
 จะจำจากเวียงวงนิเวศเรา
 เราให้ข้าทนต์มารับไปเกิดเจ้า
 ไปตามเผ่าพงศ์ญาติที่กวาดมา
 มากน้อยตามใจปรารภนา
 เป็นกำพร้าเลือกไว้เอาไปตาม
 เร่งก่อนกวาดลงนาวาทำสนาม
 ให้ยกตามทางขกเป็นหมวดกอง
 สักพันลำลอยหลามแม่น้ำของ
 กทั้งเมืองเลยล่องทางนี้ที่
 เป็นขกนพศกอนหิน
 ก็ตรงไปยังที่ท่าสาคา
 พระจอมคึกทรงโสมนัสสา
 จะยกข้ามภผาไปตามดี
 รักษาตนตั้งทัพอยู่ยกที่
 อยู่เชิงชายคิริริมคงคา

พัดเสณสุกชอกชำระกาย
 แต่ทรมานอยู่บนบานอิศวรา
 จนคึกไปไคชัยชนะแล้ว
 ก็ไม่วายหว่าคพระวงในสงคราม
 ลือกลั่นเวทน่านนสาหัส
 ชื่นช้อชายไม่เสียตายชีวิ
 แม้สุกฤทธิจิตต์พะจากรัก
 ถักศลช่วยชูให้อยู่เย็น
 แล้วถอยทัพลงมารวยอีกสองคึก
 เข้าล้อมค่ายหนของบวอยพัวพัน
 ก็ตรัสสั่งพระณรงคสงคราม
 ไปทันทัพรบกับกันที่
 ก็หยุดทัพกลับพวกจัตวงศ์
 ถึงถวายเป็นคมประณมกร
 ครันคึกเสร็จแล้วเสด็จจรลี
 ล้วนหินเลื่อมเหลือองพรายเป็นลายรงค์
 จำเพาะชนจรดลไคคนเคียว
 พอช้างก้าวเท้าตรงให้ลงวาง
 เองวงควาผากอกแล้วสอศท้าว
 จนสุดยอตกยากแค้นแสนกนการ

คงจะวายวางชีพสังขาร
 สามทิวามิไคเว้นสักโมงยาม
 จึงเคลื่อนแคล้วจรดลพันสนาม
 ยังกริ่งเกรงว่าจะตามมาต่อตี
 ถึงเจ็บชิตมากหมายไม่หน่ายหนี
 เมื่อถึงทกของกรรมก็จำเ็น
 ยพาพิศตรึงจะลยไม่แลเห็น
 ไปปรายเข็ญแล้วคงพบประสบกัน
 อ้ายซอนแก่นโหมฮักทำหนั้น
 ไครบกันล่าหลยชนคิริ
 ให้ยกเร่งรีบตามอ้ายลาวหนี
 พวกไทยคิลาวแตกกระจายจร
 ค่อยลัดลงคามทางข้างคิงขร
 แสดงความตามทอรอนาญณรงค์
 ชื่นข้ามค่านคิริสังระหง
 เองมชะโงกไครคตรงเป็นตรอกทาง
 จะเลียงเลียวหลีกลัดก็ขัดขวาง
 ค่อยย้ายย่างคูกเท้าค้วยเข้าคณาน
 ค่อยโนมน้าวหน่วงถึงพฤกษาคาล
 อันมิชื้อชองเข้าสารเป็นเชื่อนเวียง

ขนยอกเขาค้างค้ายแล้ววายชวาก
 ล้วนกองหินรอยคำยอ่ยรายเรียง
 ลงหลังเขาค้างค้ายมีอีกสถำน
 เห็นแถวทัพลาวทำประจันอน
 เห็นแต่ค่ายผู้คนเที่ยวชนหิน
 จะรอรบกลับตัวกลัวไม่ทัน
 ศึกที่ชนกึ่งเขื่อนเพชร
 ไม่ควรทิ้งนครน่านเสียกาย
 หัวลูกลาวคราวนั้นเป็นทีมาก
 ต้องยกฆ่าผ่ารอกแทบอกพัง
 แล้วรีบจรข้ามคอนโคยวิถี
 ถึงสถานบ้านแถวอยู่แนวไพร
 ที่ทุ่งนาทำนาลำละหาน
 เห็นแต่ราวตากผ้าที่ท่านาง
 พระสุริยนบแสงสนธิเขต
 วิเวกแว่ววาทรวงทองกมล
 ถึงบ้านเมศอาวาสสอาดเอี่ยม
 จอมณรงค์ทรงประทับบนพลับพลา
 ครั้นหิรวินธุ์สงสรว่างภพ
 สะพรังพร้อมโยธาพลากร

ต้องเดินบากเบี่ยงเท้าคอยก้าวเฉียง
 ค่อยลัดเลียงเลี้ยวเลียบศิวัจ
 ระบะยานต่อตั้งทัพคิงขร
 จนเต็มคอนพิศคน่าอัศจรรย์
 เพราะเสียที่แตกทัพอันค้ำขัน
 เกล็ดเกลียววิ่งจันทักระจิกจาย
 นำขามเข็ดคิกไปก่อใจหาย
 ค่านทะลายศึกจะเลยเข้าเกยวัง
 จะแคล้วคลาดมือไทยอย่าได้หวัง
 ให้แค้นคังเคือกกาลทะยานใจ
 ลงจากที่ไซคเงินเนินไศล
 เป็นย่านใหญ่เย็นยาวอยู่ราวทาง
 แลส้านคุดสอาดคงกวาดาง
 เป็นบ้านร้างเรือนเย็นไม่เห็นคน
 เสนาะเสียงมยุเรศในไพรสนธ์
 ระเหหนหาที่จะนิทรา
 คว้ายเลียมวันรูกษสาชา
 ประชุมชาวโยธาสถิตนอน
 กระจ่างจยหิมเวศเขตคักคิงขร
 ทูเรศอันรีบยกช้างโยธี

ให้ลัทธิทางลงหว่างจังหวัดบ้าน

พฤกษาสวนนานาบรรดามี

พวกกองทัพเปรี้ยวหวานนั้นพานไซ

ข้างพันกิ่งซึ่งกันเข้าเกี่ยวมา

ที่เรือนเฝ้าเผาจกแล้วรื้อแย่ง

ทั้งยังฉาด้างล้มลงจมดิน

แล้วจากจรรือนวัยจรลี

เป็นหลุมลุ่มลาดขวางหนทางไป

ระยะห้องหกร้อยห้าสิบหก

ครุฑบนพื้นพาดลาดกระดาน

แต่โดยยาวเกี้ยวร้อยกับสามวา

ท่านสร้างไว้ให้เค็นทำเนียบคน

เจ้าของสร้างหัวคูอยู่ทั่วทิศ

ต้องลุยหล่มจมลาดไม่ขาดยาม

จึงชวนชักพรรคพวกพระสงฆ์ศิษย์

จำหน่ายทรัพย์สินจ้างสร้างสะพาน

แต่โดยราพาชิต้องข้าม

บ้างคิกหล่มจมเลนระเนนนอน

พวกโยธาพากันขึ้นลินลาด

ละโล่งลือทิวแถวแนวทำเนียบ

ลั่นถันฐานรายเรียงเคียงวิถิ

ออกกลางกลางทางที่จะลี้ลา

ก็แผ่นไผ่ย้ายขึ้นชนพฤกษา

ข้างรั้วราไก่อางลงวางกิน

ข้างพื้นแท่งสักสัทยาทรัพย์สิน

ให้ช่างกินอาหารสำราญใจ

ถึงถิ่นที่นามบ้านช่อพานไผ่

สะพานใหญ่ยาวเย็นเกินประมาณ

ถึงต้นตกข้ามน้ำลำสะพาน

ที่กลางย่านมัทธำนิภพล

คุยคุยมรคาพนาสนธ์

อนสนธิสัปปะเจ้แสงคงความ

เมตตาสัตว์เดินทางกลางสนาม

ผู้ใดข้ามปากแค้นแสนกันดาร

เข้าพร้อมคิกกันสิ้นทั้งถิ่นฐาน

ก็สมการปรารณาอยู่ถาวร

ลงลุยตามเต็มพริ้นขยันหยอน

จนถึงดอนแสนสุขกันดารเค็น

สะพานพาดส่งทรงระหงเหิน

ที่อันแคกรับเดินไปพักดอน

ครันขันพร้อมไอยวราและพาชี
 ตั้งกระบวนคว่นเดินค้ำเนินจร
 เห็นถิ่นฐานบ้านค้ายไม่ขาดย่าน
 ละม้ายแม่นกรุงศรีอย่างนั้นเจียว
 ที่เขตต์แดนกงามไปตามเพศ
 มาก่อกรรมคึกการบันกาลกล
 คุบ้านพลับน้าเพลิงจำเรณูจิตต์
 ล้วนเรือนรวักนค้ายไม่ขาดตอน
 ระยะทางมีที่ตำแหน่งพัก
 ทรนรมวิมผงตงศาลา
 เมื่อยามยลถิ่นฐานสำราญจิตต์
 เหมือนอกเรียบมานิราสสวาทวาง
 รัญจวนพลางทางชัยไอยเรศ
 ก็ล่วงเลยบ้านขางทางธัญ
 ก็ถึงคงคชาลาเขี้ยว
 อันไหลลลยแก่งเกาะเขาะกระเซ็น
 กุมภิลพัลลอลอยล่องท้องสมุทร
 พวกราหุชทางขึ้นขวางนอน
 น้ที่กว้างวังเวียงละเลิงลัว
 ละเมาะหม่วังเวียงนั้นเรียงราย

พวกโยธิตังคัยสลัข์สลอน
 พ้อาวรณ์พิศวงอยู่องค์เดียว
 นำสำราญคึกไปก็ใจเลี้ยว
 เลี้ยวคายเปลี่ยวเปล้าเย็นไม่เห็นคน
 ยิ่งประเทศค้ำแห่งทุกแห่งหน
 ให้ไพร่พลพลกัพรายกระจายจร
 ถิ่นสถิตอยู่ในกลางหว่างคิงขร
 ออกชัยซ้อนสลุสลายใน बना
 ทกล้านักห้วยธารละหานผา
 ไร่พักพวกโยธาที่เกิทาง
 แล้วเลี้ยวคึกเตรียมมตรมอารมณห์หมาง
 เห็นย่านร้างคฤเรื่องอันเดียวกัน
 ให้ประเวศในระวางพลชั้น
 พอสายณห์สุริยบนพยับเย็น
 แม่น้ำของล่องเลี้ยวพอลแลเห็น
 มัจฉาเต้นโตคตามชะโลธร
 ขึ้นคำผุกว่ายเวียงเคียรสลอน
 บนสันคอนเชิงลาทที่หาดทราย
 พอเห็นทิวไม้ย่านประมาณหมาย
 อยู่ปากผ่ายบูรพาที่ธานี

พวกทัพไทยถึงฝั่งประจิมทิศ
ก็หยกยั้งร่มแรมชิงโยธี
มีศาลาพลพักสำนัสน้ำ

สำหรับข้ามคงคาเป็นท่าทาง
สถานที่โล่งเลี่ยนเตียนสอาด

พวกกองทัพบันเทิงสำเริงรณ
ครั้นจวนแจ้งแสงสนธิโยธาท
ทั้งโกร่งเกราะเคาะกังฟ่งสำเนียง

แสงสุวรรณพรพรรณรายกระจายแจ้ง
พลพริ้งพร้อมกระบวนจะจวนจร

รับเสด็จเสร็จโดยสถลมารค
พวกช้างตั้งออกเดินค้ำเนินธง
ลงข้ามน้ำลำโขงแล้วหมายมุ่ง
ล้นบ้านเรือนเรียงวันเป็นชั้นไป

พฤกษาชาติค้ำยกันเป็นพนัรม
กัวยเรือนร้างว่างขาดนิราศคน

พวกเดินทางพลางเกี่ยผลาหาร
บ้างหายห่อพอกควรจะยวนยิน
พระสุริยงเทียงถึงกิ่งทวีย

ท่าแห่งบ้านพรานพร้าวพวกลาวใน เป็นย่านใหญ่เย็นยาวสักคราววัน

พอมันมีกลิ่นแสงพระสุริศร์
ประทับที่ท่ายอคำยลยาง

อนทำไว้ที่ฝั่งแล้วตั้งนาง

ที่ชนช้างเกยต้งบนฝั่งชล

อยู่ชิตหาคชาโยไม้ที่ไพร่สนดท์

ทุกตัวตนเหิมใจจะไปเวียง

ฉ้องพิณฆ้องแข่งขานประสานเสียง

การวเรียงร้อเขายคนธ

ทั้งเหลืองแดงแลเลื่อมประภัก์

คะเชนทรเข้าประทับกับเกยทรง

ให้เคลอนคลาจากท่าชลาสร

จตุรงค์ว่าเรียงบันเทิงใจ

ไปตามทุ่งเลียบท่าชลาไหล

ในหม่ไม้ทิวแถวที่แนวชล

กระคมสกงามเมื่อยามผล

ระยหล่นคนค้ายลงกลาตดิน

อันเปรี้ยวหวานโดยนิมสมถวิล

บ้างหยดกินชื่นบานสำราญใจ

ก็เร่งรีบไปยังท่าชลาไหล

พอตรงเวียงเห็นวังที่ฝั่งข้าม
 ทองระยัยจับแสงพระสุริยัน
 เสด็จจากพระที่นั่งไอยเรศ
 ให้จกพวกโยธาลงนาวิ
 เสด็จลงทรงเรืออปราศ
 ที่ทำลายรจนากันยางอน
 ถึงฝั่งปากวังเวียงเคียงประตัย
 ว่าเจ้าเวียงยกหนีไม่มีคน
 ประชาราษฎร์ครอขรวักถักลิ้น
 ล้วนเรือนร้างว่างเว้นเย็นนคร
 เสด็จพักที่ตำหนักชลมาศ
 บรรจสุรณแท่นพนกจำหลักลาย
 เป็นที่เคยของอนสำราญร้อน
 ลอยกระทงลงเล่นชลาลัย
 เมื่อยามสุขเห็นจะแสนสำราญนัก
 ทั้งโรงวิมคกศาสดาร
 เมืองประมาณค่านยาวลักร้อยเคษ
 มีค่ายลัทธิขอมเคียงอยู่เรียงวัน
 ถ้าตั้งรัยกับเมืองก็เต็มมุง
 กระสุนใหญ่สุกยังเป็นวังวล

วิเศษงามเพราะเพริศตฤณ
 ที่หน้าบันช่อฟ้าขวาล
 ถึงนิเวศเวียงท่าชลาครี
 จะเร่งข้ามวารีให้รีบร
 งามประหลาดแลเลื่อมประภัก
 ทั้งหน้าท้ายเขี้ยวอันไปกลางชล
 ทรงสถิตบุลเสด็จแจ้งนุสนธิ
 จรลสถแคนพนาค
 เทียวแตกเข้าไพรศรีและคิงขร
 เทียวชนช่อนพรายพลัดกระจัดจาย
 อันโอภาสกุญงามอร่ามฉาย
 ฉากระบายบังนางอยู่ข้างใน
 ชวนสมรมิ่งมิตรพิศมัย
 สนานในน้ำของไม่ขาดขัย
 ก็ประจักษ์ในยนาแต่ท่าที่
 ถนนลี้กักเกี่ยวตลตถกัน
 ถึงคันคุดตเขตต์ในเขื่อนชัณฑ์
 เป็นสองชั้นเชิงเทินที่เก็นพล
 จะติดตามข้ามคั่งก็ชักสน
 จรตลยากแคนแสนกันการ

แต่ทัพหมันเต็มหมายทำลายล
 พลลาวเหลืออันพันประมาณ
 น้หากฤทธิจอมณรงค์อินทรวงเศ
 ให้ศึกเกรงศักราไม่ราวี
 พันนักรกตรมอรรณธรอน
 เห็นนิเวศเวียงจันทย์ยังวิญจวน
 กววงวังคทงดินสถิต
 ยิ่งเปล้าเปลี่ยวเหลือวแลอยู่แตกาน
 พอเสร็จเรื่องบริรักษ์คำหนักชน
 สะพรุ้งพร้อมหม่พลพลนิกาย
 ล่วงทวารด่านโดยทักษิณทิศ
 งามสถานปานศรีอยุธยา
 ลุดนนถลโรงอศัศวรค
 เป็นสามชั้นกลองชัยอยู่ในกรง
 มีตึกกินทิมคายกระหนายข้าง
 ทั้งโรงรดโรงคชไอยรา
 มีโรงศักดิ์โรงแสงตำแหน่งที่
 อีกโรงพิราวนาคาลากลาง
 มีโรงขึ้นหน้าข้อมลัมนิเวศ
 ที่วงในล้วนแล้วแต่แถวคลัง

จะมั่งมืสามารถเข้าอาหาญ
 ถ้าต่อต้านเต็มคิจะคิตติ
 ไปปรายเชิญเย็นแก่ทั้งกรุงศรี
 ปลาทหินเวียงวังไปทั้งนวล
 ยิ่งอวรณ์มิไคว่ายกระหายหวน
 คะนิงนวนลชหน้ายเส้นหน่าน
 ไม่เพี้ยนผิคนักเรศเขตต์สถาน
 อระปานเขยมิขมทำลายวาย
 จรดลจากท่าชลาสาย
 จำนงหมายนักรเวศทวาร
 พี่เปลี่ยวจิตต์เปล้าใจอาลัยหา
 ช่างเทียบทำที่ท่าไม่ผิตทรง
 มีหอลอยคอยเหตุสูงระหง
 ล้วนบรรจงเืองมงามอร่ามตา
 ศาลาใหญ่ให้ขุนนางนั่งยวิรักษา
 เป็นสง่าตามแถวอยู่แนวทาง
 ทั้งโรงสารบัญชี่อันกว้างขวาง
 ทั้งสองข้างแถวทิมอยู่ริมวัง
 จนรอยเขตต์ซ้ายขวาและหน้าหลัง
 เป็นตึกตั้งรายเรียงอยู่เคียงกัน

มีโรงโชนใหญ่เยียมเยียมสอาด งามประหลาดน่าชมตมสัน
 มีรอกร้อยห้อยเหาะเห็นเหมาะครัน เป็นจักรฉับเลี้ยวไต่กันไปมา
 มีอาวาสลากลั่นศิลาเลียน ช่อวิเชียรราววามพระเวหา
 ทางหงส์ยอกล้ายองล้วนทองทา รัตนาค้วยสุวรรณอันบรรจง
 มีมณฑปอันประคบบัวเชิยรัตน์ กระจ่างจกฉ้อช้อยลอยระหง
 งามสมทรงสมตรวทั้งทรวคทรง เป็นวิควงในเขตคั่นนิเวศวัง
 ทรงสำนักพักหน้าอุโบสถ เป็นรายหลั่นชั้นลดนอกผนัง
 ก็ตรัสสั่งให้พระยารักษาคลัง แล้วเสด็จยังหยุดพักพวก โยธิ
 พลัดเลี้ยวเที่ยวชมแถวสถาน แสนสำราญรื่นเรืองบันเทิงศรี
 สारพันเสร็จสรรพสำหรับมี ตำแหน่งที่จักรพรรดิภักษัตรา
 ไฉนหนอยังควรมาคิคร้าย ไม่ว่างวายที่อำนาจปรารณา
 ให้เลื่อมศุณย์เวียงจันทสุวรรณยา อนิจจาจนวิบัติกำจักร
 เพราะหมายมุ่งอุยยามหาสถาน ประกอบการมุ่นมุ่นเห็นลุดอน
 ไม่สมหมายตายยับเป็นสับบอน ทั่งนครไปท่าสีกาตง
 แล้วเคินเลี้ยวลงทวารในนิเวศ ตามสังเกตจงจิตคึกคิประสงค์
 ถึงเกยรถเกยคชสารทรง อันหยดยงค้เคียงอยู่เรียงราย
 ท้องพระโรงที่แท่นสุวรรณรัตน์ เศวตฉัตรห้าชั้นอันนิคฉาย
 กำพพันแดงฉันทสุวรรณพราย งามระบายขาวซ้ำคำอำไพ
 ตำแหน่งนอกมณฑลสำราญอัน ที่นั่งสนามศศิธรอันสุกใส
 พะเที่ยวชมชั้นน่านสำราญใจ แล้วตรงไปเข้าสู่ที่ไสยา

เป็นหลายชั้นหลั่นลงจนเลยหลัง
 กระจากซุ่มกลุ้มกลัดสออากาศ
 ในตึกกลางแห่งนางอนงค์นาฏ
 เป็นคู่คู่เคียงเคียงอยู่เรียงวัน
 เหมือนคนทิวอาหารไต่พานรส
 ท้วยนาสาปรากฎกำหนดใน
 จนสู่กลิ่นเรือนหลวงทั้งหกหลัง
 ไม่พานพบสยสมยิ่งร้อนแรง
 แล้วเลยลงทางสวนมาลีเลี้ยว
 เห็นเรือนางกัลยาคน่ายล
 ล้วนรุกราน่าชมครุ่มริน
 มีสระโคกเคียงสนอยู่คันทาง
 ประชุมชวนนวนลนชสศสวาท
 ที่เอบางร่วงรักสันตทศทรง
 ทั้งสามร้อยกลอยแกไม่อ้อมหน้า
 จนเสียเมืองเคื่องแค้นไปแคนฉนวน
 แค่นสินทรพิณนั้นจะนับสักหมื่นแสน
 มีเมืองขึ้นรอบประเทศเขตต์นิคม
 เป็นจอมจักรนัคราชประเทศราช

ล้วนบรรจงวาดเขียนอันเรชา
 ไคมระย้าแสงระยิบสลับกัน
 มีที่ลาดไสยาทำฝาคัน
 กระแจะจันทน์หอมหวานรำจวนใจ
 พอจิตซาบซ่านสะท้อนไหว
 ให้สังสัยคั่นห้องไม่หายแคลง
 พระวงหรีดมิไต่ร้ายหายแสง
 กลิ่นแสงเข้าสลับรักมกล
 ประพาสเที่ยวในตำแหน่งทุกแห่งหน
 เป็นท้องแถวแนวนนกระหนาบกลาง
 ทั่วภูมิพนรายเรียงเคียงกระถาง
 ทำแท่นวางไว้ประทัยสำหรับทรง
 เลือกประพาสตามจิตต์คิประสงค์
 ล้วนอนงค์นางพื่อนชะอ้อนนวล
 ยังโลกทำทฤติให้ ผิดผวน
 ไม่ซ้อควรเลยมาคิให้จิตต์ตรม
 ออกเนืองแน่นนัคราไม่สาสม
 มาประณมน้อมกายถวายกร
 อันหมายมาดเมืองศุภอักษร

ทุกแดนลาวเลื่องชื่อลือขจร
 พะเงวเรืองแรมรักอัศวิน
 เป็นขื่อค้ำคองขุนสงคราม
 ค่องกริษาทพิพรไปรอนรบ
 ไปลุยล้างเวียงจันท์เสียบรรลัย
 ผู้เกิดหลังเวียงวังนั้นเลือนล้าย
 คำนินนามเวียงจันท์จ้านรรา
 จึงกำหนดไว้ ทนชสุทสวาท
 พอจกจำมราพนาลัย
 แทบทกลอนสอนทำไมธานี
 จงต่อเติมเพิ่มกลอนอักษรวาง

๑ เจ้า นิพนธ์พนเพอ

ทบ นรินทร์นเรศวรแรง

วัง บวรทรงแสง

หลัง พยห่มข้า

๑ ทำ วิถีสถลมารคหมั่น

ไว้ เมื่อกำคินวัน

ให้ ชนงคณมนวลจันทร์

แจ้ง ทิวงไปพลึง

สถาวรเรืองยศปรากฏนาม

กำหนดเหตุเคาเงอนเมื่อเดือนสาม

ยังเกิดความเคื่องแค้นทั้งแดนไพร

กระจายจบเมื่อตอนสระทอนไหว

ระยำไปย้อยยัขัปรา

ไต่สัคยแล้วยังจะกังขา

ไม่แจ้งว่าเมืองบ้านสักปานใด

เป็นนิราสแรมมิตรพิสมัย

เป็นตราใจทุกสำนักลำเนาทาง

อย่าแค้นติโยไฟให้ใจหมาง

ให้เรืองวางพริ้งเพราะเสนาะเฮย ฯ

เวียงแถลง

เลื่องหล้า

สิทธิเสรีจ ท่านเฮย

เหล่าร้ายตายแสง ฯ

ฮารัญ

หยุดยั้ง

รู้เรื่อง รักแซ

แน่นนอยอย่าผน ฯ

๑ ศรีสักนาคนทเจ้า	จอมสกล
สั้มบ่อยพายเสียพล	ยิ่งว้อย
สองเสด็จกัศกรกล	เทวษ ท่านญา
คุดบ่อาจต่อต้อย	เว้งร้างเวียงดวาย ฯ

จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์

ใบบอกพระยาจำแสนยากรฉบับที่ ๑

วันศุกร์เดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำปี กุนนพศก (พ.ศ. ๒๓๗๐) หมิ่นชำนาญ
ตำรวจถือหนังสือขอพระยาจำแสนยากรฉบับ ๑ กับคำให้การอ้ายพระยา
นรินทร์ลงมาว่า

หนังสือพระยาจำแสนยากร มาถึงพระยาศรีสทเทพให้นำเอาขึ้น
กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละออง ฯ ด้วยมีพระบัญชาโปรด
เกล้า ฯ ให้บอกลงมาว่า ได้บอกข้าราชการให้สั่งมิชยเสน่ถ้อยลงมา
แต่ก่อนแจ้งอยู่แล้ว ครั้นวันเดือน ๖ แรม ๖ ค่ำ เสด็จยกขึ้นมาถึงค่าย
หลวงปากแม่น้ำปาย กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้พระยาภลาโหมราชเสนายอก
ลงมาว่า เดือนเดือน ๖ ขึ้น ๙ ค่ำ กรมหมื่นนเรศวรโยธิ นายทัพนายกอง
ปรึกษาพร้อมกันให้หมื่นนรินทร์ชาวเมืองโคราช เป็นคนรู้จักคุ้นเคยกับ
อ้ายพระยานรินทร์มาแต่ก่อน เข้าไปพดกับอ้ายลาวที่หนองบัวลำภู ใกล้
ค่ายประมาณ ๙ ศอก ๑๐ ศอก ได้พักกันถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง อ้ายลาวเขียน
หนังสือโยนออกมาฉบับ ๑ กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้อ่านหนังสือยังหาสัน
ซัดความไม่ อ้ายลาวในค่ายระทมกันยิ่งขึ้นออกมา ได้ยิงตอบโต้กัน
แต่เพลาย้าย ๔ โมงไปจนเพลาลงค่ำ และทำค่ายด้วยค่ายวิหคสันนาม
เพลารเข้าปายอีก ห่างค่าย ๑๐ วาข้าง ๑๕ วาข้าง รุ่งขึ้นเดือนเดือน ๖
ขึ้น ๑๐ ค่ำเพลารเข้าตรอ้ออ้ายลาวทั้งค่ายเสียแตกหนีไป อ้ายลาวตายใน

ทรัพย์ ๗๐ เศษ พระยาภลาโหมราชเสนา พระยาพิชัยราชา พระยาสิทธิ
 อารุช ไพร์ ๓ คน จัษพระยานรินทร์ ๑ กับไพร์ ๑๒ คน พระยาอภัยธาน
 พระยาฉรรควิชัย กับนายอ่อนข้ากรมหมื่นเสนาบดีวิรัช จัษได้ ๑๓ คน
 เข้ากัน ๒๖ คน กับขุนคายนาศิลาดายชดคีและข้ารุด ๒๕ บอ ก กองทัพ
 ถูกขึ้นเมื่อรบอ้ายลาว กองมอญตายนาย พระยาเกียรติ (บุตรคนใหญ่
 ของเจ้าพระยามหาโยธา ทอเรีย คชเสนี) ๑ สมิงสิทธิราชา ๑ ไพร์ ๓
 รวม ๕ คน ลำบากสมิงสิทธิธานีกอง ๑ ปลัดกอง ๓ นายหมวด ๒ คน
 เข้ากัน ๖ คน กองพระยาพิชัยบรินทรทนายไทย ๑ พะมา ๑ รวม ๒ คน
 ลำบาก ๔ คน กองพระยาท้าน้ำ ไพร์ลำบาก ๑ กองพระยาทศโยธา
 ไพร์ตาย ๑ ลำบาก ๑ รวม ๒ กรมหมื่นนเรศวร์โยธี ไพร์ลำบาก ๓ กรม
 หมื่นเสนาบดีวิรัช ไพร์ลำบาก ๑ กองพระเสนาบดีวิรัชเมืองโคราชไพร์
 ตาย ๑ ลำบาก ๕ รวม ๖ คน เข้ากันตายนาย ๒ ไพร์ ๗ รวม ๙ คน
 ลำบากนาย ๔ ไพร์ ๑๗ รวม ๒๑ คน แต่อ้ายพระยานรินทร์ ๑ กับอ้ายลาว
 ๓๐ รวม ๑๑ คนนั้น กรมหมื่นนเรศวร์โยธี ขอพระราชทานไว้ไล่เลี้ยง
 ตามข้อราชการก่อนจึงจะส่งลงมา แล้วว่าพระยาภลาโหมราชเสนา
 หมื่นฉรรค ข้ากรมหมื่นนเรศวร์โยธี หมื่นฤทธิ ข้ากรมหมื่นเสนาบดีวิรัช
 ไปติดตามอ้ายลาวพบครัวไทยลาวเมืองโคราช ผลกรร ๓๐ ชายหญิง
 ใหญ่่น้อย ๑๗๙ รวม ๒๐๙ คน แต่ผลกรรนั้น พระยาภลาโหมราชเสนา
 ขอพระราชทานไว้ในกองทัพ กำหนดกรมหมื่นนเรศวร์โยธีนายทัพนาย
 กองจะไต่ยกขึ้นไปตั้งอ้ายลาวค่านเข้าสารช่องแคบ ฅวันเดือน ๖ แรม
 ค่ำ ๑ กรมหมื่นนเรศวร์โยธีจึงให้นายขุนทองเข้าในกรม คุมอ้ายลาว

ไพร่ ๑๔ คน^๕ บิน ๒๕ ขอก กับครัวเมืองโคราช ๑๗๙ คน และคำให้การ
 อ้ายพระยานรินทรลงมาส่ง หนึ่งกองมอญจับอ้ายลาวได้ ที่หนองบัวลำภู
 ๘ คน กับสามเดรยตรหลวงปลัด^๕เมืองปักธงไชย หลานพระยา
 ยกกระบัตรเมืองโคราช หนึ่งอ้ายลาวลงมาแต่บ้านเชียงเพง ๒ รูป แจ้ง
 ความว่าอ้ายอนเวียงเงินที่ฆ่าหลวงปลัดบิดากับอ้าว ๒ คนเสีย เสรแล้ว
 เสรคัลพากัน^๕หนึ่งไปชุ่มช่อนอยู่กับครัว ครั้นรู้ว่ากองทัพกรุง ฯ ที่ค่าย
 หนองบัวลำภูแตก เสรแล้วเสรคัลจึง^๕หนึ่งมา กรมหมื่นนเรศวรโยธิ ส่ง
 อ้ายลาว ๘ คนกับสามเดร ๒ รูปลงมา ฝ่ายพระยาเกษตรรักษาก็บอก
 ลงมาว่ายกขึ้นไปถึงลำเชียง ฅวันเดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ไพร่ในกองทัพ
 ไปตัดไม้ทำสะพานเรือกลับ^๕มาแจ้งความว่าพวกรอยครัว พระยาเกษตร
 รักษา ให้หลวงจำเริญสาละ ขุนรศเทพ ขุนวิสูตรสาละ นายไพร่ ๑๒ คน
 ไปตามครัวที่เชิงเขา ทางใกล้ลำเชียงประมาณ ๔๐๐ เส้น พาครัว
 ชายหญิงใหญ่น้อย ๕๒ คนมา พวกรว^๕แจ้งว่าหนึ่งอ้ายลาวมาแต่หนองบัว
 ลำภู ฅวันเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ครั้นจะส่งครัวลงมาครัวยังเลียบลำ
 อิดโรยอยู่ พระยาเกษตรรักษาให้อยู่พักบ้านเตาก่อน แล้วส่งครัวลงมา
 อยู่บ้านเรือนตามภูมิ^๕ลำเนา

ครั้น^๕ฅวันเดือน ๖ แรม ๔ ค่ำ กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้พระยา
 กลาโหมราชเสนาบอกลง^๕มาว่า กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้ทัพพระยาพิชัย
 ยรินทรา พระยานครเขื่อนขันธ์ พระยานครอินทร์ พระเสนาบดีรักษ
 หลวงเมือง หลวงคลัง ขุนณรงค์พินาศ กองหน้ายกขึ้นไปก่อน นายทัพ
 นายกองตั้งค่ายอยู่ณบ้านส้มป่อย ๖ ค่าย ทางไกลท่านเข้าสารลงมา

ทาง ๔๐๐ เส้น แล้วว่ากงตะเวนซึ่งให้ไปลาดตะเวนพาลาวเมืองหล่ม
 พากรวประมาณ ๑,๐๐๐ เศษ หนีอำมาตย์วงศ์กลับมามาตั้งอยู่ณลำพรมทาง
 ไกลหันของบัวลำภู ๔๐๐ เส้น กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้หลวงณรงค์วิจิต
 นายขุนเณร ข้าในกรมไปพาตัวอำมาตย์ชากับพุทธวงศ์ ผู้บุตรมาณค่าย
 หนองบัวลำภู ได้ให้อุปฮาดไปพาครอบครัวออกมาอยู่ ถ้าครัวมาถึง
 หนองบัวลำภูมากน้อยเท่าใดจะบอกลงมาครั้งหลัง กรมหมื่นนเรศวรโยธิ
 ให้พระยาพิไชยราชา พระอินทบริ นายไพร่ ๓๐๐ คน รักษาค่ายและรั้ว
 ครอบครัวอยู่ณหนองบัวลำภู ฅวันเดือน ๖ แรมค่ำ ๑ กรมหมื่นนเรศวร
 โยธิยกขึ้นไปถึงบ้านส้มข่อยลงมาทางประมาณ ๓๐ เส้น ได้ยินเสียง
 ขนรยกกันณบ้านส้มข่อย แล้วอำมาตย์ข้างเข้ามาจนถึงตลุ่มบอน ได้สู้
 รบกัน อำมาตย์ตายประมาณ ๕๐ เศษ อำมาตย์แตกหนีไป อำมาตย์
 กลับตั้งสนามเพลาะประชิดใกล้ค่ายอีกนั้น ได้มีตราขึ้นไปให้พระยา
 เกษตรรักษาพระยาราชนโยธา เร่งรีบคุมขึ้นไปใหญ่ ๒ ขอกกับกระสุนดินคำ
 ขึ้นไประดมตีอำมาตย์ณบ้านส้มข่อย ๒,๐๐๐ แล้วให้พระยาไกรโกษาธิบดี
 ทัพ ๓ หลวงปลัดพิมายทัพ ๓ พระนเรนทราชา หลวงราชสุเรนทร์ หลวง
 พิลังโยธา หลวงมहिมาโยธิ กำกับทัพขุนพลทัพ ๓ คุมขึ้นไปใหญ่ ๒ ขอก
 กระสุนดินคำหนุนขึ้นไปอีก ๓ ทัพ ได้ยกไปจากลำปำขึ้นแต่วันเดือน ๖
 แรม ๘ ค่ำ กรมหมื่นแสนเทพทัพน้า ทัพหลวงจะไต่เดินจากลำปำ
 ฅวันเดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ และทัพหลวงนั้นกำหนดจะไต่กราบถวาย
 ยังคมลายกจากลำปำขึ้นไปวันเดือน ๖ แรม ๑๐ ค่ำ ถ้ากรมหมื่น

นเรศวรโยธี นายทัพนายกองขอกซ์ราชการลงมาประการใดจะขอก
 ลงมาครั้งหลัง และครวัชาวเมืองโคราชซึ่งนายทัพนายกองส่งลงมา ๑๗
 คนนั้น ได้ให้กลับมาอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนาเดิม แต่อาัยลาวซึ่ง
 นายทัพนายกองส่งลงมา ๒๑ คนนั้น ขอพระราชทานไว้ไล่เลี้ยงไต่ถาม
 ข้าราชการ ๓ คน ส่งลงมากรุงเทพ ฯ ๑๗ คน แต่ขึ้นคายศิลาคาย
 ชดคีและชำรุด ๒๕ ขอก ได้ส่งคำให้การอาัยพระยานรินทร์ลงมาด้วยแล้ว
 อนึ่งเจ้าพระยามหาโยธาช่วยเป็นโรคเก่าซ้ำลงอีกรับพระราชทาน
 อาหารไม่ได้ กรมหมื่นนเรศวรโยธี นายทัพนายกองปรึกษาพร้อมกัน
 ให้เจ้าพระยามหาโยธากลับลงมาถึงค่ายหลวง ทรงจัดแจงให้หมอไป
 รักษาพยาบาล โรคคลายค่อยรับพระราชทานอาหารได้ขึ้นแล้ว จะให้
 เจ้าพระยามหาโยธาลงไปณกรุง ฯ และจะให้รักษาตัวอยู่ณเมืองโคราช
 และค่ายลำปำซึ่งก่อนก็ไม่อยู่ จะขอเข้ากระบวนทัพหลวงกลับขึ้นไป แต่
 ทว่าจะให้ขึ้นข้างยังมีได้ จึงให้ทำแคร่กันยาพระราชทานเจ้าพระยามหา
 โยธาแคร่หนึ่ง แต่เจ้าพระยามหาโยธาครั้งนั้นดูเห็นโคกเครือเสียใจด้วย
 พระยาเกียรติผู้บุตรเป็นอันมาก เลขในกองพระยาเกียรติยังอยู่แต่ปลัด
 กรมว่ากล่าวแต่ผู้เดียว ขอพระราชทานตั้งให้สมิงธนศิลป์เป็นพระยา
 เกียรติ พระภักดีโยธาเป็นพระธนศิลป์ นายเกษมมหาดเล็กใน
 พระราชวังบวร ฯ บุตรเจ้าพระยามหาโยธา เป็นหลวงภักดีโยธา จะได้
 คอยคุมเลขทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ได้พระราชทาน
 พระภักดีโยธา ผู้เป็นพระธนศิลป์ ลูกประจำของสายหนึ่ง นายเกษม

มหาดเล็ก ผู้เป็นหลวงภักดีโยธา ผู้ช่วยราชการ ตะกรุดทองคำ ๕ ดอก
สายหนึ่ง

ราชการที่ด่านเข้าสารนั้นเห็นอ้ายลาวจะรับตั้งมืออยู่ อ้ายสุทิสสาร
นั้นก็หาตายไม่ เมื่ออ้ายอนเวียงจันทกลับขึ้นไปจากเมืองโคราชถึงลำปำชี่
แล้วอ้ายสุทิสสารจึงตามขึ้นไป เห็นจะตายที่ทุ่งส้มริบ แต่อ้ายเถื่อนอ้ายบัน
นั้นก็ส่งไปอยู่กับอ้ายย่ำลัก ทัพเจ้าพระยาอภัยภูธร พระยาเพ็ชรพิไชย
และทัพพงค้ำทางเมืองเลยก็ยังหาได้ความประการใดไม่ ทัพเจ้าพระยา
ธรรมาซึ่งจะขึ้นมารักษาเมืองโคราชก็ยังหามาถึงไม่ แต่กระสุนดินดำ
ในกองทัพลวงนั้น จำกองหน้ากองพระยาราชสุภาวดี กองเจ้าพระยา
โคราชไปเสียเป็นอันมาก ราชการยังจะทำต่อไปอีกมากอยู่ กินคำยัง
ค้างอยู่บ้านม่วงสองคอน ๕๐ หาบ กระสุน ๑๕๐,๐๐๐ นั้น ได้มีตราไป
ถึงเจ้าพระยามหาเสนาว่า ถ้าชำระเลขเมืองโคราชได้มากน้อยเท่าใด
ให้จัดแจงลงไปชนกระสุนดินดำขึ้นมา ครั้นจะให้จัดแจงข้างลงไปรับ
บรรทุก ข้างเมืองโคราชก็ขัดสน ถ้าเจ้าพระยาธรรมา นายไพร่ ๗๐๐ คน
จะขึ้นมา ก็ขอให้เจ้าพระยาธรรมาจัดแจงเอาลูกกระสุนดินดำขึ้นมาไว้
ณเมืองโคราชให้สิ้น กระสุนดินดำจะใช้มากอยู่ ถ้านายทัพนายกอง
ขัดสนเมื่อใดจึงจะให้มารับกระสุนดินดำณเมืองโคราช

หนังสือมาฉวัน ๖ ๖๖ ค่ำ ปุศยนพศก ฯ (พ.ศ. ๒๓๗๐)

คำให้การอ้ายพระยานรินทร

อ้ายพระยานรินทร เจ้าเมืองศรีมูม (๑) ให้การว่าณเดือนอ้ายขัจ
อัฐศก อ้ายอนเวียงจันท์ใช้ให้อ้ายแก้วคำวจากบไฟร์ ๑๓ คน ไปเอา
ตัวข้าพเจ้ามาหาอ้ายอนเวียงจันท์ณบ้านคอนสาร คำวว่าถ้าไม่ไปจะ
ตกศีรษะเสีย ข้าพเจ้ากลัวก็มาหาอ้ายอนบ้านคอนสาร อ้ายอนถาม
ข้าพเจ้าว่าจะไปด้วยกันหรือไม่ไป ข้าพเจ้าว่าจะไปแล้วอ้ายอนพาข้าพเจ้า
ลงไปเมืองโคราช ประมาณไฟร์ซึ่งมากับอ้ายอน ๘,๐๐๐ เศษ ครั้นถึง
เมืองโคราชอ้ายอนให้หาพระยายกกระบัตรกรมการมาถามว่า จะไปเมือง
เวียงจันท์ด้วยกันหรือไม่ พระยายกกระบัตรกรมการก็ว่า ถ้าปล่อย
จะยอมไปด้วยอ้ายอนเวียงจันท์ ๗ ให้อ้ายราชวงศ์คุมไฟร์ ๒๒๐ คนยกลง
ไปไล่ครัวเมืองสระบุรี แต่ตัวข้าพเจ้าอ้ายอนใช้ให้อ้ายคักกะละคอน
(สกลนคร) กับไฟร์ ๓๐๐ คนคุมกลับไปเมืองศรีมูม ให้ไล่ครัวมา
บัญชากันที่ทางสามม่อจะไต่ไปเวียงจันท์ ข้าพเจ้าตามครัวชายหญิง
ประมาณ ๓๐๐ เศษออกจากเมืองศรีมูมแต่วันแรม ๑๓ ค่ำ ตามครัว
มาถึงบ้านแทน อ้ายอนให้ตำรวจขึ้นมาเร่งให้ข้าพเจ้าตั้งค่ายณบ้านแทน
ข้าพเจ้าตั้งค่ายยังหาแล้วไม่ จึงยกกลับขึ้นมา อ้ายอนบอกข้าพเจ้าว่า
ครัวเมืองโคราชซึ่งให้เพี้ยรามพิชัยคุมไฟร์ ๒๐๐ คนไปถึงบ้านสำริด พวก
ครัวฆ่านายไฟร์ตายเสียหมดแล้ว ให้อ้ายสุทธิสารคุมไฟร์ ๒,๐๐๐ คน
มียัน ๒๐๐ ขอกยกไปรบกับครัวโคราชณบ้านสำริด อ้ายสุทธิสารแตก
หนีมา พวกครัวฆ่านายไฟร์ตายเป็นอันมาก พ้ออ้ายสุทธิสารหนีมา

(๑) เห็นจะเป็นเมืองนครราชสีมา ภายหลังเรียกว่าเมืองจตุรัส

ถึงณบ้านแทน อ้ายสทธิสารบอกอ้ายอนว่าควรวัวไพร่ลาวตายเสีย ๖๐๐
 เศษ แล้วอ้ายอนกับอ้ายสทธิสารข้าพเจ้าก่พากันขึ้นมาถึงบ้านหนองบัว
 ลำภู อ้ายอนตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วอ้ายอนจัดแจงให้ตั้ง
 ค่ายไม่จริงยาว ๓๐ เส้นกว้าง ๑๖ เส้น อ้ายอนจัดให้ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัด
 หนองบัวลำภูคนเก่า อ้ายวรจักรบ้านบัว อ้ายหามองค์บ้านเทวี อ้าย
 อุปราชบ้านภูเวียง อ้ายวรวงศ์บ้านมะโคต อ้ายตะนามบ้านลำภูคุมไพร่
 ๓,๘๐๐ คน บินคาบศิลา ๓๐๐ บอกอยู่รักษาค่าย แล้วอ้ายอนจัดควรวัวเมือง
 ไคราซที่ไว้ใจได้ให้ข้าพเจ้า ๓๐ ควรวัว ชายหญิงประมาณ ๘๐ คนกับ
 ควรวัวข้าพเจ้า ๓,๐๐๐ เศษอยู่กับข้าพเจ้า แต่ควรวัวอ้ายมีชื่อทั้งนี้บ้านใคร ๆ อยู่
 ครั้นอ้ายอนกลับขึ้นไปถึงบ้านส้มป่อย ให้อ้ายราชวงศ์เจ้าเมืองชนบท
 กับไพร่ควรวัวถรรพ์ ๖๐๐ คนกับบินคาบศิลา ๘๐ บอก กลับลงมาอยู่รักษา
 ค่ายกับข้าพเจ้าเข้ากัน ไพร่ถรรพ์ ๒,๓๐๐ ควรวัว ๘๐๐ คน บินคาบศิลา ๑๘๐
 บอก ครั้นณวันเดือน ๕ ข้างขึ้น ไพร่ลาว ๒๐ คนซึ่งอ้ายอนให้มานั่งทาง
 อยู่เขาสามหม้อแตกหนีกลับขึ้นมาแจ้งความว่ากองทัพกรุงแตก ยกลงมา
 ถึงเขาสามหม้อได้รับภัยกองทัพหน้า ๆ ฆ่าลาวทวนนายตายคน ๑ จับไพร่ได้
 คน ๑ อ้ายปลัดจัดให้นายไพร่ ๑๐๐ เศษ บินคาบศิลา ๓๐ บอกลงไปที่
 ลี้ภัยกองทัพ แต่ก่อนนั้นอ้ายอนมีหนังสือมาให้ข้าพเจ้าชวนเข้าตามบ้าน
 ระยะทางเข้ามาไว้ในค่าย ถ้าชนไม่ทันให้คนไปเผาเสีย ครั้นณวัน
 เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำ ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคุมไพร่ ๔๐๐ คนบินคาบศิลา ๔๘
 บอกกับข้าง ๔๐ เชือกลงไปในชนเข้าณบ้านลาด ครั้นเพลาประมาณ ๒ ยาม
 เศษอ้ายมีชื่อลาวกองหน้าท่งเวียงแตกหนีมา ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดมา

ในเพลากลางคืน ถึงค่ายหนองบัวลำภูรุ่งขึ้นเช้า ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัด
 คนมีชื่อผ่องศรีออกจากค่ายไป แต่ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อ นาย
 ไพโร ๑,๘๐๐ อยู่รักษาค่าย ข้าพเจ้าจึงใช้ให้กองตระเวนซึ่งหนีไปบอก
 ความกับอ้ายอนุ ว่ากองทัพนครทุ่ง ๗ ยกขึ้นมามากให้เร่งคิดอ่านเด็ก
 อ้ายลาวทชนไปยังหากกลับมาไม่ ครั้นณวันเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาย้าย
 กองทัพยกขึ้นมาถึง ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดกำกับไพร่รักษาหน้าที่คนด่าน
 ยิงสู้กัน จนรุ่งขึ้นเวลาเช้าข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อแตกออกจากค่าย
 ต่างคนต่างหนี กองทัพจับข้าพเจ้ากับหลานชายข้าพเจ้าคน ๑ ไพโร ๑๐ คน
 และเมื่อข้าพเจ้าได้ครวญมาถึงมอแกนนั้น พ่ออ้ายราชวงศ์กลับมาแต่เมือง
 สวรรบุรีถึงหนองภูเทืองหนีล่อปี่ ให้หาข้าพเจ้าไปแล้วบอกความข้าพเจ้า
 ว่า เต็มเจ้าเมืองหล่มสักเข้าด้วยกันแล้ว ๆ หาเข้าด้วยกันไม่ ยัดนี้
 เราคุมไพร่ ๖,๖๐๖ คน ขึ้นค่ายศิลา ๑,๐๐๐ เศษ จะยกไปที่หล่มสัก
 ทางภูเวียง ให้อ้ายนามวงศ์ อ้ายเชียงโค เป็นกองหน้ายกไปก่อน ครั้น
 อยู่มาอ้ายราชวงศ์ จีบเจ้าเมืองหล่มสักกับอ้ายอปรราชส่งมาให้อ้ายอนุ ๆ
 ฆ่าเสียที่ล่อปี่ แล้วข้าพเจ้ารู้ว่าอ้ายราชวงศ์รบกับกองทัพกรุงเทพฯ
 แยกหนีกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ หาได้มาทางค่ายหนองบัวลำภูไม่

แต่ค่ายหนองบัวลำภูไปบ้านส้มบ่อแต่เช้าจนเที่ยง มีลำคลอง
 บ้านส้มบ่อเป็นที่ลำนากแห่งหนึ่ง มีทางแยกไปทางซ้ายมือ แต่เช้า
 จนเที่ยง ถึงค่ายซึ่งอ้ายราชวงศ์มาตั้งอยู่ คนประมาณ ๖,๐๐๐ เศษ มี
 ทางตัดข้ามหลังเขาไปอีกทางหนึ่ง แต่บ้านส้มบ่อถึงบ้านช่องเข้าสาร
 ทางเข้าจนเพล มีเขาสองข้าง ช่องแคบ ปากช่องกว้างประมาณ ๔ วา

อ้ายอนุให้ตั้งค่ายหน้ากระดานอยู่บนเนินเขาทั้งสองข้างยี่ดทางไว้ อ้าย
 สุธธิสารคุมไพร่ประมาณ ๘,๐๐๐ คน ขึ้น ๒,๐๐๐ เศษรักษาค่ายอยู่ มีน้ำ
 ชัยอยู่กลางค่ายพออาศัย แต่หน้าค่ายนั้นหาน้ำไม่ แต่ค่ายหน้า
 กระดานไปถึงบ้านช่องเข้าสารทาง ๓๐ เส้นเศษ แต่บ้านเข้าสารไปถึง
 ห้วยบงทาง ๔๐๐ เส้นเศษ มีน้ำพออาศัย แต่นั้นไปถึงบ้านแม่น้ำโขง
 ทางเข้าจนคำ ตามระยะทางมีน้ำพออาศัยอยู่

ครั้นเมื่ออ้ายพระยานรินทร์ ๆ ออกความว่า เมื่ออ้ายปลัดยังไม่
 หนีนั้น บอกกับข้าพเจ้าว่าทางไปเมืองเวียงจันทน์นั้น ก็ตกเคินตามหลัง
 เขามาสามมอทางหนึ่ง ระยะทางเดินล้าลอง ๘ คั่นอยู่ข้างตะวันออก หา
 รวมกับทางเขาที่มาไม่ และเมื่อวันเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำอ้ายสุทธิสารบอก
 หนังสือมาถึงข้าพเจ้า ว่าอ้ายโงะบอกหนังสือมาถึงอ้ายสุทธิสาร อ้ายโงะ
 ตั้งค่ายอยู่เมืองกาฬสินธุ์ คุมไพร่ ๔,๐๐๐ ระยะทางตั้งแต่กาฬสินธุ์มาถึง
 อ้ายสุทธิสารตั้งอยู่ทาง ๘ คั่น แต่อ้ายอุปฮาดเวียงจันทน์ตั้งค่ายอยู่บ้าน
 หนองหาน ใช้ให้อ้ายลาวลงมาบอกข้าพเจ้าว่ามีไพร่ ๔,๐๐๐ ถ้ามีกองทัพ
 ไทยมาแล้ว ให้บอกหนังสือขึ้นไปด้วยจะได้ลงมาช่วย แต่หนองหานมา
 ค่ายอ้ายสุทธิสารระยะทาง ๔ คั่น แต่เจ้าเมืองขอนแก่นได้ครวมาอยู่บ้าน
 สระแก้ว ไพร่ฉกรรจ์ ๒,๕๐๐ แต่ตัวเจ้าเมืองขอนแก่นกับไพร่ฉกรรจ์นั้น
 มารักษากับอ้ายสุทธิสาร แต่ครวเจ้าเมืองชนบทมาอยู่บ้านคาง ไพร่
 ฉกรรจ์ ๒,๗๐๐ เจ้าเมืองชนบทอยู่รักษาครว ให้แต่บุตรกับไพร่ ๘๐๐ คน
 มาอยู่กับข้าพเจ้าณค่ายหนองบัวลำภู เมืองนอกนั้นตามระยะทางมีมากอยู่

อ้ายอนให้ไล่ครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ เมื่ออ้ายอนยังอยู่ที่ค่ายข้าพเจ้านั้น ว่ากับอ้ายสุทธีสารกับข้าพเจ้าผู้มั่งคั่ง ว่าการศึกครั้งนี้ จะรบให้หยุดที่เขาช่องแคบบ้านเข้าสาร จะเอาภูเขาคือเป็นโลงสู้ตายไม่ถอยแล้วเป็นอันขาด สิ้นคำให้การข้าพเจ้าท่าน

คำให้การอ้ายเชียงย่น

วันเสาร์เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีกุนนพศก พระยาไกรสีให้ถามอ้ายเชียงย่น

อ้ายเชียงย่นให้การว่า ข้าพเจ้าได้ ๕ ปี เมื่อข้าพเจ้าขอทานมีบุตรชาย ๓ หญิง ๓ รวม ๔ คน ข้าพเจ้าเป็นเลขเจ้าพระยาโคราช ข้าพเจ้าอยู่ณบ้านสูงเนินทางใกล้เมืองโคราชวันหนึ่ง ณวันเดือน ๘ ขึ้น ๓๑ ค่ำ เจ้าพระยาโคราชให้นายหมวดนายกองคุมเลขบ้านสูงเนิน พระสุริยภักดีข้าหลวงกองสีกขึ้นไปรับเอาเลขเมืองโคราช ซึ่งขึ้นไปมีบุตรภรรยาอยู่ณแขวงเมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด เมืองกาฬสินธุ์ นายหมวดและข้าพเจ้ากับนายจันน้องเมื่อนายหมวด ขึ้นไปถึงเมืองร้อยเอ็ด ณเดือน ๑๐ ข้างขึ้น พบพระสุริยภักดีกับข้าหลวงมีชื่อขึ้นไปสีกเลขอยู่ณเมืองร้อยเอ็ด ข้าพเจ้าเห็นคนที่เมืองร้อยเอ็ดมีอยู่ประมาณ ๓,๐๐๐ ครัวเศษ พระสุริยภักดีชำระได้อ้ายเชียงโย อ้ายทิดดา เลขเมืองโคราชหนึ่ง ขึ้นไปอยู่ณเมืองร้อยเอ็ด ๒ คน พระสุริยภักดีมีมอบอ้ายเชียงโย อ้ายทิดดาให้นายหมวดๆ ทั่วบ้านทั่วอ้ายเชียงโย ความพระสุริยภักดีขึ้นไปณเมือง

กาฬสินธุ์ แต่อาศัยทิดคาบ่วยหาได้ ไปไม่ ครั้นถึงเมืองกาฬสินธุ์เดือน
 ๑๒ ข้างขึ้น ข้าพเจ้ากับนายหมวกไปสืบหาตัวอาศัยทิดชาติชาติชื่อ
 โคราช ซึ่งหนีขึ้นไปอยู่กาฬสินธุ์หาพบตัวไม่ ได้ความว่าอาศัยทิดชาติ
 ชาติหนีขึ้นไปอยู่เวียงจันทน์แต่ณบรรดาสัตตศก พระสรียภักดีข้าหลวงมี
 ราชอยู่ณเมืองกาฬสินธุ์ นายหมวกกับข้าพเจ้าอยู่ที่โรงหลวงศรีสุนทร
 ข้าหลวงวังหน้า ข้าพเจ้าเห็นไพร่พลเมืองกาฬสินธุ์มีอยู่ประมาณ ๑๐๐
 ครวี่ แต่เรือนร้างมีอยู่ประมาณ ๑๐๐ เศษ ข้าพเจ้าถามชาวบ้านบอก
 ข้าพเจ้าว่าที่เรือนร้างนั้น เจ้าของเรือนพาครัวยกขึ้นไปอยู่เมืองสกลนคร
 หลายปีแล้ว จะเป็นคนมากน้อยเท่าใด ข้าพเจ้าหาได้ถามไม่ ครั้น
 อยู่มาณเดือนยี่ข้างแรมข้าพเจ้าเห็นอาศัยอุปราชเวียงจันทน์ กับอาศัยโยนก
 คนเวียงจันทน์ลงมา นายไพร่ประมาณ ๓,๐๐๐ คน ข้างพลายพัง
 ประมาณ ๑๐๐ ข้าง ม้าประมาณ ๓๐ ม้า แต่ขึ้นใหญ่ขึ้นน้อยข้าพเจ้า
 หาเห็นไม่ แต่หอกมีทุกๆ ละ ๒๐ เล่ม ๓๐ เล่มประมาณ ๑,๐๐๐ เล่ม
 อาศัยอุปราช อาศัยโยนก ยกมาตั้งอยู่น้ำเปาทางไกลเมืองกาฬสินธุ์ประมาณ
 ๑๐๐ เส้น หาได้ทั้งค่ายไม่ ในวันนั้นเจ้าเมืองกาฬสินธุ์รู้ว่าอาศัยอุปราช
 อาศัยโยนก ยกคนลงมามีคนเมืองกาฬสินธุ์ นายไพร่ ๑๐๐ คนพากันหนีไป
 อยู่บ้านจันทน์ไชยได้ ๒ วัน พระสรียภักดี พระเสนพิทักษ์ หลวงศรีสุนทร
 พากันไปหาอาศัยอุปราช ข้าพเจ้าหาได้ไปช่วยไม่ ครั้นเพลากลางวัน
 พระสรียภักดีกลับมา ข้าพเจ้าได้ยินพระสรียภักดีพูดว่า อาศัยอุปราช
 ถามพระสรียภักดีถึงเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ พระสรียภักดีบอกว่าเจ้าเมือง
 กาฬสินธุ์หนีไปอยู่บ้านจันทน์ไชยแขวงเมืองกาฬสินธุ์ทางครึ่งวัน ข้าพเจ้า

เห็นพระสุริยภักดิ์ ข้าหลวงกองสังกัดออกไปหาอัยยอุปราชทุกวัน ๆ ละครั้ง
 อัยยอุปราชมาถึงเมืองกาฬสินธุ์ได้ ๓ วัน ๆ หนึ่งเพลาน้องเพล ข้าพเจ้า
 กับนายหมวดไปเที่ยวต่อนกที่ริมฝั่งน้ำเปา เห็นอ้ายลาวเวียงจันทน์พวก
 อัยยอุปราชประมาณ ๒๐ คน ถือหอกดาบ แล้วมัดเอาเจ้าเมืองกรมการ
 เมืองกาฬสินธุ์ ๕ คน ใส่อ้อมหามลยข้ามแม่น้ำเปามาฝั่งตะวันตก แล้วตัด
 ศีรษะเสียไว้ทั้ง ๕ คน ข้าพเจ้ารีบวิ่งไปหาได้แต่เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ๑
 เมืองแสน ๑ เมืองจันท ๑ เมืองแพน ๑ แต่อีกคนนั้นข้าพเจ้าหาวิ่ง
 หนีไม่ ข้าพเจ้ากับนายหมวดจึงรู้ว่าอัยยอุปราชเป็นกบฏ ข้าพเจ้ากับนาย
 หมวดกลัวกลัวกลับมาทูล นายหมวดกับข้าพเจ้าจึงเอาความซึ่งอัย
 ยอุปราชเวียงจันทน์ฆ่าเจ้าเมืองกรมการเมืองกาฬสินธุ์ เกล้าให้หลวงศรี
 สุนทรฟัง แล้วข้าพเจ้ากับนายหมวดจึงบอกกับหลวงศรีสุนทร ว่าจะ
 พากันกลับมาบ้านข้าพเจ้าณเมืองโคราช หลวงศรีสุนทรว่าเกิดเหตุเช่น
 นี้นั้นแล้วจะพากันไปก็ไปเถิด แต่พระสุริยภักดิ์นั้นหาได้ไปบอกไม่ ใน
 วันนั้นข้าพเจ้ากับนายหมวดนายเชียงโย อ้ายจัน พากันหนีออกจากเมือง
 กาฬสินธุ์ หนีตอนเช้าแรมจะใกล้ สิ้นเดือน พากันเดินหนีลัดป่ามา
 คนหนึ่ง ถึงบ้านท่าซอนยางแขวงเมืองร้อยเอ็ดเพลากลางวัน พบพวก
 ลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๓๐ คน ถือหอกดาบเดินมาไล่ครวญบ้านท่าซอนยาง
 พวกอ้ายลาวเวียงจันทน์ถามข้าพเจ้ากับนายหมวดว่าลาวหรือไทย จะพากัน
 ไปไหน นายหมวดกลัวหาพาคไม่ ข้าพเจ้าจึงบอกพวกอ้ายลาวเวียงจันทน์
 ว่า ข้าพเจ้ามีชื่อ ๔ คนนี้เป็นลาวบ้านสูงเนิน อ้ายลาวพวกเวียงจันทน์จึง

ปล่อยข้าพเจ้ามาแล้วว่าถ้าเป็นไทยจะฆ่าเสีย ข้าพเจ้ากับนายหมวดคนมี
 ชื่อปากันเดินหนีลัดป่ามา ๖ คืนถึงเมืองไชยภูมิ ครอบครองที่เมืองไชยภูมิ
 ปกติอยู่ ยังหาถูกกวาดต้อนไม่ ข้าพเจ้ากับนายหมวดเข้าสำนักอยู่เรือน
 หมอศรีภักดิ์น้องนายหมวด ข้าพเจ้าถามพวกชาวบ้านบอกข้าพเจ้าว่า
 อ้ายเวียงจันทน์ยกคนเวียงจันทน์ ๓๐,๐๐๐ ลงมาตั้งอยู่ณเมืองโคราชแต่ณ
 เดือน ๓ อ้ายราชวงศ์ลงมากวาดครัวเมืองสระบุรี และอ้ายราชวงศ์ยก
 คนลงมามากน้อยเท่าใด และบุตรหลานเพิกขวานผู้ใดมากับอ้ายเวียงจันทน์
 นั้น ชาวบ้านหาได้พูดให้ข้าพเจ้าฟังไม่ แล้วว่าอ้ายแลเจ้าเมืองไชยภูมิลง
 มาอยู่กับอ้ายเวียงจันทน์ณเมืองโคราช อ้ายเวียงจันทน์จะกวาดครัวเมือง
 โคราชขึ้นมาแล้วจะกวาดครัวเมืองไชยภูมิไปด้วย ข้าพเจ้าเป็นใช้ช่วยอยู่
 ที่เมืองไชยภูมิประมาณ ๘ วัน ๑๐ วัน ครั้นคลายป่วยแล้วณเดือน ๓ จะ
 เป็นชนแรมจัมโบ้ ข้าพเจ้ากับนายหมวดคนมีชื่อปากันมาจากเมืองไชยภูมิ
 ๓ คืนถึงท้องกลางพื้นเทียมท่าโคราช ทางไกลเมืองโคราชวันหนึ่ง พบ
 ครัวลาวโคราชประมาณ ๘ ครัว ๓๐ ครัว อ้ายพวกลาวเวียงจันทน์กวาดต้อน
 ขึ้นไป พวกครัวเอาสิ่งของบรรทุกช้างบ้าง ต่างบ้าง หาบไปบ้าง ข้าพเจ้า
 ดูที่กิริยาพวกครัวที่พร้อมลูกพร้อมผัวก็ขึ้นบานเต็มใจไป ที่ลูกผัวติดอยู่
 ในกองทัพเจ้าพระยาโคราช ซึ่งยกขึ้นไปเมืองชนันต์ อยู่แต่บุตรภรรยา
 อ้ายลาวพวกเวียงจันทน์กวาดต้อนไป ก็ปากันร้องไห้หาเต็มใจไปไม่
 ข้าพเจ้าถามถึงครัวข้าพเจ้า พวกครัวบอกว่าครัวลาวเมืองโคราช อ้าย
 เวียงจันทน์ให้ไปทางหนองบัวพะยุ ครัวไทยโคราชอ้ายเวียงจันทน์ให้ไปทาง
 ตะวันออก และทางหนองบัวพะยุมาร่วมเมืองไชยภูมิ ทางตะวันออกมา

รวมแม่น้ำยี่สิบ นายหมวดนายจันจึงว่ากับข้าพเจ้าว่า ข้าวยเวียงจันทน์มา
 กวาคครัวเมืองโคราชแล้ว นายหมวดนายจันก็จะไปตามครัว นายหมวด
 นายจันให้ข้าพเจ้าไปตามครัว ข้าพเจ้ากับนายหมวดนายจันก็ต่างคนต่าง
 ไป ข้าพเจ้าก็กลับเข้ามาสำนักอยู่ณเรือนตามเมืองไชยภูมิ เทียวหาครัว
 อยู่ ๓ วัน พวกข้าวยเวียงจันทน์จึงได้ครัวบ้านสูงเนินไปตั้งเมืองไชยภูมิ
 ประมาณ ๒๐๐ ครัว ข้าพเจ้าพบครัวข้าพเจ้า ๆ ก็พาบุตรภรรยาข้าพเจ้า
 กับพี่น้องข้าพเจ้าไปณเมืองไชยภูมิ แต่ครัวบ้านสูงเนินและครัวลาวเมือง
 โคราชนั้น พวกข้าวยเวียงจันทน์กวาคัดอันขึ้นไปเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าอยู่
 เมืองไชยภูมิประมาณเดือนหนึ่ง ครั้นเดือน ๔ ข้างแรม ข้าวยแล
 เจ้าเมืองกลับขึ้นไปณเมืองไชยภูมิ ข้าวยแลพบว่าเมื่อแรกข้าวยเวียงจันทน์
 ยกลงมาเมืองโคราช ปลัดกองข้าวยแลไปฟ้องกับข้าวยเวียงจันทน์ว่า ข้าวยแล
 ไม่เข้าด้วยข้าวยเวียงจันทน์ ๆ โกรธว่าจะฆ่าข้าวยแลเสีย ครั้นข้าวยแลไปถึง
 พตยาประสมประสานข้าวยเวียงจันทน์หายโกรธ จึงให้ข้าวยแลนำคำร้อง
 เวียงจันทน์มากวาคครัวเมืองไชยภูมิขึ้นไปเวียงจันทน์ ข้าวยแลอยู่ณเมือง
 ไชยภูมิได้ ๒ วัน พอข้าวยลาวคำร้องเวียงจันทน์ไปถึงเมืองไชยภูมิประมาณ
 ๒๐ คน ข้าวยแลกับข้าวยลาวคำร้องเวียงจันทน์ พวกนั้นกวาคัดอันไล่ครัว
 เมืองไชยภูมิไป ทั้งไทยลาวประมาณ ๓๐๐ ครัว ครัวข้าพเจ้าไปกับด้วย
 และเข้าเปลือกที่เมืองไชยภูมิพวกครัวเขาไปมิได้ มีอยู่เรือนละ ๓๐๐
 กระบุง ๔๐๐ กระบุงทุกเรือน หาโคจุกเผาไม่ ข้าพเจ้าเดินครัวไป
 ประมาณ ๙ คน ๓๐ คน ถึงเมืองภูเขียว ข้าวยแลไปหาเจ้าเมืองภูเขียว ๆ
 คึกกับข้าวยแลว่า จะพาครัวหนีเข้ายาลักมาทางตะวันตกจะลงมาณกรุง ฯ

ครั้นอยู่ ๒ วัน อ้ายลาวคำรวจะไปเตือนเจ้าเมืองภูเขียวให้เดินครัว เจ้าเมืองภูเขียวผิดว่าจะคอยข้าง ซึ่งอ้ายเวียงจันทน์เกณฑ์เอาไปบรรทุกทรัพย์สิ่งของณเมืองโคราชขึ้นไปเวียงจันทน์กลับมาถึงก่อน จะได้บรรทุกเสบียงไปพวกครัวอ้ายแล และชาวเมืองไชยภูมิพากันยังอยู่ณเมืองภูเขียวประมาณ ๑๕ วัน เจ้าเมืองภูเขียวก็ยังหาพาครัวเข้าป่าไม่ ณเดือน ๕ ข้างขึ้น อ้ายเวียงจันทน์ให้ลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐๐ คน ตัวนายจะซื่อโคไม่ทราบ มีบนคายศิลาประมาณ ๓๐ บอก กระสุนดินคำบอหนึ่งประมาณ ๘ นัด ๓๐ นัด หอกดาบครบมือกัน พวกอ้ายลาวเวียงจันทน์ไปบอกเจ้าเมืองภูเขียวกับอ้ายแล ว่าอ้ายเวียงจันทน์ให้พากันกวาดต้อนครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ให้สิ้นเชิง ถ้าไม่ไปจะฆ่าเสีย เจ้าเมืองภูเขียวกับอ้ายแลก็ผิดอ้ายลาวคำรวอยู่ ยังหาไปไม่ พวกอ้ายลาวคำรวก็กลับไปหาอ้ายเวียงจันทน์ข้าง คนครัวอยู่ประมาณ ๑๔ คน ๑๕ คน ครั้นณเดือน ๕ แรม ๔ ค่ำ ๕ ค่ำ อ้ายเวียงจันทน์ให้บุตรอ้ายเวียงจันทน์คนหนึ่งเข้ามา กับลาวไพร่ประมาณ ๕๐ คน บน ๕ บอกหอกดาบครบมือกัน ถือหนังสืออ้ายเวียงจันทน์มาถึงเจ้าเมืองภูเขียวอ้ายแล ในหนังสือนั้นว่าอ้ายเวียงจันทน์กลับไปถึงเวียงจันทน์แล้ว ให้หาเจ้าเมืองภูเขียวอ้ายแลขึ้นไปพิจารณาการณเมืองเวียงจันทน์ และบุตรอ้ายเวียงจันทน์ซึ่งมานับพันตกคน ผัวเณรชาวหน้ากลม อายุประมาณ ๒๐ ปี จะซื่อโคไม่ทราบ รุ่งขึ้นบุตรอ้ายเวียงจันทน์ก็คุมตัวเจ้าเมืองภูเขียว อ้ายแล เพี้ยกวาน ท้าวเมืองไชยภูมิขึ้นไปณเมืองเวียงจันทน์ และบ่าวไพร่เจ้าเมืองภูเขียวหาได้เอาไปไม่ ครั้นอยู่ประมาณ ๓ วันอ้ายลาวเมืองเวียงจันทน์ นายไพร่ประมาณ ๑๐๐ คน บน

๑๐. บอก หอกดาบครบมือกันมาณเมืองภูเขียว อ้ายลาวพวกเวียงจันทน์
 เข้าเก็บขีบเขาขึ้นหอกดาบชาวเมืองภูเขียวและเมืองไชยภูมิเงินสิ้นเชิง พวก
 เมือง ภูเขียวเมืองไชยภูมิก็ยอมให้เครื่อง ศัสตราวุธไป กับ อ้ายลาวเวียง
 จันทน์โดยคี่ หาสู้รบไม่ และอ้ายพวกลาวเวียงจันทน์จะเก็บเครื่อง
 ศัสตราอาวุธไปก็มากน้อยเท่าใดไม่ทราบ แล้วอ้ายพวกลาวเวียงจันทน์
 ก็กวาดต้อนพวกครัวเมืองภูเขียวไปประมาณ ๓๐๐ ครัว และครัวเมือง
 ไชยภูมิกับทั้งครัวข้าพเจ้านั้น ก็กวาดต้อนไปด้วยหามั่วผู้ใดหลบหนีไม่
 และพวกครัวเก็บเอาทรัพย์สินของบรรดาข้างไปบ้าง ที่มีต่างก็บรรดา
 ต่างไปบ้าง หายไปบ้าง แต่กระษัตริย์พวกครัวเขาไปมิได้ ทั้งไว้ประมาณ
 ๒๐๐ เศษ เข้าเปลือกมีอยู่เรือนละ ๑๐๐ กระบุงบ้าง ๒๐๐ กระบุงบ้างทุกเรือน
 อ้ายลาวหาได้จักเผาไหม้ เมื่อไปตามทางพบบ้านในแขวงเวียงจันทน์ บ้าน
 แก บ้านคูกไล่เทียน มีเรือนบ้านละ ๑๔ เรือน ๑๕ เรือน มีเข้าเรือนละ ๕๐
 กระบุงบ้าง ๑๐๐ กระบุงบ้าง อ้ายลาวหาจุกเผาเสียไม่ แต่ครัวนั้นกวาด
 ต้อนไปหมด อ้ายเวียงจันทน์ไล่ครัวพวกข้าพเจ้าไปณวันเดือน ๖ ขึ้น ๕ ค่ำ
 ถึงบ้านคูกไล่เทียน ไปจากบ้านคูกไล่เทียนอีกคันทหนึ่ง ยังทางอีกเข้า
 ชั่วรายจะถึงบ้านเหม็นต์ อ้ายลาวตำรวจเวียงจันทน์พาคนลงมาเก็บเอาชาย
 พวกครัวเมืองภูเขียวเมืองไชยภูมิไปเข้าค่ายหนองบัวลำภูเงินสิ้นเชิง หา
 ได้แบ่งให้อยู่รักษาครัวไม่ ชายตั้งแต่อายุ ๑๐ ปีขึ้นไปจนอายุ ๗๐ ปี
 อ้ายลาวกวาดเอาไปเข้าค่ายหนองบัวลำภู จะไต่คนเมืองภูเขียว เมือง
 ไชยภูมิ มากน้อยเท่าใดไม่ทราบ เอาไปจนหมด กับเมืองชนบท
 เมืองร้อยเอ็ด เมืองพุทไธสง เมืองศรีมุกด กับคนเมืองราชทางซึ่งกวาด

ไป ๓๐๐ คน ให้พระยานรินทร์กับเพี้ยสิงหนาทเวียงจันทน์เป็นแม่ทัพ กับ
ไพร่หนองบัวลำภูประมาณ ๕๐ คน ๕๐ คน รักษาค่ายหนองบัวลำภู
มีบันคาบศิลา ๘ กระบอก ๘ กระบอก หอกดาบประมาณ ๑๐๐ เล่ม
ที่ไม่มีบันไม่มีหอกดาบ อ้ายพระยานรินทร์ให้ตัดไม้ทำกระบอก ทำหลาว
สำหรับมือ เมื่อข้าพเจ้าออกไปถึงค่ายหนองบัวลำภู เห็นครัวบ้านหนอง
บัวลำภูยังอยู่กับบ้านหาได้กวาดต้อนไปไม่ กับครัวอ้ายพระยานรินทร์
จะเป็นสักกครัวไม่ทราบ และค่ายนั้นทำด้วยไม้ตั้งรั้วใหญ่รอบประมาณ
๓ กำ ๕ กำ สูงประมาณ ๘ ศอก ปลายเสาค่ายเจาะร้อยคร่าว ห่าง
เสาค่ายออกไป ๔ ศอก ขุดคูกว้าง ๔ ศอก ลึก ๒ ศอกเศษ ค่าย ๔
เหลี่ยม ๆ หนึ่งยาวประมาณชั่วกำลึงบันคาบศิลา มีประตูหอรบ ๔ ประตู
ข้าพเจ้าเข้าไปรักษาค่ายเมื่อฉวันเดือน ๖ ขึ้น ๗ ค่ำ ในวันนั้นอ้ายลาวกอง
ตะเวนไปบอกอ้ายพระยานรินทร์ว่าพบพวกกองทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปภูเวียง
อ้ายพระยานรินทร์ จึงให้เอาช้างประมาณ ๒๐ ช้าง บรรทุกครัวอ้ายพระยา
นรินทร์ กับครัวบ้านหนองบัวลำภูขึ้นไปภูเวียงจันทน์ ครั้นฉวันเดือน ๖
ขึ้น ๘ ค่ำเพลาย่ำ กองทัพกรุง ฯ ผู้ใดจะเป็นแม่ทัพและไพร่มาคน้อย
เท่าใดไม่ทราบ ยกขึ้นไปตั้งขังกาล้อมห่างค่ายประมาณ ๕ เส้น ๖ เส้น
อ้ายพระยานรินทร์ อ้ายเพี้ยสิงหนาทขี่ม้าเฝ้าคนออกมาวางรายรักษาค่าย
ยืนห่างกันคนละ ๔ ศอก ๕ ศอก รอบค่าย อ้ายลาวพวกบ้านพร้าว บ้าน
จิก หนองบัวลำภู กับอ้ายลาวเมืองศรีมุลม บ่าวอ้ายพระยานรินทร์นั้น
อ้ายพระยานรินทร์ อ้ายเพี้ยสิงหนาทให้ถอยบันหอกดาบรายกันไปรอบค่าย
แต่อ้ายลาวชะเลยนอกกว่าเมืองศรีมุลมนั้น ห้ามบันหอกดาบไม่ มีแต่

กระของข้าง ไม่รู้จักเลี่ยมเป็นหลาวข้าง อ้ายพระยานรินทร์ อ้ายพระยา
 สิงหนาทขี่ม้าตรวจคนในค่าย แล้วสั่งกำชับว่าถ้ากองทัพไทยขึ้นค่ายขึ้นไป
 ให้เอากระของคี่เอาหลาวแทง ถ้าใครทิ้งหน้าที่เสีย ให้กองทัพไทย
 แหกค่ายเข้ามาจะฆ่าเสีย ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายพวกลาวครวญพทกันว่า
 หนักความตายมาถึงแล้ว จะหนีออกจากค่ายก็กลัวพวกอ้ายลาวเวียงจันทน์
 จะฆ่าเสีย จะขึ้นอยู่พวกกองทัพไทยแหกค่ายเข้ามาจะฆ่าเสีย แต่อ้าย
 ลาวพวกบ้านจิก บ้านพร้าว หนองบัวลำภูนั้น จะคิดสู้กองทัพไทยหรือ
 สละทิ้งกลัวประการใด ข้าพเจ้าหาได้ยินพูดไม่ แล้วไทยคนหนึ่งใส่
 เสื้อแดงหาได้ถืออาวุธไม่ เดินเข้ามาใกล้ค่ายประมาณ ๕ วา ก็ร้อง
 ถามเข้ามาในค่ายว่าพระยานรินทร์อยู่หรือไม่ อ้ายเพี้ยสิงหนาทร้องบอก
 ออกไปว่า อ้ายพระยานรินทร์หนีขึ้นไปเวียงจันทน์แล้ว ๆ อ้ายเพี้ยสิงหนาท
 ว่ากับไทยว่าเราเป็นทองแผ่นเดียวกันอย่ารบสู้กัน แล้วไทยก็ถอยออกไปหา
 พวกไทย เมื่อให้เข้ามาถามหาอ้ายพระยานรินทร์ ๆ ไปตรวจค่ายหาอยู่
 ที่นั้นไม่ ลักครุ่นพวกกองทัพไทยแอบไม่ร้ายกันเข้ามาทีละ ๔ คน
 ๕ คน เข้ามาดสนามเพลายังค่ายประมาณเส้นเคียว อ้ายเพี้ยสิงหนาท
 ร้องห้ามไปว่าอย่าเข้ามา พวกกองทัพไทยไม่ฟังพากันมามากขึ้นทุกที
 แต่แม่ทัพไทยนั้นข้าพเจ้าเห็นยืนกันสัปทนรายกันไปหลายคน อ้ายเพี้ย
 สิงหนาทให้อ้ายลาวพวกถอยขึ้น เอาปืนผลัดเปลี่ยนกันยิงออกไปตามช่อง
 ค่าย จะถูกนายไพร่ในกองทัพไทยประการใดไม่ทราบ พวกกองทัพไทย
 ก็ยิงโต้ตอบตลอดค่ายเข้ามาถูกอ้ายลาวเวียงจันทน์ในค่ายตายหลายคน ถูก
 อ้ายลาวบนหอรบตาย ๕ คน ยิ่งสู้รบกันอยู่แต่เพลาย่ำจนสว่าง กระสุน

คืนคำสำหรับล้างล้างขอกละ ๕ นก ๑๐ นก อ้ายลาวเวียงจันทน์ยิงเสีย
หมด ครั้นเพลากองรุ่ง อ้ายเพี้ยสิงหนาทกับย่าว ๓ คน ๔ คน พากัน
หนีออกจากค่าย จะออกทางไหนไม่ทราบ ครั้นรุ่งเช้าอ้ายลาวในค่ายพูด
กันว่าอ้ายพระยานรินทร์หนีไปแล้ว อ้ายลาวมีชื่อในค่ายก็พากันขึ้นหนี
ออกจากค่าย ข้าพเจ้าก็ขึ้นเสาค่ายหนีโตคออกมาจะไปทางบ้านเม่น
หาครัวข้าพเจ้า ไปหาได้ไหม พวกกองทัพไทยจับเอาตัวข้าพเจ้ามา แต่
พวกกองทัพไทยฆ่าฟันอ้ายลาวตายเป็นอันมากจะประมาณมิได้ และอ้าย
พวกลาวในค่ายซึ่งนอกจากกองทัพไทยฆ่าเสียและจับเป็นได้นั้น พากัน
แตกกระจัดกระจายต่าง คน ต่าง หนีไป.....

คำให้การ (ช้อลบ)

๑ ข้าพเจ้า.....เป็นลาวเมืองแสนเมืองชนบท ให้การว่า
บ้านเรือนข้าพเจ้า.....ไกลเมืองชนบททางเข้าหัวพล.....
ข้าพเจ้าได้ยินลาวชาวชนบทพูดกันว่า อ้ายอนเวียงจันทน์คุม.....
เจ้าเมืองชนบทมาหาอ้ายอนเวียงจันทน์ณบ้านหนอง.....อ้ายเวียงจันทน์
.....เจ้าเมืองชนบทว่า แก่แล้วไปมิได้ อ้ายเวียงจันทน์ว่า
ไปไม่ได้ ก็ (ให้กวาด) ครอบครัวขึ้นไป (เมืองเวียงจันทน์) เจ้าเมือง
ชนบทก็กลับมา ครั้นเดือน ๔ ข้างขึ้น ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายลาวพูด
กันว่า ตำรวจเมืองเวียงจันทน์มาณเมืองชนบท ๒๐ คน มีปืน ๓ ขอก

ถีหอการค้าครบมือกัน แต่ตัวนายตำรวจนั้นขอโทษข้าพเจ้าไม่ทราบ มา
 ทางหัวเมืองชนบท (ให้กวาด) ครอบครองบ้านข้าพเจ้า และครัว
 เมืองชนบทไป ๑๔ คน ๑๕ คนถึงบ้านนาแดง ครัวชายหญิงใหญ่น้อย
 ประมาณ ๒,๐๐๐ แต่บ้านนาแดงไปหนองบัวลำภูทางคนหนึ่ง ครั้นเมื่อ
 เดือน ๖ ข้างขึ้น ข้าพเจ้าเพียสั่งหนาทเมืองเวียงจันทน์ ไปณบ้านนาแดงที่
 ครัวอยู่ เกณฑ์เอาคนครัวเมืองชนบทแต่อายุ ๑๕ ปี ๑๖ ปีขึ้นไป ได้คน
 ประมาณ ๓๐๐ คน ๔๐๐ คน เมืองแสนเมืองจันท์อุปฮาดราชวงศ์เมือง
 ชนบทก็ไปด้วย ข้าพเจ้าก็ตั้งเกณฑ์มากับเมืองแสนคนหนึ่งถึงหนอง
 บัวลำภู ให้เข้าอยู่ในค่ายหนองบัวลำภู ข้าพเจ้าเห็นคนเมืองเวียงจันทน์
อยู่ด้วยข้าพเจ้าเพียสั่งหนาทประมาณ ๓ คน ๔๐ คน เมือง
 กาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เมืองภูเขียว เมืองพุทไธสงเข้ากัน ๖ เมือง
 ประมาณ ๒,๐๐๐ คนอยู่ในค่าย พระยานรินทร์เป็นนายใหญ่ ข้าพเจ้า
 อยู่ในค่ายใดคนหนึ่ง รุ่งขึ้นเป็นเพลายื่นกองทัพไทยขึ้นไปถึงลัทธิค้าย
 เข้าไว้สามค่าน พวกทัพไทยร้องถามว่าใครเป็นนายอยู่ในค่ายจะเข้าด้วย
 หรือไม่เข้า พวกข้าลาวเวียงจันทน์บอกว่า ข้าราชวงศ์เป็นนายอยู่
 ในค่ายไม่เข้าด้วยแล้ว ๆ พวกข้าลาวเขาขึ้นยิงออกไปจากค่าย พวก
 กองทัพไทยก็ยิงเข้าไปในค่าย ครั้นเวลาพลบค่ำพวกไทยทำค่ายดัดล้อม
 ทั้งสามค่าน ข้าพเจ้าเพียสั่งหนาทตำรวจเมืองเวียงจันทน์หนีออกมาจากค่าย
 แต่เพลากลางคืน หาให้พวกลาวเมืองอื่นรู้ไม่ ครั้นเพลาย่ำค่ำ

ในค่ายพวกข้าพเจ้ารู้ว่าอ้ายเพี้ยสิงหนาทหนีพวกข้าพเจ้าก็แตกออกจากค่าย
วิ่งหนีไปได้ประมาณเส้น ๑ กองทัพไทยจับเอาตัวข้าพเจ้ากับอ้าย.....๑
เชียงกันยา ๑ แล้วพวกไทยส่งตัวข้าพเจ้ากับพวกข้าพเจ้า ๓ คนมาณ
ค่ายหลวง ฯ

คำให้การอ้ายจันโคช

วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีถนนพคก ได้ถามข้าพเจ้า ฯ
อ้ายจันโคชให้การว่า ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านสามพันแขวงเมือง
ชนบท อายข้าพเจ้าได้ ๕๐ เศษ ภรรยาข้าพเจ้าชื่ออัสสัน มีบุตรชาย ๔
หญิง ๓ เป็น ๗ คน ข้าพเจ้าเป็นข้าพระยาพรหมภักดียกกระบัตรเมือง
โคราช ครั้นอยู่มาณเดือน ๓ ค่ำข้าพเจ้าจำมิได้ บวกอัฐิศึก ข้าพเจ้า
ไต่ยนิมมีชื่อพูดกันว่า อ้ายเวียงจันทน์ยกกองทัพมาตั้งอยู่ณเมืองนคร
สวรรค์ (?) ประมาณ ๒,๐๐๐ คน ๓,๐๐๐ คน ว่าจะลงไปช่วยทำการ
พระบรมศพณกรุงเทพ ฯ แล้วอ้ายเวียงจันทน์ได้ให้ตำรวจลงมาออก
พระยาจันตประเทศกับเพี้ยสิงหนาทราชบุตรเมืองชนบท ให้ขึ้นไปหา
อ้ายเวียงจันทน์ พระยาจันตประเทศกับเพี้ยสิงหนาทราชบุตรก็พากันไปหา
อ้ายเวียงจันทน์ณเมืองนครสวรรค์ไปได้ ๒ คืนแล้ว พระยาจันตประเทศกับ
เพี้ยสิงหนาทราชบุตรก็พากันกลับมาบ้านได้คืน ๑ อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ก็
ยกกองทัพมาณเมืองโคราช แล้วพระยาจันตประเทศจึงมาบ่าวร้องแก่
ราษฎรชาวบ้านว่า ใครจะสมัครไปกับเจ้าเวียงจันทน์บ้าง ถ้าจะสมัครไป

กับอ้ายเจ้าเวียงจันทน์จะให้ไปอยู่คูเวียง ถ้าใครมีสมัครไปจะฆ่าเสีย
 เพี้ยแสนกับอุปฮาดจึงว่ากับพระยาจันทประเทศว่า ท่านจะไปก่อนก็ไปเถิด
 ข้ายังไม่ไปจะฟังดูก่อน ครั้นณวันเดือนข้างขึ้นจะเป็นก็คำข้าพเจ้าจำไม่ได้
 พระยาจันทประเทศกับเพี้ยสิ่งหนาท เพี้ยกวาน ก็พาบุตรภรรยาผู้คนยาว
 ไปร่ายกไปจากเมืองชนบทไปอยู่บ้านผไท้ไค้เดือน ๑ ครั้นณวันเดือน ๕ ข้างขึ้น
 แต่จะเป็นก็คำข้าพเจ้าจำไม่ได้ อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ให้ตำรวจลาวลงมาไล่
 ครัวที่เมืองชนบทให้ไปอยู่บ้านคูเวียงให้สิ้นเชิง ถ้าผู้ใดมีไปจะตัด
 ศีรษะเสีย ราษฎรชาวบ้านกลัวก็พากันยกครอบครัวไปอยู่ณบ้านคูเวียง
 ครั้นณวันเดือน ๕ ข้างขึ้น อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ยกจากโคราชไปพักอยู่คูเวียง
 คน ๑ แล้วยกไปอยู่บ้านหนองบัว แล้วอ้ายเจ้าเวียงจันทน์จึงให้
 ตำรวจลาวมาไล่ครัวที่บ้านคูเวียงไปอยู่บ้านหนองบัว ครั้นพากันไปอยู่
 บ้านหนองบัว พระยาจันทประเทศจึงไปหาอ้ายเจ้าเวียงจันทน์ ๆ จึงสั่งให้
 พระยาจันทประเทศไล่ครัวให้ไปอยู่บ้านนาแดง อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ก็จะ
 ยกไปทางค่าน้ำเข้าสาร พระยาจันทประเทศไล่ครัวไปทางบ้านนาแดง
 ครัวไปถึงบ้านนาแดงไค้ ๕ วัน อ้ายพระยานรินทรที่เป็นแม่ทัพอยู่ที่ค่าย
 บ้านหนองบัว จึงให้ให้ตำรวจลาวมาจับเอาคนผู้ชายที่ครัวบ้านนาแดง
 ๒๐๐ คน ทั้งข้าพเจ้าให้เข้าค่ายบ้านหนองบัว ข้าพเจ้ามายืมเอาหอก
 ของอ้ายทิดโสภณหลานข้าพเจ้าไค้เล่ม ๑ มาเข้าค่าย ค่ายหนองบัวกว้าง
 ยาวประมาณ ๓๐ เส้น คนรักษาค่ายอยู่ประมาณ ๓,๒๐๐ คน มีปืนคายศิลา
 อยู่ในค่ายประมาณ ๓๐๐ เคษ อ้ายพวกเวียงจันทน์ให้ข้าพเจ้ารักษาค่าย
 ข้างตะวันออก ครั้นณวันขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๖ เพลาเย็นทัพไทยเข้าไปตี

ค่ายไทรยกันอยู่จนเพลาสว่าง ทฬลวจึงแตกหนีไป ทฬไทยไล่จับ
 เอาข้าพเจ้าไ้มาได้มา จำข้าพเจ้าไว้ไว้ได้ ๒ คนจึงส่งตัวข้าพเจ้าลงมาที่ทฬหลวง
 แม่น้ำปายไว้ได้ ๒ คนแล้วจึงส่งข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพ ฯ สิ้นคำให้การ
 ข้าพเจ้าแต่เท่านั้น

คำให้การอ้ายเชียงมั่น

วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ขุนนพศก ขุนอภัยพิริต หมื่น
 วิเศษ เวรแสนโงม ถามอ้ายเชียงมั่นให้การว่า อายข้าพเจ้าไ้ได้ ๓๐ ปี
 เดิมบิดามารดาข้าพเจ้าอยู่ณเมืองนครพนม ข้าพเจ้าก็เกิดณเมืองนครพนม
 ครั้นบวกละสิกข์ข้าพเจ้าไปค้าขายณเมืองกาฬสินธุ์ ข้าพเจ้าไ้ได้เข้ามา
 เชียงโคสเป็นภรรยาที่บ้านเอื้อ แขวงเมืองกาฬสินธุ์ ข้าพเจ้า
 อยู่กันกับอ้ายมาเกิดบุตรชายคน ๑ อายไ้ได้ ๓ ขวบ บ้านเอื้อที่ข้าพเจ้าอยู่
 กับเมืองกาฬสินธุ์ ทางประมาณ ๓๐๐ เส้น ข้าพเจ้าก็เป็นบ่าวเจ้าเมือง
 กาฬสินธุ์ ๆ ให้บุตรสาวของชาวบ้านเอื้อเป็นนายหมวดคุมข้าพเจ้าเสียเงินเป็น
 ค่าขังจำชาวบละคำลึง ครั้นอยู่ณเดือน ๓ ข้างขึ้น ปีจออัฐศก อ้าย
 เวียงจันทย์ยกทัพมาตั้งอยู่นอกเมืองนครราชสีมา แต่อ้ายอุปราชยกทัพไป
 ตั้งอยู่นอกเมืองกาฬสินธุ์ ประมาณ ๔ เส้น ๕ เส้น คนประมาณ ๓,๐๐๐ คน
 แล้วอ้ายอุปราชให้หาเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ออกไปค่ายอุปราช ข้าพเจ้าเป็น
 คนถือคนโทนำตามเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ออกไปค่าย เจ้าเมืองกาฬสินธุ์
 ก็ไปหาอ้ายอุปราช ๆ ถามเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ว่า จะไปเมืองเวียงจันทย์

ด้วยอ้ายอุปราชหรือไม่ไป เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ว่าไม่ไปแล้วจะขออยู่ อ้ายอุปราชว่าเจ้าจะอยู่ที่ไหนอยู่ไปไม่เอาไปคอก อ้ายอุปราชก็ให้เจ้าเมืองกาฬสินธุ์กลับไปเมืองกาฬสินธุ์ อยู่มาวันหนึ่งอ้ายอุปราชให้หาเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ออกไปณค่ายอีก ข้าพเจ้าก็ไปด้วยกันตามไปด้วยเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ประมาณ ๕๐ คน มีหอกดาบไปด้วยครบมือกัน ครั้นไปถึงประตูค่ายอ้ายอุปราช ๆ ให้พวกอ้ายอุปราชเก็บหอกดาบและห้ามคนเสียมิให้ตามเจ้าเมืองกาฬสินธุ์เข้าไปในค่าย แต่ข้าพเจ้าถือคนโทน้ำกับคนถือล่อหมาตามเจ้าเมืองกาฬสินธุ์เข้าไปในค่าย ๒ คน ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายอุปราชถามเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ว่า เจ้าไม่ไปแน่แล้วหรือ เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ว่าไม่ไปแน่แล้ว อ้ายอุปราชก็ให้จับเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ (มัต) ข้อมือออกไปหลังค่าย.....เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ อ้ายอุปราชก็ให้ยกยานเรือนในนอกเมืองกาฬสินธุ์เสียหมด กวาดครอบครวไปเวียงจันทน์ บุตรภรรยาข้าพเจ้าก็ติดไปด้วย แต่ตัวข้าพเจ้ากับเชียงคำ เชียงโคส เชียงคำมา เชียงแก้ว หนีเข้าอยู่ในป่า ครั้นรู้ข่าวว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นไป ข้าพเจ้าก็ชวนกันว่าจะมาหากองทัพหลวง ครั้นมาถึงบ้านพร้าว แขวงเมืองโคราชกับเวียงจันทน์ต่อกัน เชียงคำ เชียงโคส เชียงคำมา เชียงแก้ว หนีข้าพเจ้าไป แต่ข้าพเจ้าผู้เดียวเดินมาหากองทัพหลวงยังค่าย.....มาถึงบ้านพร้าวห่างกับค่ายหนองบัวลำภู (ทาง) แต่เข้าจนเพลาน้องเพล..... พวกกองมอญ ๓ คนจับตัวข้าพเจ้าได้มาส่งที่ค่ายหนองบัว

ถ้ามีคนหนึ่ง แล้วส่งข้าพเจ้ามาค้าขายหลวงแม่น้ำปาย ข้าพเจ้าเห็นเงร
๒ องค์เล็กขององค์หนึ่ง ยังขวช้อยองค์หนึ่งที่ค้าขายหลวง ข้าพเจ้าได้ยิน
พวกกองทัพนาค้าขายหลวงพวกันว่า เงร ๒ องค์นี้อยู่ในเมืองโคราช
ข้าพเจ้าอยู่ที่ค้าขายหลวง ๒ คนแล้วส่งตัวข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพ ฯ

ใบบอกพระยาจำแสนยากรฉบับที่ ๒

วันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๗ ขัณนพศก พระวิสุทธิกษัตริย์ เจ้ากรม
พระคลังศุภรัต กรมพระราชวังบวร ถือนหนังสือบอกพระยาจำแสนยากร
ลงมาแต่ค้าขายหลวง ฯ

หนังสือพระยาจำแสนยากรมาถึงพระยาศรีสุทเทพให้ นำขึ้น
กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละออง ฯ ด้วยมีพระราชบัญชา
โปรดเกล้า ฯ ให้บอกลงมาว่า บอกข้าราชการลงมาแต่ก่อน อ้ายลาว
ยกมาตั้งสนามเพลาล้อมค่ายแจ้งอยู่แล้ว ครั้นวันแรม ๑๑ ค่ำ
เดือน ๖ เสด็จยกทัพหลวงขึ้นมาถึงตำบลหนองบัวที่ประทับวัน หมัน
รักษิมาณปลัดพระตำรวจ ซึ่งราชการถือนหนังสือบอกพระยาปลาหมอราช
เสนาลงมาว่า กรมหมื่นนเรศวรโยธี นายทัพนายกอง.....กองหน้าได้
รบกับอ้ายลาวณค่ายบ้านส้มข่อย แต่วันแรมค่ำ ๑ เดือน ๖ ไปจน
แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ อ้ายลาวคุมทัพข้าง ๗๐ ข้างออกรบ กรมหมื่น
นเรศวรโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ พระยาปลาหมอราชเสนา พระยา
จำแสนยากร พระยาท้ายน้ำ นายทัพนายกองได้รบกันกลางแปลงถึง

ตะลุมบอน พระยาจำแสนยากรถูกหอกซัดหลังข้าง & เล่มช่วยมากอยู่
 นายทัพนายกองยิงข้างซ้ายตาย ๓ ข้าง ล้ายากไปหลายข้าง อ้าย
 ลาวแตกกระจัดกระจายไป ทัพอ้ายลาวซึ่งล้อมค่ายบ้านส้มป่อยก็แตก
 ไปด้วย อ้ายลาวตายในทิว ๓๓๔ คน เจ็บล้ายากไปเป็นอันมาก
 จับเป็นไ้ ๓ คน ไ้บนหลัก ๕ บอก บนคาบศิลา ๓๓ บอก กระสุนโคก
 ๘,๕๐๐ กระสุน กระสุนปราย ๓,๖๐๐ กระสุน กระสุนบนหลัก ๒๐๐ กระสุน
 กับกินคำดินประสีขาวสุพันฉั่น ม้า ๑๗ ม้า เครื่องคัสตราวุธเป็นอันมาก
 หนวันแรม ๓ ค่ำเดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวร โยธิดอยมาตั้งอยู่หนองบัว
 ลำภู อ้ายลาวตักหลังลงมาตามหลังเขาช่องสนมประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ
 อ้ายลาวยิงค่าย ไ้ยิงโต้ตอบกัน อ้ายลาวถูกบนตายคน ๑ ล้ายาก ๓ คน
 อ้ายลาวแตกหนีไป ไ้บนหลักบอก ๑ ครั้นเพลาค่าอ้ายลาวก็ถอยไป
 รายอยู่บนเขาประมาณ ๒๐ เส้น กรมหมื่นนเรศวร โยธิดให้พระยาพิไชย
 วรรณฤทธิคุมไพร่ ๕๐๐ คน ให้สุมิงอำมาตย์ ถินคุมไพร่ ๕๐๐ คน ให้
 พระณรงค์เดชะคุมไพร่ ๕๐๐ คน หลวงพิไชยคชฤทธิคุมไพร่ ๑๕๐ คน
 ยกหนุนขึ้นไป พระณรงค์เดชะเห็นค่ายอ้ายลาวตั้งอยู่บนเนินเขา & ค่าย
 ไ้ยิงสู้รบกัน อ้ายลาวตัวนายตายคน ๑ อ้ายลาวแตกหนีไป กรมหมื่น
 นเรศวร โยธินายทัพนายกองหน้าจะยกขึ้นไปตีทัพอ้ายลาวซึ่งตั้งอยู่บนเขา
 ขึ้นไปจนถึงเมืองเวียงจันทน์ แล้วว่าอุปฮาดเมืองหล่มสักพาครอบครัว
 เข้ามาณค่ายหนองบัวลำภู ๒๐๐ เศษ... ..กรมหมื่นนเรศวร โยธิดให้หมื่น
 รัษฎพิมานคุมตัวบุตรวงศ์บุตรอุปฮาดกับไพร่ & คนลงมาเฝ้าทูลละอองฯ.....
 ไ้ มีตราไปถึงพระยาไกรโกษา พระยาเกษตรรักษา พระยาราชโยธา

หลวงปลัดพิมายทัพน้า ทัพลวง.....ทัพลูให้เร่งรีบคุม^๕ขึ้นไปใหญ่กะสุน
 คืนค่ำไประดมคือ้ายลาวซึ่งตั้งอยู่ณด่านเข้าสารนั้นแจ้งอยู่แล้ว และอ้าย
 พระยานรินทร์กับหลานอ้ายพระยานรินทร์นั้นยังถืออ้ายอนเวียงจันทร์อยู่หา
 ผินหน้ามาข้างเราไม่ จึงให้เอาเลื่อย ๆ ศีรษะเป็น ๔ แสกคักคักคัมมือ
 คักเท้า แล้วตัดศีรษะเสียบประจานไว้ณบ้าน.....จอกมิให้หัวเมืองลาว
 ทั้งปวงคืบเขียงอย่างกันสืบไป ฅวันแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๖ เสกขยอกขึ้นมา
 ถึงค่ายลเขาสามหมอก กรมหมื่นนเรศวร โยธินาถทัพนายกองพร้อม
 ขอกลงมาอีกคณะ ๑ ว่า กรมหมื่นนเรศวร โยธินาถทัพนายกองพร้อม
 กันยกเข้าคือ้ายลาวตามระยะทางไปจนถึงด่านเข้าสาร ลาวแตกหนี
 กระจัดกระจายหากลับไปเมืองเวียงจันทน์ไม่ อ้ายอนเวียงจันทร์กักขีไพร่
 พลักไม่เชื่อถือ อ้ายอนเวียงจันทร์คิครวนเรอยู่ ครันฅวันขึ้น ๒ ค่ำ
 เดือน ๗ เพลาเช้าเสกขยอกขึ้นมาถึงค่ายหลวงล่าเหยื่อ พระยาไกรโกษา
 ธิปัตย์ พระยาเกษตรรักษา พระยาราชโยธา หลวงปลัดพิมายกองหน้า
 ทัพลวงยกขึ้นไปถึงหนองบัวลำภูบอกลงมาว่า รองแห่งเมืองสระบุรี
 เสมียนตราโคราชซึ่งอ้ายลาวกวาดต้อนขึ้นไปออกมามีกรมหมื่นนเรศวร
 โยธินาถค่ายหนองบัวลำภูแจ้งความว่า อ้ายอนเวียงจันทร์รู้ว่ากองทัพลวง
 เสกขยอกขึ้นมาจะสู้รบมิได้ อพยพครอบครัวลงเรือหนีไปแต่ฅวันแรม ๒ ค่ำ
 เดือน ๖ ครวไทยลาวเงินหนีมาจากเมืองเวียงจันทน์เข้าหาประมาณ
 ๑,๐๐๐ เศษ รวบรวมไว้ณค่ายหนองบัวลำภู กรมหมื่นนเรศวร โยธินาถทัพ
 นายกองได้ยกขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ฅวันขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๗.....ทัพลูพระยา
 ไกรโกษา พระยาเกษตร พระยาราชโยธา หลวงปลัดพิมายยกหน

ขึ้นไป ครั้นเพลาลบค่ำ หมื่นไกรสรียิง หัวหมื่นพระตำรวจซึ่งให้ขึ้นไป
 ลี้ข่าวราชการ..... อ้ายอปราชแยกย้ายให้ไปตั้งรักษาคำทางหลาย
 ค่ายล ครั้นอ้ายลาวยกลงมาตีค่ายบ้านลัมบ้อย อ้ายลาวล้มตาย
 เป็นอันมาก..... กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้
 หลวงเมือง ๆ โคราช ขุนณรงค์พินาศ หมื่นคักตานายไพร่ ๓๕๐ คน
 ยกขึ้นไปตั้งสกัดคั่นทางด่านสนมกองหนึ่ง แล้วให้นายบุญศรีกับเจ้าเมือง
 ขอนแก่นถือหนังสือไปหัวเมืองทั้งปวง ซึ่งได้พบไว้กับเจ้าเมืองขอนแก่น
 ไว้แต่ก่อน ณวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ขุนณรงค์พินาศ ราชบุตรราชวงศ์
 เมืองขอนแก่น เพี้ยพระนครเมืองชนบท เพี้ยศรีเสาวราช เพี้ยสีหนาท
 มาแจ้งความว่า อ้ายอปราชซึ่งตั้งอยู่หนองหาน กับอ้าย.....
 ซึ่งตั้งอยู่บ้านนาแตงหันไปแล้ว กรมหมื่นนเรศวรโยธิมีหนังสือให้
 ราชวงศ์เมืองขอนแก่น เพี้ยพระนครชนบทไปเกณฑ์ทัพเมืองชนบท
 เมืองขอนแก่น ยกมาฉกหนองบัวลำภู เมืองสุพรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด
 ให้ขึ้นไปทางหนองหานบรรจบกันบ้านพันพร้าว แต่ครอบครัวเมืองร้อยเอ็ด
 เมืองสุพรรณภูมิ เมืองชนบท เมืองขอนแก่น กรมหมื่นนเรศวรโยธิได้
 จัดแจงให้ไปอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนา

ครั้นวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ รongแพ่งเมืองสระบุรี เสด็จมียศตรา
 เมืองโคราช พากรรษาเจ้าพระยาโคราชมา ๒ คนกับบุตร ๓ คน กับ
 ครอบครัวหนีมาแต่เมืองเวียงจันทน์ ๓๐ ครอบครัว ห้างใหญ่เล็ก ๑๐๐ เศษ
 แจ้งความว่าอ้ายอนูเวียงจันทน์รู้ว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาตีด่าน

เข้าสารแตกกระจัดกระจายไป อ้ายลาวหากลับไปเมืองเวียงจันทน์ไม่
 อ้ายอนเวียงจันทน์จะเกณฑ์อ้ายลาวออกสู้รบหาได้ไม่ จึงพาครอบครัว
 หนีออกจากเมืองเวียงจันทน์ล่องเรือลงไป แต่ฉวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๖ ว่า
 จะหนีไปเมืองพวน เมืองแก้วบัง กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้พระยาทศโยธา
 พระณรงค์เดชะ สมิ้งอำมาตย์ดิน นายไพร่ ๑,๓๕๐ คนยกขึ้นไปก่อน
 ทักกรมหมื่นนเรศวรโยธิ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ได้ยกออกจากค่าย
 หนองบัวลำภูขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ฉวันขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๗ แล้ว ถ้าจกแจง
 ครอบครัว เมืองหล่มสัก เมืองโคราช เมืองสระบุรี เมืองลาวฝ่าย
 ตะวันออกเดินลงมาจากเมืองเวียงจันทน์มาน้อยเท่าใดจะบอกมาครั้งหลัง
 กรมหมื่นนเรศวรโยธิได้ มีหนังสือบอกข้าราชการให้หลวงไกรทามาตย
 หลวงภูษิตขึ้นถือไปถึงเจ้าพระยาอภัยภทร พระยาเพชรพิไชยนายทัพ
 นายกองให้เร่งรีบยกขึ้นไปบรรจบกันณเมืองเวียงจันทน์จะได้คิดราชการต่อ
 ไปละยับหนึ่งแจ้อยแล้ว

อนึ่งราชบุตรเมืองขอนแก่น นายบุญศรีจับอ้ายลาวได้ ๒๕ คน
 ขนคาบศิลา ๔ ขอก กับนายมีนายเรืองหนีมาแต่เมืองเวียงจันทน์ ๒ คน
 กรมหมื่นนเรศวรโยธิให้หมื่นไกรสูริยพาตัวราชบุตร เพี้ยพระนคร เพี้ย
 สี่หนามเมืองขอนแก่นกับไพร่ ๒ คนลงมาเฝ้าทูลละออง ฯ กับคุมนายมี
 นายเรือง ๒ คน อ้ายลาว ๒๕ คน ขนคาบศิลา ๔ ขอกลงมาส่งณค่าย
 หลวงนั้น ได้มีตราบอกข้าราชการไปถึงพระยาราชสุภาวดีแม่ทัพ และ
 เจ้าพระยาโคราชให้เร่งตีเมืองขาสักให้สำเร็จโดยเร็วแจ้อยแล้ว และทัพ
 นั้นจะขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาขึ้นไปทำลายล้างเมืองเวียงจันทน์

เสียให้ทั้งได้ แต่รับย้ายลาวได้บ้างหนึ่งลงมาบ้าง ได้ความว่าย้ายอน
เวียงจันทน์เกณฑ์คนในเมืองนอกเมืองและนครจรัญครุฑซึ่งกวาดขึ้นไปครั้ง
ได้ ๒๕,๐๐๐ คน แบ่งไว้รักษาเมืองเวียงจันทน์ ๓,๐๐๐ คน เกณฑ์ลงมา
รักษาก่านเข้าสาร บ้านส้มป่อย หนองบัวลำภู ๒๒,๐๐๐ คน ย้ายลาวซึ่ง
แตกไปจากหนองบัวลำภู บ้านส้มป่อย ก่านเข้าสารนั้นหากลี้เข้าเมือง
เวียงจันทน์ไม่ ย้ายอนเวียงจันทน์ก็หนีไปเมืองพวนเมืองแก้วบ้าง ระยะ
ทางแต่เมืองเวียงจันทน์ไปเมืองพวนทางเรือ ๕ คับ ขึ้นเดินบกไปอีก ๕ คับ
ถึงเมืองพวนทาง ๒ คับ แต่ข้างเดินหาได้ไม่ ย้ายเวียงจันทน์หนีไปนั้น
จะไปเมืองพวนหรือเมืองแก้วจะเอาเป็นแน่ยังไม่ได้ ถ้าเสด็จยกขึ้นไปถึง
เมืองเวียงจันทน์แล้วราชการผันแปรประการใดจะคิดราชการต่อไปจึงจะบอก
ลงมาครั้งหลัง

อนึ่ง เสด็จฯ กราบลา.....
ตามหลังสามหมื่นขึ้นไปจนถึงก่านช่องสนมและหนองหารใหญ่น้อย มี
ครัวเมืองชนบท ครัวเมืองขอนแก่น ครัวบ้านพันพร้าว ครัวบ้าน.....
ครัวบ้านลาด ครัวบ้านแสนตอ ครัวบ้านนาบ้านไร่ ครัวบ้านไปบ้านจิก
บ้านหนองบัวลำภู ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ ๑๐,๐๐๐ เศษ ได้ให้พระยา
อภัยเรืองเดชเร่งรีบยกขึ้นไปเกลี้ยกล่อมครอบครัว ถ้าเสด็จพระราช
ดำเนินไปถึงหนองบัวลำภูแล้ว จะทรงจัดทัพในกองทัพหลวง (กับทัพ
พระองค์) ขุนเพชร ทัพพระยาอภัยเรืองเดช ทัพพระยาปลัดออกตาม
ช่องสนมช่องขาคอก และเสบียงอาหารตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ลงมาจนถึง
เมืองโคราชมีอยู่เป็นอันมาก แต่เป็นเข้าเห็นยวหาเป็นเข้าเจ้าไม่ ได้มี

ตราลงมาถึงเจ้าพระยามหาเสนาให้เร่งรีบตามเสด็จขึ้นไปเข้ากระบวนทัพ
หลวงแล้ว ให้เจ้าพระยาธรรมาแห่งกองทัพขึ้นมารวบรวมเสบียง.....
คอยรับครอบครัวอยู่ณลำปชีบ้านตกก จอกลำเลิงด้วยแล้ว บัดนี้ได้.....
.....ลาวซึ่งราชบุตรเมืองขอนแก่นจับได้ให้พระวิสุทธิรักษ์ นายมีมหาคเล็ก
.....ส่งก่อน ๑๓ คน ขึ้นคายศิลา ๕ ขอก กับนายมีขาวพระยา
กำแหงภักไชยซึ่งหนีลงมาแต่เมืองเวียงจันทน์คน ๑ อ้ายลาว ๑๒ คนกับนาย
เรือนั้นจะส่งลงมาครั้งหลัง แต่ราชบุตร เพี้ยพระนคร เพี้ยสีหนาม
เมืองขอนแก่นนั้น ขอพระราชทานไว้สืบถามข้อราชการ ได้คิดคำให้การ
เสมียนตราเมืองโคราช รองแห่งเมืองสระบุรีส่งลง (มา) ด้วยแล้ว
หนังสือมาฉนวนจันทร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุน นพศก ฯ

คำให้การเสมียนตราเมืองโคราช

ข้าพเจ้าเสมียนตราเมืองโคราชให้การว่า ฉนวนเดือน ๓ อ้ายอนุให้
หาตัวข้าพเจ้าไปที่ค่ายอ้ายอนุ ข้าพเจ้าเป็นคนรักษาครอยครัวเจ้าพระยา
โคราชให้ข้าพเจ้าทำบัญชีราย.....ของเจ้าพระยาโคราชไปขึ้นเป็นข้าง
๗๐ เศษ ชายหญิง ๖๐๐ เศษ ฉนวนแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ อ้ายอนุให้กวาด
ครอยครัวเจ้าพระยาโคราชกับครัวข้าพเจ้า ตัวข้าพเจ้ามอบให้อ้ายศรีแพ
อ้ายทองแดงกับลาว ๕ คนคุมไว้ในค่าย ครั้นฉนวนเดือน ๔ ขึ้นค่ำ
จำมิได้ อ้ายอนุให้อ้ายพรมรังสีคุมภรรยาอ้ายอนุซึ่งได้ที่เมืองโคราช
๘ คน ข้าง ๔๐ เศษบรรทุกสิ่งของขึ้นไปกับตัวข้าพเจ้า ครัวข้าพเจ้า ครัว
หลวงพิไชยก็ไปด้วย ถึงบ้านพันพร้าว อ้ายอนุข้ามไปเมืองเวียงจันทน์

แต่ครัวข้าพเจ้า ครัวหลวงพิไชย ข้าพเจ้าขออยู่ที่พันพร้าว อ้ายอนให้
 ข้าพเจ้ากับภรรยาหลวงพิไชยอยู่ที่พันพร้าว ครั้นณวันเดือน ๕ ข้างแรม
 อ้ายอนพาครอบครัวเจ้าพระยาโคราชกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ได้ประมาณ
 ๙ วัน ๑๐ วัน อ้ายสุทธีสารกลับขึ้นไปแต่หนองบัวลำภู อ้ายอนว่าทัพหลวง
 ยกขึ้นมาทางด่านสามหมอก อ้ายอนเกณฑ์คนเพิ่มให้พระยานรินทร์มา
 ตั้งรับกองทัพหลวงที่หนองบัวลำภูได้ ๔ วัน ๕ วัน พระยานรินทร์บอก
 หนังสือขึ้นไปถึงอ้ายอนว่า กองทัพหลวงยกขึ้นมาครั้งนี้ ซึ่งจะสู้รบกัน
 เห็นจะสู้ไม่ได้ พระยานรินทร์จะขอถอยมาตั้งมั่นรับอยู่ที่ด่านเข้าสาร
 อ้ายอนจึงเกณฑ์คน ๑๐,๐๐๐ ให้อ้ายสุทธีสารเป็นทัพหน้า อ้ายอนเป็น
 แม่ทัพยกมาถึงบ้านกำเมกมอ อ้ายชานน.....กลับมาแต่เมือง
 หล่มคักผูกพันประการใดข้าพเจ้าไม่รู้ ไม่ อ้ายอนให้อ้ายชานน อ้ายสุริย
 พระยาสระบุรี เป็นแม่ทัพยกมารบที่บ้านส้มข่อย ตัวอ้ายอนก็ไป อ้าย
 ราชวงศ์ อ้ายสุทธีสาร อ้ายเถื่อน พวกนี้กลับขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์
 ณวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ อ้ายอนให้อ้าย.....เรือ ๖ ลำ.....
 อ้ายอนให้หลวงศรีเสนาภย์ข้าหลวงมั่งซื้อ ๕ เศษ.....หลวงเส้น.....
 อยู่ที่หนองหาร ครั้นณวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเข้าอ้ายอนพาบุตร
 ภรรยาลงเรือพากันลงน้ำไปทางใต้ เรือใหญ่น้อยตามไปประมาณ ๖๐๐ เศษ
 จะไปทางไหนนั้นข้าพเจ้าไม่รู้ ครั้นณวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ เพลาคำ
 ข้าพเจ้าให้นายจำกับผู้มีชื่อเขาเรือข้ามไปรับภรรยาเจ้าพระยาโคราชที่สวน
 อ้ายอน.....ได้แต่นักบ่่านกับบุตรชาย ๒ หญิง ๑ มากับครัวเมือง

โคราช ๗๐๐ เศษ กลับมาเฝ้ากรมหมื่นนเรศวรโยชัยออกส่ง... .. ลงมา
แต่ครั้นนั้นยังอยู่ที่ค่ายหนองบัวลำภู สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านี้

คำให้การนายรองแพ่งเมืองสระบุรี

ข้าพเจ้านายรองแพ่งเมืองสระบุรีให้การว่า ฅวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๓
ได้ข่าวว่าอ้ายราชวงศ์ลงไปต้อนครัวแต่แก่งคอยลงไปถึงบ้านท่าวี ฅวัน
ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๓ ข้าพเจ้ากับแพ่งไปบอกหลวงรักษารักษ์หมื่นอินท
เสนายักษ์ (ว่า) อ้ายราชวงศ์ต้อนครัวบ้านผางท่าวีไปหมดแล้ว
หลวงรักษารักษ์หมื่นอินทเสนายักษ์ลงไปกรุงเทพฯ ฅวันแรม
๓๐ ค่ำ เดือน ๓ อ้ายเชียงโตคุมคน ๒๐๐ คน ลงไปกวาดครอบครัว
ข้าพเจ้ากับครัวหลวงแพ่งชายหญิงประมาณ ๒๐๐ เศษ ขึ้นมาถึงปากก่ง
พระยาไฟ อ้ายราชวงศ์ได้ให้คน ๓๐ คน คุมครัวข้าพเจ้ากับครัวหลวง
แพ่งนั้นมาถึงเมืองโคราช อ้ายอนให้หาตัวหลวงแพ่งไปที่ค่ายอ้ายอน ๆ
ให้ลาวมีชื่อคุมข้าพเจ้ากับครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ฅวันเดือนเดือน ๖
ครัวข้าพเจ้าขึ้นไปถึงบ้านพลับ ข้าพเจ้าเห็นกองทัพอ้ายลาวยกลงมา
บ้านพลับจะตั้งด่านเข้าสาร ข้าพเจ้าหลักกองทัพอ้ายลาวไปทางบ้านผางไฟ
พบอ้ายอนยกกองทัพมาคนประมาณ ๑๐,๐๐๐ จะมาด่านเข้าสาร ครัว
ข้าพเจ้าขึ้นไปถึงบ้านพันพร้าวได้ ๒ วัน อ้ายอนกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์
แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ อ้ายอนพาครัวหนีไป ข้าพเจ้ากับหลวงแพ่งก็
พาครอบครัวหนีกลับมา พบเสมียนตราเมืองโคราชที่บ้าน.....แล้วพากัน
มาเฝ้ากรมหมื่นนเรศวรโยชัยที่ค่ายหนองบัวลำภู กรมหมื่นนเรศวรโยชัยออก

ส่งตัวข้าพเจ้าลงมา และเมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่พนมเปญ.....ได้ยินพวก
 ครวัฑกกันว่า ข้าวยืนเวียงจันทน์ฆ่าหลวงศรีเสนา กับข้าหลวงมีชื่อ ๔๒ คน
 กับบุตรภรรยาเจ้าพระยาโคราชด้วย แต่พระยาสระบุรีก็ช่วยพวกครวัฑ
 เมืองสระบุรีนั้นหาได้พอกับข้าพเจ้าไม่ สิ้นคำให้การข้าพเจ้าเท่านั้น

คำให้การอ้ายเชียงทับ

ณวันอังคารแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุนนพศก ข้าพเจ้าเชียงทับ
 ให้การว่า ข้าพเจ้า ๒๖ ปี บิดาข้าพเจ้าตายเสีย และยังแต่มารดา
 ข้าพเจ้าเสาะไผ่น้องข้าพเจ้าคนหนึ่งชื่อน้อยหาผัวมิได้ ข้าพเจ้าบวชเป็นพระ
 ภิกษุ แล้วข้าพเจ้าสึกออกมา มีภรรยาชื่อ เข้ามามีบุตรคนหนึ่งชื่อหนแดง
 บ้านเรือนข้าพเจ้าอยู่บ้านใกล้เมืองเวียงจันทน์ลงมาต่างเมืองโคราชเสมา
 ข้าพเจ้าเป็นบ่าวอ้ายบุญทองซึ่งเป็นนายบ้านหั้นซึ่งข้าพเจ้าอยู่ บ้านซึ่ง
 ข้าพเจ้าอยู่นั้น กับบ้านหั้นมีเรือนประมาณ ๓๐๐ เศษ ชายหญิงทั้งสอง
 บ้านประมาณ ๕๐๐ คน ข้าพเจ้าเป็นเลขส่วย ณวันเดือนยี่ข้างแรมก่ำ
 จำมิได้ บ่ขอรู้จัก ข้าพเจ้าออกไปบ่าประมาณ ๔ คับ ๕ คับ ครั้นณวัน
 เดือน ๓ ก่ำจำมิได้ ข้าพเจ้ากลับบ้านข้าพเจ้า ชายหญิงมีช่อบอก
 ข้าพเจ้าว่าในเดือน ๓ เมื่อข้าพเจ้ายังไม่กลับมาแต่บ้านนั้น อ้ายเวียงจันทน์
 อ้ายราชวงศ์ยกกองทัพลงมาทางบ้านข้าพเจ้าประมาณคน ๕,๐๐๐—๖,๐๐๐
 ว่าจะลงมาช่วยราชการพระบรมศพ อ้ายเวียงจันทน์ อ้ายราชวงศ์เกณฑ์
 พวกบ้านข้าพเจ้า บ้านหั้น บ้านพร้าวสำหรับใส่เสบียงอาหาร ให้นาย
 ไพร่กะเกณฑ์กันใส่เข้าไปสำหรับฉางที่บ้านข้าพเจ้า ฉางหลังหนึ่งยาว

ประมาณ ๕ วา ขื่อประมาณ ๕ ศอก ๖ ศอก เทียบประมาณ ๕ ศอก ๖ ศอก
 เข้าสารเต็มเสมอข้อจะเป็นก่อกวียนเข้าสารนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ เข้าสาร
 สำหรับจับจ่ายใช้ราชการ ถ้าอ้ายเวียงจันท์ต้องการเมื่อใดอย่าให้ขาดได้
 อ้ายเวียงจันท์ อ้ายราชวงศ์ จะยกลงมาตั้งอยู่ที่ไหน อ้ายลาวผู้บอกก็
 หายอกไม่ แต่ตัวข้าพเจ้าต้องเสียดูดยกับอ้ายเวียงจันท์ยละ ๓ ตำลึง ถ้า
 ข้าพเจ้าต้องเกณฑ์สี่เข้าคำเข้าไว้สำหรับนางก็ต้องเสียเงินแต่ ๑ ตำลึง
 ๒ บาท หากถึง ๓ ตำลึงไม่ อ้ายบุญทวงศ์นายส่วยหาได้กะเกณฑ์ข้าพเจ้า
 ไปข้างไหนไม่ ฅวันเดือน ๕ จะเป็นขันแรมมากคำจำได้ บกุนนพศก
 ข้าพเจ้าอยู่บ้านข้าพเจ้า ๆ เห็นอ้ายเวียงจันท์ ยกทัพกลับขึ้นไปทางบ้าน
 ข้าพเจ้าประมาณคน ๓,๐๐๐ เศษ ข้างประมาณ ๕๐๐ ข้าง ๕๐๐ ข้าง มี
 ประมาณ ๒๐๐ มี ขึ้นคายศิลาคายชดประมาณ ๒๐๐ บอก ๓๐๐ บอก ทาย
 หอกมีสำหรับมืออยู่ทุกคน อ้ายเวียงจันท์ ซี่ข้างฝั่งมีกบคืบคัยผูกม่านลาย
 ริมขลิบแดงทั้งหน้ากับหลังกบ ครั้นอ้ายเวียงจันท์ยกทัพขึ้นไปแล้ว อ้าย
 บุญทวงศ์นายด่านนายส่วยข้าพเจ้าก็ขึ้นไปตามทัพอ้ายเวียงจันท์ ข้าพเจ้า
 เห็นอ้ายลาวเวียงจันท์ขยไล่ทันครว้ไปตามอ้ายเวียงจันท์ วันเมื่ออ้าย
 เวียงจันท์ไปเป็นหมู่ ๆ เหนือกันขึ้นไป หมู่หนึ่งประมาณ ๕๐ บ้าง ครว้
 ๓๐๐ ครว้บ้าง ๒๐๐ ครว้บ้าง ข้าพเจ้าถามชายหญิงพวกครว้พากันมา จะ
 ไปข้างไหน อยู่บ้านใด พวกครว้บอกว่า อยู่เมืองโคราชเสมา เมือง
 สระบุรีบ้าง อ้ายลาวเวียงจันท์ขยไล่ให้ขึ้นไปอยู่เวียงจันท์ แต่ครว้เดิน
 ตามเบื้องกันไปถึง ๓ คืน ๔ วันจึงสิ้นครว้ จะเป็นคนมากน้อยเท่าใด
 ข้าพเจ้าไม่ทราบ แล้วข้าพเจ้าได้ยินลาวพวกครว้พูดกันว่า อ้ายราชวงศ์

ยกทัพแยกกันออกจากอ้ายเวียงจันทน์ไปไล่ครัวเมืองหล่ม อ้ายราชวงศ์จะ
 ยกไปไล่ครัวที่จริงประการใดข้าพเจ้าไม่ทราบ แล้วข้าพเจ้าได้ยินพวก
 บ้านข้าพเจ้าแตกตันทันว่า ทัพไทยยกขึ้นไปตั้งอยู่แม่น้ำพองได้บ้าน
 ข้าพเจ้าลงมาหนทางคน ๓ ครัวรุ่งขึ้นณวันเดือน ๖ ขึ้นค่ำจำไม่ได้
 ข้าพเจ้ากับลาวชายหญิงมีชื่อพวกบ้านข้าพเจ้า ตกใจกลัวแตกตันทันภัย
 ของแยกย้ายหนีเข้าป่าข้าง แต่ข้าพเจ้ากับครัวชายหญิงประมาณ ๓๐ ครัว
 ออกจากบ้านหนีไปวันหนึ่ง ขึ้นไปอยู่บนเขาประพาฬประมาณ ๑๓ วัน
 ๑๔ วัน ในเดือน ๖ ข้างแรมนั้นข้าพเจ้าเที่ยวหากินที่เข่า เห็นพวกครัว
 เมืองชนบทเมืองขอนแก่นหนีหนีอยู่บนเขานี้ด้วยประมาณ ๔๐๐ ครัว แต่
 เจ้าเมืองชนบทเมืองขอนแก่นนั้นข้าพเจ้าหารู้จักตัวไม่ ข้าพเจ้าก็ไม่ได้
 ถาม ครั้นข้าพเจ้าขัดสละเบี่ยงอาหารลง ข้าพเจ้าพวกครัวข้าพเจ้าจึงไป
 ถามขอซื้อเข้าครัวพวกเมืองชนบทเมืองขอนแก่นได้แล้ว ข้าพเจ้า.....
 ได้ ๓ วัน ๔ วัน ณวันเดือน ๖ แรมค่ำจำไม่ได้ ไทยลาวพวกเมือง.....
 เมืองขอนแก่นประมาณ ๔๐ คน มีขึ้นหอกดาบกระบี่อกันกลุ่มรวม
 จับข้าพเจ้ากับลาวมีชื่อได้ ๒๕ คน กับครัวชายหญิงมาส่ง.....อยู่ณ
 ค่ายหนองบัวลำภู ข้าพเจ้าเห็นกองทัพไทยอยู่ในค่ายนอกค่ายประมาณ
 ห้าหมื่นเศษ เจ้าแม่ทัพเฮ้ออ้ายลาวนักโทษไว้ณค่ายหนองบัวลำภู ๓ คน
 ครั้นรุ่งเช้าบุตรเจ้าเมืองขอนแก่นคุมข้าพเจ้ากับอ้ายลาวมีชื่อ ๒๒ คนจำ
 ไล่ไต่กองลงมาถึงบ้านหิน อ้ายเชียงอิน.....ไต่กองหนีไปคนหนึ่ง บุตร
 เจ้าเมืองขอนแก่นล่าวผู้คุม ๑ แล้วข้าพเจ้ากับอ้ายลาว ๒ คนหนี

จากบ้านหัน ๒ วัน ถึงบ้านหลวงซึ่ง.....และอ้ายนักโทษ
 พวก.....เขาไว้ณค่ายหลวง ๘ คน.....ครั้นรุ่งเช้าไทยในค่าย
 หลวงคุมอ้ายนักโทษ ๑๓ คน ทั้งข้าพเจ้าลงมาจากค่ายหลวงคืน ๑ ถึง
 ยาม่วงกต เวลาเย็นหยุดกินข้าวฝนตก อ้ายคำอายุ ๓๐ ปี อ้ายเชียงชา
 อายุ ๒๘ ปี อ้ายเชียงพรมอายุ ๓๐ ปี พาโตงกวังหนีไปได้ ๓ คน ยังอ้าย
 ลาวนักโทษอีก ๑๐ คน ครั้นรุ่งขึ้นเวลาเช้าไทยก็คุมข้าพเจ้ากับอ้ายลาว
 นักโทษลงมาจะเป็นกักจำมิได้ ถึง.....อ้ายเชียงนั้นอายุได้ ๒๘ ปี ลง
 แดงตายคน ๑ คนคุมต่อลงมาจะเป็นกักจำมิได้ ถึงเมืองโคราช
 อ้ายบุตยอายุ ๔๐ ปีเป็นไข้ตายอีกคน ๑ ยิ่งแต่ ๘ คนคุมต่อลงมาจาก
 โคราชจะเป็นกักจำมิได้ เพลากลางคืนหยุดนอนอยู่ในป่า.....อายุ
 ได้ ๒๐ ปี หนีไปอีกคน ๑.....ข้าพเจ้าก็หาเห็นไม่ ยิ่งเหลือแต่
 ข้าพเจ้ากับอ้ายลาวอีก ๖ คน ผู้คุม ๆ ต่อลงมาจะเป็นกักจำมิได้
 ถึงณกรุงเทพ ฯ

ศุภอักษรเมืองหลวงพระบาง

วันศุกร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปุณณพศก เจ้าเสริม เจ้าสมบุญ
ถือศุภอักษรเมืองหลวงพระบางลงมาฉบับ ๑ แปลออกได้ความว่า ศุภ
อักษรข้าพเจ้าเจ้าเมืองหลวงพระบางอันเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ขอปฏิบัติมายังท่านอัครมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่ณกรุงเทพ ฯ
ให้ทราบ ท้ายอยู่มาฉวันอาทิตย์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๓ เวียงจันทน์ให้
นักมื่นขึ้นไปบอกข้าพเจ้าว่า ซึ่งอภัยและพระมาจะยกเข้ามาติด
กรุงเทพ ฯ เห็นจะเป็นขบวนทัพใหญ่อยู่ ซึ่งครอบครัวเห็นจะแตกตน
ขึ้นมามาก จึงให้จกกองทัพไปตั้งบ้านขอมคว่างคอยราชการ ขอให้
เข้าด้วย ให้ข้าพเจ้าไปรั้งครัว ข้าพเจ้าเห็นเนื้อความประหลาดคอยมิไว้ใจ
แก่ราชการ จึงได้ให้แสนหลวงถือหนังสือลงมาสืบราชการณเมืองพิมาย
ครั้นฉวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ นักมื่นกลับลงไปเมืองเวียงจันทน์แล้ว
ข้าพเจ้าให้เพี้ยเมืองแพน เพี้ยศรีสองเมืองกับไพร่ ๑๕ คน ลงไป
สืบราชการณเมืองเวียงจันทน์ ครั้นฉวันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๔
แสนหลวงกลับมาแต่เมืองพิมายแจ้งความว่า กองทัพเมืองเวียงจันทน์
มาตั้งอยู่บ้านเลี้ยวหัวฝายมีคน ๒,๐๐๐ เศษ ข้าพเจ้าแจ้งแล้ว ให้พระยา
คันทิเยงพระยาช่วยหน้าซ้าย ท้าวอินลงไปสืบราชการณเมืองน่าน ให้
พระยาเวียง กับไพร่ ๒๐ คน ไปสืบราชการณปากลาย ครั้น
ฉวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ พระยาน่าน พระยาคันทิเยงมีหนังสือให้ท้าว.....

ถอมมาถึงข้าพเจ้าว่า นายทองอินถือตราไปถึงพระยาน่านว่า ใ้ยกไปตี
เมืองเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าแจ้งแล้วจึงตระเตรียมผู้คนกองทัพ.....ไว้
ครั้นวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ข้าพเจ้าให้พระยาเชียงใหม่ พระยาหมื่น
หน้าเพี้ย.....คุมกองทัพ ๑,๐๐๐ เศษ ยกไปณปากลาย บรรจบกับ
กองทัพเมืองน่าน ครั้นวันแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เจ้า.....ถือศุภอักษร
โปรดเกล้าฯไปถึงข้าพเจ้า ว่าเจ้าเมืองเวียงจันทน์กับพระยาสุริยวงศา
เมืองหล่มดักชกชวณกันคิดกบฏต่อแผ่นดิน ยกกองทัพลงมาตั้งอยู่
ณเมืองโคราช ใ้ราชวงศ์ยกลงมากวาดต้อนลาวเมืองสระบุรีตั้ง.....
ถวายสัตยา.....แล้วจึงใ้.....คุมกองทัพ ๒,๐๐๐ เศษ ลงไป
ทำราชการ.....แต่ณวัน.....เดือน ๖ทำวเมืองแพน
ศรีสองเมืองกับไพร่ ๑๕ คน นำเอาเจ้าโพนมาแต่เวียงจันทน์ไปถึงข้าพเจ้าฯ
จึงใ้เจ้าเสริม.....เจ้าชมภูถือศุภอักษรลงมาตามเจ้าณะกับคุม
ออกไม้เงินถม.....หน้า ๑ } ทำสิ่ง ลงมาทูลเกล้าฯ ถวาย และนำ
๒ }
เจ้าณะ.....ลงมาเฝ้าละของท่วย ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด.....
นักษัตริย์ ยุกนนพศก

ผู้ลงมาเจ้าเสริม เจ้าโพนบุตร.....เจ้าณะบุตรเจ้าห่ม เจ้า
ชมภูบุตรเจ้าพรหม หลาน ๒ เจ้าเมืองพระยาเชียงใหม่ ๑ พระยาแก้ว ๑
ท้าวเพี้ย ๑๐ ไพร่ หนังสือบุตรหลวงนาเมืองพิไชยถือขอกนำมา

ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินของทัพหลวง

ตั้งแต่กรุงเทพ ฯ ถึงเมืองเวียงจันทน์

ปีจออัฐศก ๑๑๘๘

ฉบับ นายพลพัน หุ้มแพร ถวาย

(บานแผนก)

ข้าพระพุทธเจ้า นายชำนาญสวัสดิ์ จ้างลองทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวาย ขอเดชะ ฯ

สำเนา

แต่ทำรายถึงแก่งคอย	๒๓๐ เส้น
แต่แก่งคอยถึงลำตะครองปากดง	๑,๓๘๕ เส้น
แต่ลำตะครองปากดงถึงเมืองโคราช	๒,๖๓๓ เส้น
แต่เมืองโคราชถึงเมืองเวียงจันทน์	๑๐,๐๐๐ เส้น
รวมระยะทาง	๑๔,๖๔๘ เส้น

ยกจากกรุงเทพมหานครวันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีจออัฐศก
(พ.ศ. ๒๓๖๘) เพลาเช้า ๕ โมง ๖ นาที ร้อนเมืองประทุมธานี
แรมวัดโปรกสัถ์ เวลา ๒ โมงเช้าประทับพระเนียบทรงเกวียน ค่ายแรม
อยู่ ๑๓ เหว แล้วเสด็จพระราชดำเนินขึ้นมาจากพระเนียบ ค่ายหลวง
อยู่หน้าเจ้าสนุก แรม ๑๕ เหว วันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๔ ค่ำ ยกจาก

ทำเข้าสนุกขึ้นมาประทับแรมอยู่ณท่าราชคน ๓ แล้วเสด็จพระราชดำเนิน
โดยสถลมารคจากท่าราชเวลาตี ๓ ยาม ยกจากท่าราชทั้งค่ายบ้านม่วง
สองคอนทาง ๕๕๐ เส้น แรม ๔ คืน.

แต่บ้านม่วงสองคอนถึงแก่งคอย	๓๐	เส้น
แต่แก่งคอยถึงห้วยกระบอก	๕๐	เส้น
แต่ห้วยกระบอกถึงทัพกวาง	มีน้ำ ๑๘๐	เส้น
แต่ทัพกวางถึงพตาเถร	มีน้ำ ๗๐	เส้น
แต่พตาเถรถึงทัพม้า	๘๐	เส้น
แต่ทัพม้าถึงหินลับ	มีน้ำ ๒๓	เส้น
ร้อนแต่ห้วยกระบอกถึงลำตะครองปากทอง	๑,๓๘๕	เส้น
แต่หินลับถึงคันทวาร	๔๐	เส้น
แต่คันทวารถึงทัพมะค่าใหญ่	มีน้ำ ๓๐	เส้น
แต่ทัพมะค่าใหญ่ถึงมะค่าน้อย	มีน้ำ ๘๐	เส้น
แต่มะค่าน้อยถึงหมวกเหล็ก	มีน้ำ ๑๗๐	เส้น แรม
แต่หมวกเหล็กถึงทุ่งทวาร	มีน้ำ ๓๐๐	เส้น
น้ำกินไม่ได้ มีทางแยกไปบ้านจักรพิชัย	ข้างซ้าย	
แต่ทุ่งทวารถึงสระซุด	มีน้ำ ๒๕๐	เส้น
แต่สระซุดถึงค่ายตะครองปากทอง	๓๕๐ เส้น มีน้ำแรม ๓	แรม
ลิริทางคงพระยาไฟทางแต่ท่าราชถึงลำตะครอง	๒,๐๑๕	เส้น
แต่ลำตะครองถึงพุนกยูง	มีน้ำ ๑๐๐	เส้น
แต่พุนกยูงถึงจันทก	๓๐๐	เส้น แรม

แต่เงินตกถึงเขื่อนล้น

๒๐๐ เล้น

มีทางแยกลงเงินตกข้างซ้าย

แต่เขื่อนล้นถึงลาคบัวขาว

๗๐ เล้น

แต่ลาคบัวขาวถึงน้ำเมา

๒๐๐ เล้น ร้อน

แต่น้ำเมาถึงบึงสีคว

๒๐๓ เล้น แรม

แต่บึงสีควถึงสูงเนิน

๒๐๐ เล้น

มีทางแยกไปท่านเสมาข้างซ้าย

แต่สูงเนินถึงวังวล

๑๐๐ เล้น แรม ๒ คน

แต่วังวลถึงบ้านคลองแพรก

๑๕๐ เล้น

แต่คลองแพรกถึงละลมม่อ

๕๐ เล้น

แต่ละลมม่อถึงวัดศิระเลิงเนินหงส์

๔๘๐ เล้น แรม

แต่เนินหงส์ถึงคลองควาย

๘๐ เล้น

แต่คลองควายถึงหนองเป็กน้ำ

๑๐๐ เล้น

แต่หนองเป็กน้ำถึงศิระพิภาค

๑๕๐ เล้น

แต่ศิระพิภาคถึงป่าขาวราช

๑๕๐ เล้น

แต่ป่าขาวราชถึงเมืองนครราชสีมา

๑๐๐ เล้น แรม

วิธีทางแต่ลำตะครองถึงปากคงถึงเมืองนครราชสีมา

เป็นทาง

๒,๖๓๓ เล้น

วิธีทางแต่ลำตะครองปากคงเมืองนครราชสีมา ประทับ

แรมค่ายหลวงทุ่งพระเนียด ๓๐ เวน

ครุฑวันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ เวลาเช้าโมง ๑ กับ ๔ นาที	
ยกจากเมืองนครราชสีมาถึงบ้านหมื่นไวยทาง	๗๕ เส้น
แต่บ้านหมื่นไวยถึงลำระกำ	๕๐ เส้น
แต่ลำระกำถึงบ้านกรุด	๕๐ เส้น
แต่บ้านกรุดถึงหนองนกออก	๕๐ เส้น
แต่หนองนกออกถึงลำคัล	๕๐ เส้น
แต่หนองลำคัลถึงบ้านซ้อง	๕๐ เส้น
แต่บ้านซ้องถึงลำเชียงไกร	๕๐ เส้น
แต่ลำเชียงไกรถึงโคกสูง	๓๐๐ เส้น
แต่โคกสูงถึงบ้านหอกกลอง	๕๐ เส้น
แต่บ้านหอกกลองถึงท่านลำจาก	๕๐ เส้น ประทับแรม
แต่ท่านลำจากถึงบ้านแฉ่ง	๒๗๕ เส้น
แต่บ้านแฉ่งถึงบ้านมะเกลือ	๓๐๐ เส้น วัณ
แต่บ้านมะเกลือถึงบ้านปลู	๕๐ เส้น
แต่บ้านปลูถึงสระแกแสง	๓๐๐ เส้น
แต่สระแกแสงถึงเมืองจระครอ	๑๕๐ เส้น ประทับแรม
แต่เมืองจระครอถึงหนองบัวประคำ	๑๕๕ เส้น
แต่หนองบัวประคำถึงบ้านแอ่ง	๓๐๐ เส้น
แต่บ้านแอ่งถึงบ้านตากม	๑๕๐ เส้น
แต่บ้านตากมถึงบ้านขามเลียน	๑๕๐ เส้น
แต่บ้านขามเลียนถึงหัวน้ำเค็ม	๖๐ เส้น

แต่ห้วยน้ำเค็มถึงศาลาเขื่อนน้ำ	๑๐๐ เส้น ประทับแรม
แต่ศาลาเขื่อนน้ำถึงสะพานนก	๑๔๖ เส้น
แต่สะพานนกถึงโคกเพล	๑๐๓ เส้น
แต่โคกเพลถึงลำปำ	๕๒ เส้น ประทับแรม ๔ คืน
ลี้วิทางแต่เมืองโคราชถึงลำปำขึ้นทาง	๒,๒๔๖ เส้น
แต่ลำปำถึงบ้านสามพัน	๓๓๕ เส้น
แต่บ้านสามพันถึงขงค้ำ	๕๐ เส้น วัณ
แต่ขงค้ำถึงลำชีลอง	๑๒๒ เส้น
แต่ลำชีลองถึงบ่อลุ่ม	๒๕ เส้น ประทับแรม
แต่บ่อลุ่มถึงลำกระขาว	๓๕ เส้น
แต่ลำกระขาวถึงหินค้าย	๑๐๐ เส้น
แต่หินค้ายถึงหินลาด	๕๐ เส้น
แต่หินลาดถึงห้วยขยง	๑๕๐ เส้น วัณ
แต่ห้วยขยงถึงบ้านโคก	๓๑๑ เส้น
แต่บ้านโคกถึงบ้านจอก	๖๗ เส้น ประทับแรม ๒ คืน
แต่บ้านจอกถึงสามหมอ	๓๖๙ เส้น แรมเวร ๑
แต่สามหมอถึงหนองวาเท่า	๔๘๘ เส้น แรมเวร ๑
แต่หนองวาเท่าถึงบ้านเท่า	๒๐๐ เส้น
แต่บ้านเท่าถึงกุดรัง	๕๕ เส้น
แต่กุดรังถึงบ้านขัว	๓๐ เส้น

แต่บ้านบัวถึงเชิงหิน	๓๐ เส้น
แต่เชิงหินถึงบ้านช้า	๓๐ เส้น ไร่
แต่บ้านช้าถึงลำเซริน	๖๐ เส้น แรม ๒ เหว
สิริทางตั้งแต่ลำชีถึงลำเซรินเป็นทาง	๒,๕๐๔ เส้น
แต่ลำเซรินถึงบ้านปอ	๓๐๐ เส้น
แต่บ้านปอถึงห้วยทราย	๒๐๐ เส้น ไร่
ณวันอาทิตย์เดือน ๗ ขึ้น ๓ ค่ำ	ยกจากลำเซริน
แต่ห้วยทรายถึงท่านภูเวียง	๒๕๐ เส้น แรม
แต่ท่านภูเวียงถึงลำน้ำของ	๕๐๐ เส้น แรม
แต่ลำน้ำของถึงบ้านสร้างเขื่อน	๓๐๐ เส้น
แต่บ้านสร้างเขื่อนถึงลำพอง	๒๕๐ เส้น ไร่
แต่ลำพองถึงบ้านลาด	๒๐๐ เส้น
แต่บ้านลาดถึงบ้านโพ	๓๐๐ เส้น แรม
แต่บ้านโพถึงบ้านแห	๕๐ เส้น
แต่บ้านแหถึงบ้านหิน	๓๐๐ เส้น
แต่บ้านหินถึงบ้านพร้าว	๓๕๐ เส้น ไร่
แต่บ้านพร้าวถึงลำเพนียง	๒๐๐ เส้น
แต่ลำเพนียงถึงหนองบัวลำภู	๔๐๐ เส้น แรม ๒ เหว
แต่หนองบัวลำภูถึงโคกกลางดง	๒๕๐ เส้น ไร่
แต่โคกกลางดงถึงบ้านส้มข่อย	๒๕๐ เส้น แรม
แต่บ้านส้มข่อยถึงท่านเจ้าสาร	๓๕๐ เส้น

แต่ค่าน้ำเข้าสารถึงน้ำชัย	๒๕๐	เส้น
แต่น้ำชัยถึงบ้านคำเม็ก	๓๐๐	เส้น
แต่บ้านคำเม็กถึงบ้านเข้าสาร	๑๕๐	เส้น แรม
แต่บ้านเข้าสารถึงบ้านพลับ	๒๐๐	เส้น
แต่บ้านพลับถึงบ้านผาไผ่	๓๕๐	เส้น แรม
แต่บ้านผาไผ่ถึงท่าข่อ	๒๐๐	เส้น แรม ๓ เหว
แต่ท่าข่อถึงปากโมง	๕๐	เส้น
แต่ปากโมงถึงบ้านพรานพร้าว	๒๐๐	เส้น แรมอยู่ที่เคียว
สิริทางแต่ลำเซรินถึงบ้านพรานพร้าวเป็นทาง	๕,๒๕๐	เส้น
แต่ค่ายหลวงบ้านพรานพร้าวถึงสะพานเรือกลดองโมง	๒๐๐	เส้น
แต่สะพานเรือกลดองโมงถึงบ้านข่อ	๕๐	เส้น รัน
แต่บ้านข่อถึงคำไถนาเกลือ	๖๕๐	เส้น แรม
แต่คำไถนาเกลือถึงบ้านเข้าสาร	๓๒๐	เส้น แรม
แต่บ้านเข้าสารถึงบ้านคำเม็ก	๑๐๐	เส้น
แต่บ้านคำเม็กถึงช่องแคบเข้าสาร	๑๒๐	เส้น
แต่ช่องแคบเข้าสารถึงส้มข่อย	๑๓๐	เส้น แรม
แต่ส้มข่อยถึงคำศิระคน	๑๔๐	เส้น
แต่คำศิระคนถึงคำขวน	๒๐๐	เส้น รัน
แต่คำขวนถึงวังแหลม	๒๐๐	เส้น
แต่วังแหลมถึงลำเพนียง	๒๓	เส้น แรม
แต่ลำเพนียงถึงกุดกั้ง	๓๐๓	เส้น รัน

แต่กุกึงถึงกุกตะเคียน	๓๒๘	เส้น	แรม
แต่กุกตะเคียนถึงลำพวย	๑๐๐	เส้น	
แต่บ้านลำพวยถึงกุกเทียน	๕๖	เส้น	
แต่กุกเทียนถึงบ้านแกลำพอง	๑๕๕	เส้น	ร้อน
แต่บ้านแกลำพองถึงเนินหินน้ำซั	๓๑๕	เส้น	แรม
แต่เนินหินน้ำซัถึงห้วยทรายขาว	๒๒๐	เส้น	
แต่ห้วยทรายขาวถึงกลางโคก	๒๕๐	เส้น	ร้อน
แต่กลางโคกถึงบ้านชุมแพ	๑๐๗	เส้น	
แต่บ้านชุมแพถึงหนองบัวลำไทร	๗๔	เส้น	แรม
แต่หนองบัวลำไทรถึงลาดสามหมื่น	๓๐๐	เส้น	
แต่ลาดสามหมื่นถึงลำพริก	๓๐๐	เส้น	ร้อน
แต่ลำพริกถึงบ้านเปลา	๓๔	เส้น	
แต่บ้านเปลาถึงลำพรม	๓๐๐	เส้น	
แต่ลำพรมถึงภูเขียว	๒๒	เส้น	แรม ๒ เหว
แต่ภูเขียวถึงกุดแหว	๑๕๐	เส้น	
แต่กุดแหวถึงแก่นท้าวทองทอง	๕๐	เส้น	
แต่แก่นท้าวทองทองถึงบ้านโคก	๕๐	เส้น	
แต่บ้านโคกถึงห้วยช้างขักขาน	๓๐	เส้น	
แต่ห้วยช้างขักขานถึงห้วยต	๒๐	เส้น	
แต่ห้วยตถึงโคกห้วยแดง	๑๐๐	เส้น	ร้อน
แต่โคกห้วยแดงถึงห้วยยางคำ	๑๐๐	เส้น	

แต่ห้วยยางคำถึงห้วยโคน	๕๐	เส้น	
แต่ห้วยโคนถึงบ้านห้วยลาด	๑๕๐	เส้น	แรม
แต่บ้านห้วยลาดถึงเมืองหมื่นกวน	๒๐๐	เส้น	
แต่เมืองหมื่นกวนถึงห้วยเคือ	๘๒	เส้น	วัน
แต่ห้วยเคือถึงโคกน้อย	๑๔๗	เส้น	แรม
แต่โคกน้อยถึงท่าสะแกข้ามประชิด	๑๐๐	เส้น	
แต่ท่าสะแกข้ามประชิดถึงบ้านหมื่นไชย	๒๓๓	เส้น	
แต่บ้านหมื่นไชยถึงโคกแย้	๒๐	เส้น	วัน
แต่โคกแย้ถึงหินค้าย	๒๕๐	เส้น	
แต่หินค้ายถึงลำเชียงทา	๑๐๐	เส้น	แรม
แต่ลำเชียงทาถึงห้วยขง	๒๐๐	เส้น	
แต่ห้วยขงถึงห้วยม่วง	๑๔๐	เส้น	วัน
แต่ห้วยม่วงถึงห้วยขอนแก่น	๑๐	เส้น	
แต่ห้วยขอนแก่นถึงห้วยไผ่	๒๕๐	เส้น	
แต่ห้วยไผ่ถึงบ้านวางกระอาม	๑๕๐	เส้น	แรม ๒ เหว
แต่บ้านวางกระอามถึงถนนหัก	๕๐	เส้น	
แต่ถนนหักถึงตะกุดฉนวน	๒๐	เส้น	
แต่ตะกุดฉนวนถึงค่านทวน	๕๐	เส้น	
แต่ค่านทวนถึงบ้านประลวก	๒๐๑	เส้น	
แต่บ้านประลวกถึงท้ายโคกแดง	๓๐	เส้น	วัน
แต่ท้ายโคกแดงถึงหนองเป็ด	๓๐	เส้น	

แต่หนองไปถึงลำกระสุ	๔๐	เส้น
แต่ลำกระสุถึงห้วยทางช้าง	๘๐	เส้น แรม
แต่ห้วยทางช้างถึงห้วยเตย	๑๘๐	เส้น
แต่ห้วยเตยถึงชัยนิยม	๑๘๐	เส้น รัน
แต่ชัยนิยมถึงโคกปากคอง	๓๘	เส้น แรม
แต่โคกปากคองถึงทางแยกลำลาน	๖๐	เส้น
แต่ทางแยกลำลานถึงหินลี้	๕๐	เส้น
แต่หินลี้ถึงวังส้ม	๓๔๐	เส้น
แต่วังส้มถึงห้วยฝรั่ง	๖๐	เส้น
แต่ห้วยฝรั่งถึงช่องตะโก	๕๐	เส้น
แต่ช่องตะโกถึงคันทกคองยางฝั่งสนธิ	๒๐	เส้น รัน
แต่คันทกคองยางฝั่งสนธิถึงโคกคัลลี	๒๐๐	เส้น
แต่โคกคัลลีถึงท่าข้ามลำสนธิร่วมลำพระยากลาง	๕๐	เส้น แรม
แต่ท่าข้ามลำสนธิร่วมลำพระยากลางถึงค่านับชุม	๔	เส้น
แต่ค่านับชุมถึงหว่างเขาแรกเขาสมโภชทางร่วมนับชุม	๒๐๐	เส้น
แต่ทางร่วมนับชุมถึงท่าประแดงสามกอ	๖๐	เส้น
แต่ท่าประแดงสามกอถึงโคกหน้าเมืองนับชุม	๓๗๐	เส้น รัน
แต่โคกหน้าเมืองนับชุมถึงท่ากระเบา	๘๐	เส้น แรม
แต่ท่ากระเบาถึงท่าข้ามลำโรงลำสัก	๓๕๐	เส้น แรม ๒ เวน
แต่ท่าข้ามลำโรงลำสักถึงโคกเปรง	๔๐	เส้น
แต่โคกเปรงถึงท้องทุ่งตรงเขาบายกับตาเขาไอลิง	๓๐	เส้น

แต่เขายายกับตาเขาไปไกลถึงเขากา	๕๐ เส้น	
แต่เขากาถึงลำโกศทอง	๕๐ เส้น	
แต่ลำโกศทองถึงหนองหิน	๗๐ เส้น	
แต่หนองหินถึงที่ประทับเมืองไชยบาล	๘๐ เส้น	แรม
แต่ที่ประทับเมืองไชยบาลถึงห้วยตะภาพ	๑๐๐ เส้น	
แต่ห้วยตะภาพถึงม่วงค่อม	๒๐๐ เส้น	
แต่ม่วงค่อมถึงห้วยมะกัก	๒๐ เส้น	
แต่ห้วยมะกักถึงห้วยแัว	๒๐ เส้น	
แต่ห้วยแัวถึงโคกนาแค	๓ เส้น	
แต่โคกนาแคถึงคลองตะขบ	๘ เส้น	
แต่คลองตะขบถึงห้วยสวอง	๒๐ เส้น	
แต่ห้วยสวองถึงทุ่งรกฟ้า	๓๐ เส้น	วัน
แต่ทุ่งรกฟ้าถึงทางร่วมโคกถลุง	๕๐ เส้น	
แต่ทางร่วมโคกถลุงถึงห้วยลุมกะโคก	๔๐ เส้น	
แต่ห้วยลุมกะโคกถึงห้วยมะม่วง	๗๐ เส้น	
แต่ห้วยมะม่วงถึงห้วยขมิ้น	๖๐ เส้น	
แต่ห้วยขมิ้นถึงเขาเตียน	๔๐ เส้น	
แต่เขาเตียนถึงทุ่งส้มกรุย	๓๐ เส้น	
แต่ทุ่งส้มกรุยถึงห้วยยางเขาตะเภา	๘๐ เส้น	แรม
แต่ห้วยยางเขาตะเภาถึงห้วยภูคา	๘๐ เส้น	

แต่ห้วยภักด้างบ้านม่วงซอนพะเนียด	๕๐	เส้น
แต่บ้านม่วงซอนพะเนียดถึงห้วยสมอ	๗๐	เส้น
แต่ห้วยสมอถึงห้วยน้ำหลาก	๕๐	เส้น
แต่ห้วยน้ำหลากถึงแก้วพะแนก	๓๐	เส้น
แต่ลำแก้วพะแนกถึงลำบ้านใหม่	๒๐	เส้น
แต่บ้านใหม่ถึงเขารัง	๑๒๐	เส้น
แต่เขารังถึงเขานางประจัญ	๓๐	เส้น วัณ
แต่เขานางประจัญถึงเขาโลง	๓๐๐	เส้น
แต่เขาโลงถึงเขานมสาว	๓๐	เส้น
แต่เขานมสาวถึงเขาพรวนตาย	๒๐	เส้น
แต่เขาพรวนตายถึงภักดา	๓๐๐	เส้น แรม
แต่ภักดาถึงคลองกุดแหน	๓๐๐	เส้น
แต่คลองกุดแหนถึงเขาคอย	๗๐	เส้น
แต่เขาคอยถึงห้วยคำลึง	๔๐	เส้น
แต่ห้วยคำลึงถึงเมืองลพบุรี	๑๕๐	เส้น แรม
แต่เมืองลพบุรีถึงตลาดน้อย		
แต่ตลาดน้อยถึงบ้านหมอ	๗๕๐	เส้น แรม
แต่บ้านหมอถึงบางโขมก	๕๐	เส้น
แต่บางโขมกถึงท่าเรือ	๑๕๐	เส้น แรม

ทางสถลมารค สิริทางทัพกลับ ๒๓ วัน ๑๓,๘๒๐ เส้น

ลิริทางชลมารค สดถมารค โดยงานพระราชสงคราม แต่
 กรุงเทพฯ ฯ จนถึงเมืองเวียงจันทน์ เสด็จพระราชดำเนินกลับลงมาจนถึง
 กรุงเทพฯ ฯ ๕ เดือน ๒๘ เหว เป็นทาง ๒๖,๔๖๘ เส้น เสร็จงานพระราช
 สงคราม ขอบเขตฯ ฯ

ลิริทางเสด็จพระราชดำเนินกรีธาทัพหลวง ขึ้นถึงเวียงจันทน์
 ๑๔,๖๔๘ เส้น ๓๖ โยชน์ ๒๔๘ เส้น ลงถึงกรุงเทพฯ ฯ ๑๑,๘๒๐ เส้น
 ๒๘ โยชน์ ๒๒๐ เส้น

